భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు :

శివలెంక శంభుప్రసాద్

ఆగస్టు 1954

సంపుటము 31 : : సంచిక 8

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

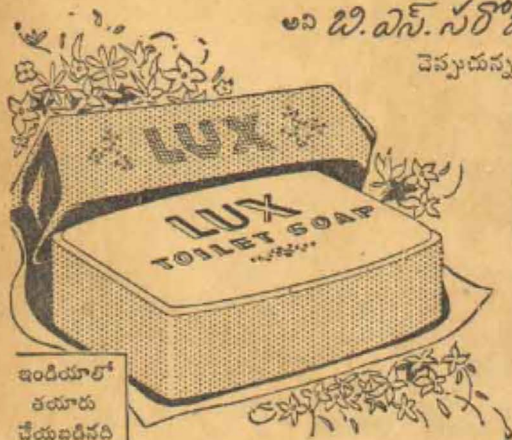
—:o:—

ఆగస్టు 1954

త్రివర్ణ చిత్రము : సహధర్మిణి—యస్. గోపాల్ గారు

"ఎంతో తెల్లనిది—ఎంతో శుద్ధమైనది—
లక్స్ టాయ్‌లెట్ సబ్బుయొక్క నురగ ఎంతో
మెత్తగాను, సువాసనగాను ఉంటుంది"

అని బి.ఎస్. సరోజా
చెప్పుచున్నది

లక్స్ టాయ్‌లెట్ సబ్బుయొక్క సమృద్ధియైన మెత్తని నురగ మీ చర్మముయొక్క సహజ అందాన్ని వెల్లడిస్తుంది. బి. ఎస్. సరోజా ఇలా చెప్పుచున్నది: "ఈ తెల్లని పరిశుద్ధమైన సబ్బును ఎప్పుడూ వాడుట వల్ల చర్మమునకు అద్భుతమైన మార్పు ఏర్పడుతుంది. చాల లోపలి భాగమునుకూడ శుభ్రపరచు దీని నురగ చర్మ రంధ్రాలలో చొచ్చి చర్మాన్ని పుష్పరేకువలె మృదువుగాను, సొగసుగాను వుంచుతుంది."

గొప్ప వార్త!

శరీరమంతా సౌందర్యముగా నుండుటకు
క్రొత్త
పెద్దసైజు సబ్బు
ఇప్పుడు దొరకుచున్నది.
ఇవ్వాళే దానిని వాడి చూడండి।

సినీమా తారలకు సౌందర్యమునిచ్చు సబ్బు ★

LTS. 423-X52 TL

జయ
శ్రావణము

భారతి

సంపుటము 31
సంచిక 8

* వధువు *

చిరంజీవి

పయనమాయె వధువు పతి ఇంటికి:
ప్రణయ రుచిర మధువు వరునింటికి :

వాకిట మల్లెల మొగ్గలు
వకుళము లందపు ముగ్గులు
పరిచయ వశమున పాడెను
విరహారీతి వీడ్కోలును
పయనమాయె వధువు
పతి ఇంటికి :

. విడని మమత లుడుగలేక
తడబడీ ముందడుగురాక
తల్లడిలెడి తల్లియొడిని
చల్లెను కన్నీటి జడిని
పయనమాయె వధువు
పతి ఇంటికి :

మరువకు మని చతురులాడి మరల మరల మమతలాడి
నెరపె మేలి లాలితనము ఇరుగు పొరుగు సఖీజనము
పయనమాయె వధువు పతి ఇంటికి :

పదిలము నీ కాపురమని పెద తల్లియు నిడె దీవెన
బిడ్డ నెత్తవలె సుమ్మని పినతల్లి యనె ప్రేముడిని
పయనమాయె వధువు పతి ఇంటికి :

పెద్దది ముత్తయిదువు జత
దిద్దగ పారాణి పూత
తటుకున చెదరెను తలపులు
చిటి కాటుక కన్నీళులు
పయనమాయె వధువు
పతి ఇంటికి :

వెండికొండ చందురువలె
బండి బాట మలుపు మరలె
అంత కంత నాయె నెడము
ఆత్మీయత లెసగు గృహము
పయనమాయె వధువు
పతి ఇంటికి :

శుభశోభిత పోయిరమ్మ !
లాభముతో మగిడి రమ్మ !
అనిరి గద్గద భాషిణులు
కనిరి సాశ్రుజల నయనలు
పయనమాయె వధువు
పతి ఇంటికి :

విడచి తటాకతటపథము
కడచె తాళవనాంతరము
క్రమక్రమము స్వగ్రామము
కను మరుగై పోయె దివము
పయనమాయె వధువు
పతి ఇంటికి :

గుడిగంటల గణగణ రుతి
కోడెల మెడ మువ్వలశ్రుతి
శ్రావణ జలధరరీతిని
సాగె బండి మందగతిని
పయనమాయె వధువు
పతి ఇంటికి :

మందానిలములు హసించె
మరల నొడలు పులకరించె
ఎడద గదిసె మగనిరూపు
వెడలె పెదవుల చిరుమెరుపు
పయనమాయె వధువు
పతి ఇంటికి :

పయనమాయె వధువు పతిఇంటికి
వాలుగనుల వధువు వరునింటికి :

జాతీయ ఋణ సేకరణ

శ్రీ కె. ఏ. రమణ

పంచవర్ష ప్రణాళిక క్రింద మూడు సంవత్సరములు తరలినవి. దేశపు ఆర్థికవ్యవస్థలో గమనార్హములైన మార్పులు కలిగినవి. ధరల పెరుగుదల అరికట్టబడినది. పారిశ్రామికరంగములో ఉత్పత్తి అధికమైన సూచనలు కనిపించుచున్నవి. ఆహారపదార్థముల కొఱత తగ్గి దేశములో కంట్రోళ్లు రేషనింగుల అవశ్యకత సన్నగిల్లినది. దేశపు దిగుమతుల ఎగుమతుల విలువలలో ఒకస్థాయి (*Balance in the Balance of Payments*) ఏర్పడినది. కాని నిరుద్యోగసమస్య తీవ్రరూపము దాల్చినది. పంచవర్ష ప్రణాళిక క్రింద ఖర్చు పెట్టుచున్న మొత్తము ఈ సమస్యను అసలు తాకనేలేదు. ఈ పరిస్థితులలో ప్రభుత్వము జాతీయ ఋణమును ప్రకటించిరి. పలుకేంద్రములనుండి విరివిగా విరాళములకై ప్రచారము జరుగుచున్నది. ఈ ఋణముపై వివిధవర్గములవారు వివిధాభిప్రాయములను వెలువరించుచున్నారు. ఈ ఋణముయొక్క అవశ్యకత, ఎట్టిది? భారతదేశ ఆర్థికాభివృద్ధికి ఈ ఋణ సేకరణ ఎట్లు అనివార్యమైనది. మొదలగు విషయములు అవగాహన చేసుకొనదగియున్నవి.

యుద్ధముతాకిడిచే చిదికిన ఆర్థిక వ్యవస్థను, కుంటుపడిన పారిశ్రామిక వ్యావసాయిక రంగములలోని ఉత్పత్తిని, క్రుంగిపోయిన జీవనప్రమాణములను ఎదుర్కొనుటకు పంచవర్షప్రణాళిక తయారు చేయబడి 1951 లో అమలు పరుపబడినది. అసలు ప్రణాళికలో చిత్తుప్రణాళికమీద కొన్ని మార్పులు తీసికొనిరాబడినవి. చిత్తుప్రణాళికను తయారుచేసినప్పుడు దేశమును పీడించుచున్న ముఖ్యసమస్యలు ఆహారధాన్యము కొరత, ద్రవ్యోల్బణము. ఈరెండిటిని పరిష్కరించుటే 'చిత్తు ప్రణాళిక' ముఖ్యోద్దేశ్యము. కాని ప్రణాళికక్రింద జరిగిన రెండుసంవత్సరముల అభివృద్ధిని చూసి దానిలో తగు మార్పులు తెచ్చుట అవసరమని ప్రభుత్వమునకు తోచినది. విలయనగా రెండవ సంవత్సరాంతమునకు ధరల ఉధృతము తగ్గినది. ఉత్పత్తిలో పెరుగుదల కనుపించినది. కాని నిరుద్యోగము ప్రబలిపోవుచున్నది. ఒకవైపున ఆర్థిక పునర్నిర్మాణముదృష్ట్యా ప్రభుత్వము పంచవర్ష ప్రణాళికను అమలు జరుపుచుండగా, మరొకవైపున దేశములో నిరుద్యోగము పెరుగుట వింతగా కనుపడినది. కాని ఈ నిరుద్యోగసమస్య యుద్ధాత్ పూర్వమునుండీ ఉన్నది. యుద్ధకాలములో యుద్ధావసరముల మూలముగా ఈ సమస్య అప్పటికి వాయిదా వేయబడినది. యుద్ధావసరములు తీరిన తరువాత తిరిగి ఈ సమస్య తలసెత్తినది. నిరుద్యోగ సమస్యకుగల కారణములు, దానిని నిర్మూలించుటకు తీసికొనవలసిన చర్యలనుగూర్చి చర్చించుట ఈ వ్యాసోద్దేశ్యము కాదు. కాని నిరుద్యోగస్థితికి గల రెండు ముఖ్యకారణములను మాత్రము సూచించెదను. జనాభా దేశములోని ఆదాయములకంటెను, ఉద్యోగ సావకాశములకంటెను ఎక్కువగా పెరుగుచున్నది; వ్యవసాయరంగములో ఒక ప్రత్యేకరకపు "నిరుద్యోగ సమస్య" (*Disguised unemployment*) ఉన్నది. దానికి ముఖ్యకారణము భూమిమీద, వలసినవారికంటె, ఎక్కువమంది బ్రతుకుటయే. తరువాత మధ్యతరగతి చదువుకొన్నవారిలో నిరుద్యోగము యుద్ధాత్ పూర్వము కంటె నాల్గురెట్లు హెచ్చినది. ఈ సమస్యాపరిష్కారమునకు మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళికలో తావులేదు. కాని దీని తాత్కాలిక నివారణకై రెండవ సంవత్సరాంతమందు మరియొక 175 కోట్ల రూపాయలు ప్రభుత్వము వెచ్చించుటకు నిర్ణయించినది. అంటే ఐదు సంవత్సరములకు కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు మొత్తము **2244** కోట్ల రూపాయలను వెచ్చించవలెను. దేశము విస్తీర్ణము, జనాభా, ప్రజల ఆదాయములు, మన ఉత్పత్తి శక్తి, ముఖ్యముగా సహజసంపదల దృష్ట్యా చూచిన

ఈ మొత్తము చాల అల్పముగా కనపడును. కాని ప్రభుత్వము ప్రస్తుత పరిస్థితులలో ఎక్కువ ఖర్చు పెట్టుటకు సిద్ధముగా లేదు. ఒకటి: కొలదికాలము లోనే కొందరు భావించుచున్నట్లు, భారీఎత్తున ఖర్చుపెట్టినచో ధరలు మరీ పెరుగగలవు. ధరల పెరుగుదల ప్రణాళికవిజయానికే గొడ్డలిపెట్టు. రెండు: దీనివలన జనాభా మార్పిడి సమస్యలు ఉత్పన్నమై త్వరలో పరిష్కరించుటకు దుర్లభము కాగలవు. జాతీయవృత్తి విధాన విభాగములలో (*Occupational patterns*) అవాంఛనీయమైన మార్పులు కలుగగలవు. వీటిని తిరిగి సరియైన పంథాలో పెట్టుటకు వలసిన ధనవ్యయము నే కాకుండా, సమాజమునకు కలుగు నష్టమును కూడ ఊహించవలసియుండును. దేశమును పారిశ్రామికముగా వృద్ధిచేయుట ఒక రాత్రిలో జరుగు పనికాదు. రష్యావంటి దేశములలో అట్టి విధానమును అవలంబించుటవలన ప్రజానీకానికి కలిగిన కష్టనిష్ఠురాలు మనందరకు విదితమే. అప్పటి ప్రత్యేక రాజకీయ సాంఘిక పరిస్థితులలో రష్యావంటి నియంతృత్వ దేశం తక్క మరి ఏ యితర ప్రజాస్వామ్య దేశాలు ఆ కష్టాలను ఆహ్వానించలేవు. దేశాన్ని పారిశ్రామికంగా వృద్ధి చేయుటవలన సత్ఫలితాలు కలుగవలెనంటే జనాభా వివిధ వృత్తుల లోనూ వివిధ భాగాలలోనూ ఆర్థిక అస్థిరత్వం, అలజడి కలుగకుండా సర్దుకోవాలి. అందువలననే క్రమంగా పారిశ్రామికాభివృద్ధి చేసుకొంటూ పురోభివృద్ధి పొందటంలో లాభాలు ఎక్కువ వున్నాయి. రెండు: భారీ ఎత్తున పెట్టుబడి పెట్టటానికి "పెట్టుబడి" వచ్చేమార్గాలనుకూడా చూడాలి. తక్కువఆదాయాలు తక్కువ ఉత్పత్తివున్న బడుగుదేశాలలో ఆదాయాన్ని నిలువచేసే శక్తి తక్కువ వుంటుంది. ఈ శక్తిమీదనే దేశంలో "పెట్టుబడి" అభివృద్ధి (*Capital Formation*) ఆధారపడివుంటుంది. విదేశీయ ఆర్థికసహాయం విరివిగా దొరకని పరిస్థితులలో ఆర్థికాభివృద్ధి మందంగా వుండకతప్పదు. దేశంలోనున్న నిల్వల మీదనే ప్రభుత్వము, ప్రయివేటు పెట్టుబడిదార్లు ఆధారపడియుందురు. దీనికి కారణము మనఆర్థికవ్యవస్థ మిశ్రమ ఆర్థికవ్యవస్థ(*Mixed Economy*)యగుటయే.

మొదటి 5 సంవత్సరాలలోనూ కేంద్రము 1240 కోట్ల రూపాయలు, రాష్ట్రము 820 కోట్ల రూపాయలు వివిధ రంగాలలో ఖర్చుపెట్టవలసియున్నది. గత మూడు సంవత్సరాలలోనూ కేంద్రము, *A*, *B*, *C* రాష్ట్రములు ఖర్చుపెట్టిన మొత్తము ఈ దిగువ ఉదహరింపబడినది.

	1951-52	1952-53	1953-54
కేంద్రం	133 5 కోట్లు	166-4 కోట్లు	236.9 కోట్లు
A; *B*, *C* రాష్ట్రాలు	128 కోట్లు	157.2 కోట్లు	176.1 కోట్లు

1953—54 సంవత్సరములో ప్రభుత్వము 413 కోట్ల రూపాయలు వెచ్చించగలదని భావించినా, మిగతా రెండు సంవత్సరములలోను 1244 కోట్ల రూపాయలు ఖర్చుపెట్టగలిగియుండవలెను.

5 సంవత్సరములలోనూ పై మొత్తమును ఈ దిగువ నుదహరించిన మార్గములద్వారా రాబట్టదలచిరి.

(కేంద్రము రాష్ట్రము కలిపి రూ. కోట్లలో)

1. బడ్జెటు ఆదాయములు	
(a) ప్రస్తుత ఆదాయపు నిలువలు (*Current Revenues*)	738
(b) కాపిటల్ ఎక్కౌంటులో నుంచి	520
2. విదేశీయ సహాయం (యింతవరకు వచ్చినది షుమారు)	200
	1458
ఇతర మార్గాలద్వారా భర్తీ చేయవలసిన లోటు	786

పంచవర్ష ప్రణాళికలోని అంచనాల ప్రకారము కేంద్రము రాష్ట్రములు పన్నులద్వారా, చిన్న మొత్త

ముల సేవింగ్సు స్కీములనుంచి ప్రజలవద్దనుంచి ఋణములద్వారా, అనుకొన్న పెట్టుబడి ధనమును రాబట్టగలిగినా, యింకా భర్తీ చేయవలసిన భాగము 800 కోట్ల రూపాయలు సుమారుగా మిగిలిపోతుంది. ఈ ధనము బడ్జెటు లోట్లుద్వారా పూర్తిచేయవలసి వుంటుంది.

అసలు ప్రణాళికలో అంచనాల ప్రకారము, కేంద్రం రాష్ట్రాలు పెట్టుబడి ధనాన్ని ప్రోగు చెయ్యలేకపోయినాయి. కేంద్రం పన్నుల ఆదాయమును కొద్దిగా హెచ్చు చేయగలిగినా, ప్రయివేటు పెట్టుబడిదారులకు ప్రోత్సాహము కలిగించుటకై అధిక ఆదాయములమీద ఆదాయపు పన్ను రేటు తగ్గించుట వలన, ఎగుమతుల పన్నుల రేట్లు మార్చుటవలన రాష్ట్రాలకు ఆదాయపుపన్నులలో భాగము హెచ్చుచేయుట వలన, అనుకొన్నంతగా తన రాబడిని ఎక్కువ చేసుకోలేకపోయినది. ఇక రాష్ట్రముల సంగతి చెప్పనవసరమే లేదు. రాజ్యాంగచట్టము ప్రకారము రాష్ట్రాలకు పన్నులు వేయగల అధికారములు తక్కువ; ఉన్న మార్గాలు కూడా అవసరమయినచో ఎక్కువ ఆదాయమును యివ్వగలిగినవి కావు. (*In-elastic Sources*). రాష్ట్రాల ఖర్చులు మితిమీరి పెరుగుచున్నవి. వీటిలో కొంతవరకు వృథా ఖర్చు కనబడుచున్నది. ఎక్కువ రాష్ట్రాలు పరోక్షపు పన్నులమీద, ముఖ్యముగా అమ్మకపుపన్నుమీద ఎక్కువగా ఆధారపడుతున్నాయి. అయినా వీటి ఆదాయములో చెప్పుకోతగ్గ మార్పు కనపడదు. ఉదాహరణగా 1950—51 రాష్ట్రాలకు పన్నులనుండి వచ్చు ఆదాయము 222 కోట్లనుండి 1952—53 లో 230 కోట్లకు మాత్రమే పెరిగినది.

పోగా చిన్న సేవింగ్సు స్కీములగురించి ఆలోచిస్తే — దీనిలో కూడా కేంద్ర రాష్ట్రాల శ్రమ ఎక్కువగా ఫలించలేదు. ప్రణాళిక ప్రకారము సంపాదించవలసిన 270 కోట్ల రూపాయలలోనూ మొదటి మూడు సంవత్సరాలలోనూ సగము ధనము మాత్రము పొందగలిగినవి.

ఇంక ప్రభుత్వాలు ఋణములమీద ఆధారపడవలసి వచ్చినది. ఋణములద్వారా తగినంత ధనము ప్రోగుచేయలేకపోయినచో "లోటు బడ్జెటు విధానము" (*Deficit Finance*) ను అవలంబించవలసి వస్తుంది. ఈ విధానమువలన ప్రమాదములు చాలా వున్నవి. తిరిగి సులువుగా ద్రవ్యోల్బణము వచ్చుటకు అవకాశములు ఎక్కువ. ధరల తగ్గుదల కాలములో తక్క "లోటుబడ్జెటు విధానము"ను ప్రభుత్వము అవలంబించరాదు. అందువలన ప్రభుత్వము ఋణములమీదనే ఆధారపడవలసి వచ్చినది. ఈ ఋణముల అవశ్యకత ప్రణాళిక నిర్వహణలో మరీ కనపడుతుంది. కేంద్రము రాష్ట్రము యింత పెద్ద మొత్తములను ప్రతిసంవత్సరము పెద్దపెద్ద స్కీములమీద వెచ్చించుచున్నప్పుడు ధరలు పెరుగక మానవు. ఏలననగా ప్రభుత్వము ఖర్చుపెట్టిన ధనమే ప్రజలకు ఆదాయములగును. తక్కువ ఆదాయములు గలిగిన దేశములలో ఆదాయమువలన కలిగిన కొనుగోలుశక్తి, ఆదాయములలో గలిగిన మొదటి అభివృద్ధి తప్పనిసరిగా జీవితావసర వస్తువులమీద వెచ్చింపబడగలవు. కాని ధనము వాణిజ్యరంగమునకు వచ్చిన తక్షణమే ఉత్పత్తి పెరుగదు. అందువలన ధరలు పెరుగుటకు ఎక్కువ అవకాశములున్నవి. కాని ప్రణాళిక విజయవంతమగుటకు ధరల పెరుగుదలను అరికట్టి తీరాలి. ప్రజలలోనుంచి తిరిగి కొంత ధనమును ప్రభుత్వము ఋణములద్వారా తీసికొనకపోయినయెడల, ఈ కొనుగోలుశక్తి ధరల పెరుగుదలకు దారితీస్తుంది. అదీకాక వచ్చేసంవత్సరములో ప్రభుత్వము తిరిగి గత సంవత్సరముకంటె ఎక్కువ ఖర్చు చేయవలెనంటే, ఆ యేడాది ప్రజల ఆదాయములలోనుంచి కొంత అయినా తిరిగి పన్నులద్వారా కాని ఋణములద్వారా కాని తీసికోగలిగివుండాలి. లేకపోయిన పెట్టుబడి లబ్ధి తగ్గిపోతుంది. ముఖ్యంగా ప్రభుత్వం పన్నులద్వారా ఎక్కువధనమును రాబట్టగలిగిన పరిస్థితిలో లేనప్పుడు, ఋణముల ప్రాముఖ్యత హెచ్చుతుంది. ప్రభుత్వము ప్రజలదగ్గరనుంచి ఋణములు చేయగలిగిన శక్తిమీదనే ప్రణాళిక విజయము, ధరల పెరుగుదల నరికట్టి జీవితప్రమాణములను వృద్ధిచేయగల స్తోమత ఆధారపడివుంటుంది. ఈ

దృష్టితోనే ప్రస్తుత జాతీయ ఋణమును పరిశీలించవలసియున్నది.

ఈ ఋణమునకు విరాశనియమితి లేదు. వడ్డీ రేటు 3½%; ఋణము మొత్తము పేర్కొనబడలేదు. ఈ ఋణమే గాక సామాన్య పెట్టుబడిదారుల సౌలభ్యమునకై 10 సం॥ల వాయిదా గల సర్టిఫికెట్లు మే 10 వ తేదీనుండి విక్రయమునకు కొనిరాబడినవి. ఇవి కొన్ని 25 రూ. విలువైనవి మరికొన్ని 50 రూ. విలువ గలవి. ఒక్కొక్కరు 1,000 రూ లు, సమిష్టి కుటుంబములవారు రూ. 2000 వేలు పెట్టుబడి పెట్టవచ్చును. 25 రూపాయల సర్టిఫికెట్ దశాబ్దాంతమందు రూ 36-4-0, 50 రూ. సర్టిఫికెట్లు 72-8-0 విలువ కలిగివుంటాయి. యివే గాక జూలై 1 వ తేదీనుండి 15 సంవత్సరముల "యాన్యుయిటీ సర్టిఫికెట్లు" (*Anuity certificates*) ప్రచారములోనికి తేబడినవి. ఇవి ముఖ్యముగా మధ్యతరగతి ప్రజలనుండి నిలువలను రాబట్టుటకు సృష్టింపబడినవి. వీటిలో 3500 రూపాయలు పెట్టుబడి పెట్టవచ్చును. దీని నుండి ఆదాయము నెల 1 కి రూ 25/ చొప్పున 15 సంవత్సరములు వచ్చును. నేటివరకు ఈ జాతీయ ఋణములద్వారా, దాదాపు నూరుకోట్ల రూపాయలు ప్రజలదగ్గరనుండి సేకరింపబడినవి.

ఈ జాతీయ ఋణమునకు, యింతకు పూర్వము ప్రభుత్వముచేసిన ఋణములకు గణనీయమైన తేడా కలదు. మునుపటి ఋణములలో చాలభాగము బ్యాంకులు పెద్దపెద్ద వర్తకులు, ధనికులు మాత్రమే పెట్టుబడి పెట్టుచుండిరి. దేశములో ఎక్కువభాగమైన సామాన్య ప్రజలనుండి ధనమును పన్నులరూపములో తప్ప రాబట్ట లేకపోయినది. దానివలన ప్రభుత్వము ఋణము చేయగలశక్తి పరిమితమైనది. తర్వాత ప్రయివేటు పెట్టుబడిదారులు, ప్రభుత్వము ధనసేకరణకు పోటీపడవలసివచ్చినది. ఎందుకనగా దేశములో "పెట్టుబడి మార్కెటు" శక్తి పరిమితమైనది. ఆ మార్కెటుమీదనే ప్రభుత్వమైనా, ప్రయివేటు పెట్టుబడిదారులైనా ధనసేకరణకు ఆధారపడవలసి వస్తున్నది. ఒకవిధముగా చూస్తే, ప్రవేటు పెట్టుబడులలో విస్తారంగా అభివృద్ధి కనబడకపోవుటకు యిది ప్రధానకారణమని తోచును.

ప్రభుత్వపు పెట్టుబడులద్వారా దేశములో కలుగు కొనుగోలుశక్తిని ప్రభుత్వము పరిమితము చేయవలెనంటే అన్నివర్గాల ప్రజలనుంచి మిగులు ఆదాయమును కూడబెట్టవలెను. ఎక్కువగా ధరల మీద ఒత్తిడి తీసికొనివచ్చే కొనుగోలుశక్తి మధ్యతరగతి, స్వల్పఆదాయములవారి వద్దనుండే వస్తుంది. ధరల పెరుగుదలను అరికట్టుటకు ఈ రకమైన కొనుగోలు శక్తిని ప్రభుత్వము కంట్రోలు చేయవలెను. గతములో ప్రభుత్వముచేసిన ఋణములు ఈ ఫలితాన్ని ఎక్కువగా సాధించలేకపోయినవి. ప్రస్తుతపు జాతీయ ఋణము ఈ ఫలితాన్ని సాధిస్తుందని ఊహింపబడుతున్నది. అందుచేతనే, ఈ జాతీయ ఋణఫలితాలు, పంచవర్ష ప్రణాళిక విజయము ఒక విధముగా ఒకదానిమీద ఒకటి ఆధారపడియున్నవని చెప్పవచ్చును.

ఈ ప్రభుత్వ విధానములో ఒక ముఖ్యమైన లోపము కనపడుచున్నది. ముఖ్యముగా ప్రణాళికలోని అంచనాలప్రకారము కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వములు ప్రజలదిగ్గరనుంచి ఋణములను రాబట్టగలవు అనుట సందేహాకరమైనది. ఏ పరిస్థితులలోనైనను ఆవిధముగా చేయగలిగినను, వ్యవసాయరంగములోను పారిశ్రామిక రంగములోను పెట్టుబడికొఱత ఏర్పడక తీరదు. ఇప్పుడే పల్లెటూళ్ళలో ఈకొరత హెచ్చు వడ్డీరేట్ల ద్వారా వెల్లడియగుచున్నది. వడ్డీ వ్యాపారరంగము యొక్క శక్తి పరిమితమై యున్నంతకాలము, పారిశ్రామిక ఆర్థిక వ్యవస్థలలో ప్రభుత్వము ప్రయివేటు పెట్టుబడిదారులతో ధనానికి పోటిపడుట శ్రేయస్కరము కాదు.

అందువలన ప్రభుత్వము తప్పనిసరిగా విదేశముల ఆర్థికసహాయము మీద, "లోటుబడ్జెటు విధానము" మీద ఆధారపడవలసి వుంటుంది. లోటు బడ్జెటు విధానము ధరల పెరుగదలకు దారి తీయునని యిదివరకు చర్చించినాము. కాని ఈ దుష్ఫలితములు

అన్ని పరిస్థితులలోనూ కలుగవు. ముఖ్యముగా జాతీయఋణమును ప్రకటించిన తరువాత ధరలు తగ్గుదలను సూచిస్తున్నవి. ప్రభుత్వ ఆర్థిక సలహాదారుల లెక్కలప్రకారంయిని 17, ఏప్రియలులో 404.2 నుంచి 24 ఏప్రియలులో 402.4 కు పడిపోయినది. తరువాత మరికొన్ని పాయింట్లు తగ్గినది. అంటే మొత్తంమీద దేశములో ధరలు తగ్గుముఖము పట్టినవి. ఒకవైపున ఉత్పత్తి పెరుగుతున్నది. ప్రభుత్వ పెట్టుబడి ఎక్కువవుతున్నది. జనాభా పెరుగుతోంది. కాని ధరలు పడుతున్నాయి. నిరుద్యోగులసంఖ్య పెరుగుతోంది. ప్రస్తుతము కనుపించే ఈవిచిత్రస్థితికి కారణము— ప్రజలలో విరివిగా కొనుగోలుశక్తి పెరుగకపోవుట అయివుండాలి. లేకపోయినయెడల, ధరలు పడవు. నిరుద్యోగులసంఖ్య తరగకపోయినా, పెరుగకుండానైనా వుండాలి. ముఖ్యముగా దేశములో ఆహార కొరత తగ్గినపుడు, కంట్రోళ్లు సడలించబడినప్పుడు, ఆర్థికమాంద్యము రాకుండా ప్రయివేటు పెట్టుబడిదారులకు ప్రోత్సాహము కలిగించాలంటే కొనుగోలు శక్తిని పంచవర్షప్రణాళిక అమలుతోపాటు, పెంచుకూరావాలి. లేకపోయినట్లయితే, ధరలపెరుగుదల వల్ల కలిగేహానికంటే, ధరల తరుగుదలవల్ల ఉత్పన్నమయ్యే విషమపరిస్థితులు రావచ్చును.

విస్తృతమగుచున్న ఆర్థికవ్యవస్థలో (*Expanding Economy or Economic Growth*) ప్రజలు, ఉత్పత్తులతో బాటు కొనుగోలు శక్తికూడా పెరుగకపోయిన, పై అభివృద్ధిలోని సత్ఫలితాలు ప్రజలకు అందుబాటులోకి రావు. ముఖ్యముగా నిరుద్యోగసమస్య దేశములో వున్నంతకాలము దేశములో ఆర్థికాభివృద్ధి వలన సామాన్యప్రజలు పొందేలాభాలు హాస్యాస్పదమైనవి. లోటుబడ్జెటు విధానము ప్రయివేటు పెట్టుబడిదారుల వస్తువులకు గిరాకీ పెంచి ఆయా పరిశ్రమలలో ఎక్కువ వుద్యోగాలను ప్రజలకు యివ్వగలుగుతుంది. 'లోటు బడ్జెటు'లలో యిది గమనార్హమైనది. కనుక జాతీయ ఋణమువలననే ప్రణాళికలోని డబ్బు లోటును తీర్చాలని ప్రయత్నంచేయుటం వ్యర్థం. "లోటుబడ్జెటు విధానమును" అనుసరించటానికి సమయం ఆసన్నమయింది. విదేశీయ సహాయం అనుకొన్న మొత్తముల ద్వారా రాకపోయినా "లోటు బడ్జెటులద్వారా" ప్రణాళికలోని అంచనాలను సాధింపవచ్చును.

* మనశ్శాంతి *

శ్రీ వేమూరి వెంకటరామనాథం

కల్నల్ వస్తూనే తన బిగువైన కోటు గుండీలు ఊడదీశాడు. ఒడలంతా చెమట క్రమ్ముకు పోయింది. ఆఫీసునుంచి అతను నడిచే రావాలి; అదంతా ఒక ఇసుక ఎడారి. దేవుడిచ్చిన కాళ్లుతప్ప ఏ యంత్ర వాహనమూ పనిచేయదా యిసుకపర్రమీద. ఆఫీసు సుమారు రెండుమైళ్ళదూరాన ఉంది.

ఉదయం పదిగంటలయింది. ఎండ వేడిమి అప్పటికే దుర్భరంగా ఉంది. వేసవి వడగాడ్పు అప్పటికే విజృంభించింది. ఎడారి ఇసుకలు అగ్నిరవ్వల్లాగా ఎగిరి సుళ్లు తిరుగుతున్నాయి.

కల్నల్ ఆవేళప్పుడు రావటం అసాధారణ విషయం. ఇది ఆమెకు తెలుసు. అది ఆఫీసువేళ. ఆనాడు ఆదివారముకూడా కాదు. పోనీ, యుద్ధ కల్లోలాలు తగ్గిన శాంతి సమయమూ కాదు. పైగా శత్రువులు ఇదివఱకు ఎన్నడూలేని అవధిని మరఫిరంగులతో, టాంకుదళాలతో, విమాన బలాలతో పెద్ద ఎత్తున విజృంభణ సాగించారని వార్తలు తెలుస్తున్నాయి. దేశానికి అన్నిప్రక్కలా భయంకర రణకలాపమే. ఇరాకుప్రాంతంలో పరిస్థితి నిప్పురవ్వల చెమ్మచెక్కలాటలా ఉన్నదని ఆ ఉదయమే రేడియోలో వార్త.

కల్నల్ వైఖరి ఆమెకు అర్థంకాలేదు. ఆశ్చర్యంతో కనుబొమలు ప్రశ్నపరంపరగా అతనివైపు త్రిప్పింది. అతడు మాటాడేతలంపు లేనట్లుగా కోటు విప్పటంలోనే విసుగొందుతున్నాడు. కోటు అందుకొని వంకెకు వేసింది. అతని చేతిలోవున్న కాగితాల సంచీ, చిన్నిచిన్ని ఆయుధాలసంచీ, తీసుకుని టేబిల్ మీద పెట్టింది. గబగబా లోపలికి పరుగెత్తి చల్లని పానీయం తెచ్చియిచ్చింది.

కల్నల్ ఆపాత్ర నందుకున్నాడు. ఒక్క నిమిషంలో ఖాళీ చేశాడు, ఎంత దప్పికగొన్నాడో. గ్లాసు బల్లమీదపెట్టి కుర్చీలోకి తూలి దీర్ఘంగా నిట్టూర్పుతూ, "డార్లింగ్" అన్నాడు.

ఆమె అతనిప్రక్కనే నిల్చొని "ఇప్పుడు వచ్చారేమి కల్నల్?" అన్నది.

నవ్వుతూ అన్నాడు: "నిన్ను చూసిపోదామని."

"అవును, ఆరునెలలనుంచీ నన్ను రోజూ చూసి పోతున్నారు, కాని ఇలాటిఎండవేళ ఎన్నడూ వచ్చేవారు కాదే?"

"అయినా వచ్చాను—"

ఆ మాటలలోని అర్థం ఆమెకు తెలియలేదు. "మఱి, ఆఫీసులేదా యీవేళ?"

"సెలవు పెట్టాను"

"నాకోసమా?"

కల్నల్ ఆమె చేయి పట్టుకుని, "అవును నీకోసమే. ఇదే ఆఖరు దినం మన చెలిమికి. చివరిదినము దినమంతా నీతో గడపటంకన్న ఆఫీసుపని ముఖ్యం కాదనుకున్నాను. ఆఫీసు పని రేపూ ఉంది, ఎప్పుడూ ఉంటుంది, బహుశా ఎక్కువవుతుందేమో రేపటి నుంచి. కాని నీవు నాకు చేసే— ఉపు... ఉపు..." అంటూ పెదవులెండినట్టు మాటాడలేకపోయినాడు.

ఆమె గ్లాసులో మళ్లా పానీయం పోసింది. వయ్యారంగా పాత్ర నింపే ఆమె వ్రేళ్లు కొద్దిగా వణకినాయి. కల్నల్ అది కనిపెడుతూనే ఉన్నాడు.

పానీయం పుచ్చుకుంటూ, "డార్లింగ్, ఇది ఈవేళ ఎన్నడూ లేనంత మధురంగా ఉంది. ఈ పానీయంలో ఏం కలిపావో కాని" అన్నాడు.

"ఏమీ లేదు. ఇందాక ఇచ్చిందే."

"అవును, కాని యిందులో నీ హృదయం మఱింతగా కరిగిఉంది. నాకోసం నీ ఆరాటం

నే నెప్పుడూ వండనంత అమిత రుచైన ఆహారము
... అదెందువల్లో మొట్టమొదట నాకు తెలియదు!

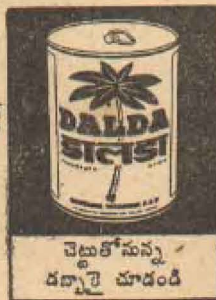
ఒకనాడు భోజనాల వేళ మామూలులాగానే ఉండింది. మా ఆయన ఎప్పటిలాగ అలక్ష్యమే రావడానికి. పిల్లలు చేతులు కడుక్కోడానికి దెబ్బలాడుచుండిరి. పాపాయి నిద్రనుండి లేచి ఏడ్చుచుయుండినది. ఆఖరుకు అంతా కూర్చున్నారు. అన్నం వడ్డించాను. అప్పుడు ఏం జరిగిందంటే! అసలు మొదటి ముద్దనుంచీ అల్లరి లేదు. పోటీలోలాగ మెదలకుండా తినేశారు. ఆ కుటుంబమేనా? అని ఆశ్చర్యపడ్డాను. ఏమి సరిగ్గా చేశాను?

మా ఆయనకెప్పుడూ అసంతృప్తే ఆహార విషయంలో. పిల్లలూ తండ్రితోపాటు అల్లరే! భోజనానంతరం కూర్చుని ఆలోచించాను. ఆనాడు ఉదయం ఏం కొన్నానో బజార్లో! కాయగూరలా?....మార్పేమి లేదు. మాంసం, చేపలా? ... మామూలువే. అప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చింది. అదీ అసలైన మార్పు వంటలో! ఆనాడు, డాల్డా వనస్పతి డబ్బాను కొని వండి చూడాలని నిర్ణయించుకొన్నాను. మా దుకాణదారుడు అది వేపుడుకు, కాల్చుటకు, మిఠాయికి శ్రేష్ఠమైన వంట క్రొవ్వుపదార్థమని సలహా ఇచ్చాడు. అతడు గాలి చొరని సీలు డబ్బాను నా చేతి కందిస్తూ, "ఇది ఆహారానికి కలిగించే సహజ రుచులను మీ కుటుంబం మెచ్చుకొంటారు" అని అన్నాడు.

అంతే! డాల్డా వనస్పతే తగిన మార్పును కలిగించింది. అది అన్ని వంటలకూ దివ్యమైనది. ఆహారానికి సహజ రుచులు కలిగిస్తుంది. వంటకు క్రొవ్వుపదార్థాన్ని విడిగా బజార్లో కొనుట వల్ల మీ ఆరోగ్యానికి ప్రమాదమున్నదని జ్ఞాపకముంచు కొనండి. ఎక్కువ ఖరీదైన క్రొవ్వుపదార్థములు కూడ కల్తీ చేయబడవచ్చును. లేదా! ఈగలు, దుమ్ము వల్ల చెడిపోతాయి. గాలిచొరని సీలు డబ్బాలోని డాల్డా వనస్పతి ఎల్లప్పుడూ తాజాది; పరిశుద్ధమైనది; ఆరోగ్యకరమైనది. మీరు మళ్లీ బజారుకు వెళ్లినపుడు కొనే సరకుల్లో డాల్డా ముఖ్యమైనదిగా నిర్ణయించుకొనండి. అందువల్ల ఎంత ఖర్చు తక్కువో!

10 పౌనులు, 5 పౌనులు, 2 పౌనులు, 1 పౌను మరియు ½ పౌను డబ్బాలలో దొరకుతుంది. డాల్డాలో ఇప్పుడు విటమినులు ఎ. డీ వున్నాయి.

ఏది మీ కుటుంబానికి పుష్టికర
ఆహారము?
ఉచిత సలహాకు ఇవ్వాళే క్రింది
అడ్రసుకు వ్రాయండి:
దీ డాల్డా అడ్వైసరీ సర్వీస్, పోస్ట
బాక్సు నంబరు 353, బొంబాయి 1

చెట్టుతోనున్న
డబ్బానే చూడండి

డాల్డా వనస్పతి
వంటకు దివ్యమైనది—ఖర్చు తక్కువ

HVM. 218-X52 TL

ఇంగువలో మిళితమయివుంది. అందుకనే యింత తీపిగా ఉంది."

ఇదంతా ఆమెకు అయోమయంగావుంది. అతని భుజంమీద చేయివేసి "మీ మాటలు నాకు మొదలూ తుదా తెలియటంలేదు," అన్నది.

"డార్లింగ్, సైనికుడి మాటలు అలాగే ఉంటాయి కటువుగా, త్రిప్పకోరానివిగా. నీకు అర్థం కాకపోవు, కాని నీకు ప్రియంగా ఉండవు. బహుశా రేపే నేను ప్రయాణం—"

"ఎక్కడకు?" అంటూ ఆమె అతనికింకా దగ్గరగా జరిగింది. వేటగాడి గురిలోని కోకిలమ్మకూతలా ఉన్నదా గొంతు.

కల్నల్ నిశ్చలంగా పలికాడు, "ఇరాక్."

"ఇరాక్? మళ్ళీ దేనో!"

"నీవిక్కడే ఉండు డార్లింగ్, సుఖంగా. ఇక్కడ మంచు బిందువులు మాత్రమే అక్కడ నిప్పు గుండ్లు కురుస్తూఉంటాయి అనుక్షణము......వద్దు, బాధతో పెదవులు కదల్చకు. నీ బాధ నాకు తెలుసు. కాని ఏం చేయగలను? ఇరాక్ ప్రాంతంలో శత్రుభయం దారుణంగా ఉంది. అనుభవంగల సైనికాధిపతులందర్నీ అక్కడకు పంపుతున్నారు. నన్నూ... నేనే కోరుకొన్నాను కూడ..."

"ఆఁ......నన్ను వదలిపోవాలని కోరుకొన్నారా?"

"కాదు, నీకోసం ఇక్కడే ఉండమంటావు; కాని నన్ను మించి దేశమున్నది; ప్రభుత్వమున్నది. దేశక్షేమంకోసం, ప్రజాక్షేమంకోసం ఇరాకు పో నిశ్చయించుకొన్నాను."

ఆమె తనూలత కంపించిపోయింది. ఇన్నినాళ్ల వలపుతీపులు ఇగిరిపోయినాయి. ఇన్నాళ్ళ ఆనందం ఒక్క త్రుటిలో చితికిపోయింది. తిరిగి తనకు వెనుకటి ఏకాంత ప్రవాస జీవితమే ప్రాప్తి!

"మరి నన్ను ఎవరి రక్షణకు వదలిపోతారు, ఈ ఎడారి ఇసుకలలో?"

ఆ ప్రశ్నతో కల్నల్ చలించలేదు. ప్రణయానురాగంతో కరిగిపోయే మెత్తని హృదయం కాదతనిది. సైనికానుభూతితో ఘనీభవించి పోయిన నిబ్బరపు రాతిగుండె. ఆలోచనగా అన్నాడు, "డార్లింగ్, నేను రాకముందు ఎవరి రక్షణలో వదలబడి ఉన్నావో, ఆ రక్షణక్రిందనే వదలిపోతాను."

వెన్నెలకాచి వెలిసిన నీలి ఆకాశంలా అయింది ఆమె ముఖం. కల్నల్ అన్నాడు, "క్షమించు డార్లింగ్, ఒక ప్రశ్న అడుగుతాను. నీయిల్లు ఊరికింత దూరంగా ఈ నిర్జనప్రదేశంలో ఉన్నదేం? నీ వొక్కతెవు ఈ యింట్లో ఎంతకాలంనుంచి నివసిస్తున్నావు? ఒంటరిగా ఎలా గడుపుతున్నావు?"

"మంచి ప్రశ్నలు! అవును, తుదివాడు ఏ ప్రశ్నలు వేస్తే నేం, నన్నెలా బాధిస్తే నేం?" అంటూ కంట నీరు పెట్టుకొన్నది.

కల్నల్ కొంచెం చలించాడు. తన కరాలలో ఆమె చెక్కిళ్ళు తుడిచాడు. ఆమెమాత్రం కన్నీటి బిందువులు వాకలయేలా వెక్కి వెక్కి యేడుస్తూ అన్నది, "మీకు కోపం రావటమెందుకు? ఈ దూరస్థలాన మీకోసమే ఉన్నాను. మీవంటి అధికారులు అనుభవించి వదలిపోవటానికే ఉన్నాను. మిమ్ము ఎంతగా నమ్ముకొన్నాను! నా ఆశలన్నీ పటాపంచలుచేసి ఇరాకు పోతున్నారు...ఇరాకట ఇరాకు! ఈ రాతిగుండెల కా యిరాకే—" అంటూ అనీ అనరాని మాటలేవో ప్రలాపించ సాగింది.

కల్నల్ కు చిరునవ్వు వచ్చింది. ఆమెకు కోపం ఇనుమడించింది. "అలాగే నవ్వండి, ఒక అబలను ఒంటరిగా వదిలిపోయే బలవంతులు మీరు. మీ దారిబాట మీది, నా బ్రతుకు నాది—"

కల్నల్ ఆమె వ్రేళ్లతో ఆడుతూ అన్నాడు, "నీ కోర్కె నాతోకూడా ఇరాకు రావాలని కాదూ?"

మెత్తని ఆమె వ్రేళ్ళు వణకిపోయినాయి, కల్నల్ మొరటువ్రేళ్ళమధ్య. ఆమె ఒడలంతా పులకరించింది చక్కిలిగింతలు పెట్టినట్లుగా. ఆమె కన్నులు విశాలంగా వికసించినాయి, ఆశ ఫలించినట్లుగా. మెల్లిగా అతని ప్రక్కకు జరిగి, "పోనీ, మీరే ఇక్కడె ఉండరాదూ?" అన్నది.

కల్నల్ లేస్తూ అన్నాడు, "ఉహుఁ...అది అసంభవం. నా ప్రభుత్వ శాసనాన్ని నేను ఉల్లంఘించలేను. కాదు, అది నేను నాపై పెట్టుకున్న భారమే!"

"మరి యిక్కడమాత్రం సైన్యాధ్యక్షుడొకడుండవద్దా? మీరే—"

"నాస్నేహం, చనువూ కారణంగా ప్రశ్నలు వేసే తెలివితేటలబ్బినట్లున్నాయి నీకు." కల్నల్ నవ్వుతూ అన్నాడు, "కాని, సైనికాధికారిముందు నిల్చుని ప్రశ్నలు వేయటం మంచిదిగాదు."

ఆమె నవ్వుతూ అన్నది, "నేను మీ సైనికుడ నైతే యీ తెలివీ, యీ ధైర్యం ఉండేవి కావు. నేను కేవలం ఒక ఆడుదాన్ని, యౌవనవతిని."

"అందుకే జవాబు ఇస్తున్నాను. నా స్థానే మఱొకరిని నియోగిస్తున్నాను."

"మఱొకరినా? నాకు నవ్వు వస్తోంది. మీ స్థానం మఱొకరు భర్తీ చేయగలరా?

"నేనంత అసామాన్యుడనా డార్లింగ్? అయితే అందుకే నాఅంతట నేను ఇరాక్ వెళ్లేది. కాని, పిచ్చిదానా నీకు తెలియదుగాని చాలా గా తయారవుతున్న యువకు లింకా కొందరున్నారు. ఇక్కడికి రాబోయే మేజర్ మహామేధావి. పదినెలలుగా సైనిక కార్యకలాపంలో మునిగి ఉన్నాడు. ఉక్కుమనిషి, వజ్రహృదయం, నమ్మినబంటు, మెప్పులందిన సైనికుడు"—

"ఎవరా అదృష్ట పురుషుడు?"

"మేజరు క—"

"ఆఁ...?"

"మేజరు క—"

ఆమె తటాలున బంతిలా తూలిపడ్డది మంచం మీదకు. "మేజరు క—" అనుకుంటూ ఆలోచనగా ముఖం వంచుకుంది. కల్నల్ అది కనిపెట్టలేదు. మేజర్ పై గల అభిమానం, తన విశ్వాసం ఉద్ఘాటిస్తూ ఉపన్యసిస్తున్నాడు. వెనుకటియుద్ధంలో మేజరు ఒకనాడు తన ప్రాణం ఎలా కాపాడింది వర్ణించాడు. "నాటినుంచీ అతనిని నా దళాలలోనే వేసుకొంటున్నాను. అతడే నా దక్షిణభుజం నా బలగమంతటిలోను."

ఆమె మెల్లగా తెప్పరిల్లుతున్నది, ప్రక్కకు త్రిప్పుకొన్న ముఖం మళ్ళీ అతనివంకకు త్రిప్పింది. కల్నల్ ఉత్సాహంగా తన కాగితాలకట్టలలో ఉన్న మేజర్ బొమ్మ ఒకటి పైకి తీశాడు; "చూడు డార్లింగ్, ఎలాటి వీరమూర్తియో!" ఆమె అతని వంక కన్నులు మూసుకుచూసింది, ఆమె కనురెప్పల లోనూ అదే చిత్రం కనపడినట్లు తోచింది. "ఇది నీవద్ద ఉంచుకో డార్లింగ్ —"

"ఈ ఆడుదాని కాపురుషుని చిత్రం మీ చేతులతో ఎందుకిస్తారు?" అన్నది. ఆ మాటలు నిర్చి పేర్చినట్లు విచిత్రంగా ధ్వనించాయి కల్నల్ చెవులలో.

"డార్లింగ్, నీవు స్త్రీవి, ఇతడు పురుషుడు, అన్నదృష్టి ఒక్క క్షణం మఱచిపోలేవా? ఇతడు ప్రఖ్యాతవీరుడు. నా మిత్రుడు. ఇతడు రక్షించేది నీ దేశాన్ని, నిన్ను—"

చిత్రం తీసికొన్నది. మంచంపైన తలగడదిండు క్రింద దాచింది. చిన్నబోయిన ముఖంలో తిరిగి కరుకుదనం ప్రవేశించింది. ఆరిపోయిన కన్నీటి మచ్చలు చెంగుతో తుడుచుకుంటూ, "అయితే యీ మేజరు ఎప్పుడు వస్తాడు?" అన్నది.

"రేపే తన క్రొత్త పదవిని స్వీకరించాలి. కాని పిచ్చివాడు పదిహేను రోజులు సెలవు కోరాడు—"

"ఎందు కిచ్చారు మీరు?"

"ఇచ్చానన్న సంగతి చెప్పకుండానే ఎలా గ్రహించావో చిత్రంగా వుంది. నిజం డార్లింగ్, సెలవు ఇచ్చాను, దేశం ఇంత ఉపద్రవస్థితిలో ఉన్నా. అతడు విధి విరామం లేకుండా నెలల తరబడి యుద్ధరంగంమీద నాలుగు మెతుకులు కతుకుతూ, యుద్ధరంగంమీదనే అంపశయ్యలమీద పవ్వళిస్తూ గడుపుతున్నాడు. అతని మనస్సుకు కొంత శాంతి అవసరమని నిశ్చయించుకొన్నాడు. ఇంటికి పోయి, తన ప్రేయసితో పది రోజులు గడిపివస్తానని వేడుకొన్నాడు—"

"నిజమా? అతని ప్రేయసితో ప్రశాంతంగా-"

"అవును. విమలా ఆగిపోయినావు, మాటలారి పోయినట్లు. పాపం అతని భార్య బంగారు బొమ్మట, ముద్దులు కురిపిస్తుందట... ఛ్... అతని భార్యనుగురించి నాకెందుకు... కాని డార్లింగ్, ఆమె ఎంత గాఢంగా ఆరాధిస్తుందో యీ జాతీయనాయకుణ్ణి, ఎంత గాఢంగా అనురాగం వర్షిస్తుందో తన ప్రియుడు ఇన్నాళ్ళకు తిరిగి వచ్చాడని—"

అతని ధోరణికి అడ్డుతగిలి అన్నది. "సరే, అయితే మీరింకా పదిహేనురోజు లుంటా రన్న మాట యీ ప్రాంతాలలో—"

"ఎందుకలా కలత చెందినట్లు అడుగుతావు? ఇందాక చెప్పానుగా రేపే నా ప్రయాణమని—"

గుబురు మబ్బులలో మెఱుపు మెఱసినట్టుగా ఆమె ముఖంలో ఏదో ఆశ లాస్యం చేసింది. "రేపే గదా ప్రయాణం... సరే యీ రాత్రే నేనూ సిద్ధమవుతాను... రాత్రివేళ ఒకసారి రండి—"

కల్నల్ మారుమాటాడలేదు. గ్లాసులో మిగిలిన పానీయం గుటకలు వేస్తూ త్రాగుతున్నాడు.

ఆమె మాత్రం దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తున్నట్లు నిల్చుంది కిటికీ ప్రక్కగా. దూర దూరాలలోకి తొంగిచూసే ఆమె కనుపాపలు హఠాత్తుగా చెదిరినాయి. కనురెప్పలు గబగబా అప్రయత్నంగా ఆర్పింది. కల్నల్ దగ్గరకు వచ్చి, అతని కోటు అతనికి అందిస్తూ, "కల్నల్, మీ ఆఫీసు వేళ యిప్పటికే మించిపోయింది—" అన్నది.

"డార్లింగ్, మరిచిపోయినావా? ఈరోజు నేను సెలవు తీసికొన్నాను."

"ఆఁ...అవును...వారికోసమన్నారు కాదూ? అవును." అంటూ చతికిలపడ్డది మంచంమీద—

అయిదు నిమిషాలు ఇద్దరూ నిశ్శబ్దంగా కూర్చొన్నారు. కల్నల్ సిగరెట్టు ముట్టించి రకరకాలుగా పొగ వదులుతున్నాడు. ఆ పొగలు రచించే వింత చిత్రాలవంక పిచ్చిగా చూస్తూ నిట్టూర్చుతున్నది ఆమె.

ఇంతలో బైట ఏదో చప్పుడయింది. ఎవరో ఆజానుబాహువు కంటపడ్డాడు. "ఎవరు" అంటూ కల్నల్ గడపలు దిగబోతున్నాడు. ఆమె మాత్రం తలవంచుకొని లోనికిపోయింది, "కాఫీ చేస్తా"నని.

కల్నల్ ఆశ్చర్యంతో తెల్లబోయాడు. "ఓహ్! నీవా మేజర్" అని కౌగిలించుకొన్నాడు. మేజర్ అంతకన్న ఆశ్చర్యంతో తెల్లబోయాడు. "ఓహ్! మీరా కల్నల్, ఇక్కడ" అంటూ కౌగిలి గాఢంగా బిగించుకొన్నారు.

కల్నల్ ఇంటిలోనికి దారితీస్తూ "ఇప్పుడే నీ సంగతి అనుకుంటున్నాను" అన్నాడు.

"ఆఁ... నేను నేడే వస్తానని చెప్పారా? ఉత్తరం వ్రాసే వ్యవధికూడా—"

"ఎవరికి...ఆఁ...మా మేజర్ ఇక ఈ సైన్యాలపై అధికారం స్వీకరిస్తాడని, నేను ఇరాకు వెళ్ళిపోతున్నానని, మా మేజరు వీరుడు, శూరుడు, అని చెపుతున్నాను."

"కల్నల్, నేను అదృష్టవంతుడను" అంటూ కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు మేజర్.

"ఏమి?"

"అవును. కల్నల్ అంతటివాడే దయతో నన్ను చూసిపోవచ్చారు. నే నెంతటివాడిని, సామాన్యుణ్ణి మేజరును—"

కల్నల్‌కు ఏమీ అర్థంకాలేదు. అతడిని చూసిపోవటానికి కాదు తాను వచ్చింది. అతడిని చూడటానికి అక్కడికే ఎందుకు రావాలో అతనికి తెలియలేదు. "మేజర్, చాలాదూరం నడచి వచ్చినట్లున్నావు. బాగా అలసిపోయినావు. కొంత విశ్రమించు. కాఫీ త్రాగుదుగాని" అంటూ ఉండగానే ఆమె కాఫీ కప్పులు రెండు తెచ్చింది. "డార్లింగ్" అంటూ కల్నల్ లేచి అందుకోబోయేలోగా మేజర్ అవి పట్టుకొని, ఒకటి వానికిస్తూ, చిరునవ్వుతో, "ఆమె నా డార్లింగ్" అన్నాడు.

కల్నల్ కళ్లు తిరిగినాయి. అతని చేతులు వణికినాయి. కాఫీ కప్పు హఠాత్తుగా క్రింది జారి పగిలింది. కల్నల్ వ్రేళ్లు అంత బలహీనంగా ఎన్నడూ లేవు. నెత్తురుముద్దగా పోరాడే అతని ముఖబింబంలో నెత్తురుబొట్టు లేదా క్షణాన.

మేజర్ "క్షమించండి" అంటూ రెండవ కప్పు కల్నల్ కోసం టేబిల్ మీద పెట్టాడు. చిరపరిచితుడులా లోనికి పోయి తాను మరొక కప్పు తెచ్చుకొన్నాడు. కల్నల్‌కు కాఫీ త్రాగ బుద్ధి వేయలేదు. అతని మనసు మనసంతా ఒకే ఆలోచనమీద కేంద్రీకరింపబడిఉంది. ఇన్నాళ్ళు తాను ప్రేమిస్తున్నది తన మేజర్ భార్యనా!

మేజర్ తన కథ సాగించాడు. "పాపం నెలల తరబడి ఒంటరిగా ఈ ఎడారి యిసుకలలో ఈ నిర్జన ప్రదేశంలో గడుపుతున్నది. నాకోసం ఎంతగా తపించేదో, ఈ ఏకాకి జీవితాన్ని ఎంత ఓర్పుతో ధరించేదో, మీకు తెలియదు కల్నల్, మీరు బ్రహ్మచారులనుకుంటాను, సాంసారిక జీవితంలో ఆనందమున్నది. చెదరిపోయిన మనస్సుకు శాంతిని చేకూర్చే ప్రతిభ ఉన్నది. ఇన్నాళ్లుగా నేను యుద్ధం చేస్తున్నాను. నా హృదయం బండబారిపోతున్నది. నా శరీరం ఉక్కులా మారిపోతోంది. నా హృదయానికి ప్రశాంతి, నా దేహంలో మానవత్వం తిరిగి పులకింపచేసికోవచ్చాను...కాఫీ త్రాగండి, చల్లారిపోతుంది. కల్నల్, ఎప్పుడూ ఒకే కల్లోలమయితే నేను తట్టుకోలేను. ఈ పది నెలలు మనుష్యులను చంపటం, చంపినవారిని లాగివేయటం......ఇదేగదా నా దినచర్య. ఈ పదునైదు దినాలైనా హృదయాన్ని పగిల్చే గాథలు దృశ్యాలు లేకుండా శాంతిగా నా ప్రేయసితో గడిపివస్తాను......ఏం కల్నల్, కాఫీ ముట్టుకోనే లేదు. పంచదార ఎక్కువ అయిందా? మా కాఫీ మీ కలవాటు లేదుగా, క్షమించాలి."

మేజర్ పలికే ప్రతి పలుకు తూటాలో లేని ఫిరంగి గుండులాగా తగులుతున్నది కల్నల్ హృదయానికి. ఇన్నాళ్లు కల్నల్ ఆమెను తన ప్రేయసిగా నమ్మాడు. ఆమె కన్య అన్న అసత్యాన్ని విశ్వసించాడు. ఆమె ప్రణయ సముద్రంలో నౌకలా తేలిపోతున్నాడు. ఈనాటికి మేజర్ అవతరించాడు తన పాలిటి యమ—బోటులాగా. తాను వంచింపబడినందుకు ఆమెపై కోపంతో వణకిపోతూడు. కాని మేజరు ముందు తనకు అవమానం అవుతుందన్న భయంతో చిన్నబోతూడు. రెండు కనులూ నిండుగా తెరచి మేజరువంక చూడలేకపోతూడు. తనకు దక్షిణ హస్తమైన నమ్మినబంటు ఆ మేజరు; తన స్థానే నిలిచే యోగ్యతగల సైనిక సైన్యాధ్యక్షుడు ఆ మేజరు; ఆరు నెలలుగా తాను ప్రేమించిన ఆ కాముకినా తన వాత్సల్యానికి ఆ మేజరువలె పాత్రులయిన వారు లేరీ విశాల ప్రపంచంలో. కాని ఆ మేజరు భార్యమీదనే కల్నల్ వలపు లొలికించాడు. ఆ మేజర్ శయ్యనే తాను హరించాడు. ఇన్నాళ్ళ ప్రణయామధూళీ, ఆనందలహరి ఆక్షణాన దారుణమైన రూపంగా కనుపటించింది కల్నల్ మనో నేత్రాల ముందు. అతి చేదైనా అనుకుంటానన్న స్నేహానుర్యం చేత కాఫీ రుచి చూశాడు.

"కల్నల్, మీరెంత మంచివారో నేను చెప్పలేను."

"నామంచితనం! ఏడిచిందిలే మేజర్."

"కాదు. ఇవి సెలవుదినాలు. ఈ నాలుగు రోజులూ నా మనసులోని కృతజ్ఞతను స్వేచ్ఛగా బైటకు చెప్పుకోవచ్చుగా. మొట్టమొదట ఆఫీసులో పుకారు పుట్టింది, మీరు నా సెలవు చీటీని త్రిప్పి కొట్టారని—"

అప్రయత్నంగా, మెల్లగా "త్రిప్పి కొట్టినా బాగుండేది" అని గొణిగాడు కల్నల్.

"క్షమించండి, నవ్వులాట కంటున్నారు కల్నల్. యుద్ధ కార్యకలాపం నానాటికి హెచ్చుతున్నదన్న మిషమీద నన్ను వదలలేమన్నారని నా స్నేహితులందరు నన్ను భయపెట్టారు."

"మేజర్, వాళ్లు చెప్పింది నిజమే. దేశక్షేమం కోసం నేను సెలవియ్యదలచుకోని మాట వాస్తవమే. కాని—"

"మరి దయతో అనుగ్రహించారు! అదే తమ మంచితనమంటాను!" అంటూ నవ్వాడు మేజర్. సిగరెట్టు ఒకటి కల్నల్‌కిచ్చి తానొకటి వెలిగించాడు.

"కాను, అది నా మంచితనం కాదు మేజర్, కేవలం దేశక్షేమంకోసమే నీకు సెలవు అనుమతింప నిశ్చయించాను. నీకు మనశ్శాంతి కావాలని నాకు తెలుసు. కల్లోలం లేని గృహంలో పువ్వులపాన్పుపై, పూజించే ప్రేయసితో, పదిరోజులు నీవు గడిపితే, నీ ఉత్సాహబలాలు పదిరెట్లు అవుతాయని నీ చెలిమిలోని దగ్గరితనం చేత నేను గ్రహించాను. వెంటనే నీ సెలవు మహాజరుపై సంతకం చేసి పంపాను."

"ఎలాగైతేనేమి — మీకు నేను కృతజ్ఞుణ్ణి. ఎందరులేరు నాతోడివారు, సెలవు కోరకక చిన్నబుచ్చుకొన్నవారు!...ఏం కల్నల్, దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తున్నారు! ఒక కప్పు వేడి కాఫీ తెప్పించనా?... డార్లింగ్!"

కల్నల్ నిశ్చితంగా "వద్దు" అన్నాడు. మేజర్ పిలిచిన "డార్లింగ్" కల్నల్ ప్రాణానికి నిశితమైన శూలంలా గుచ్చుకున్నది. "వద్దు మేజర్, ఆమెకు చెప్పు, కప్పు తీసుకు ఇక్కడికి రావద్దని."

రెండుమూడు నిమిషాలు నిశ్శబ్దం ప్రాకులాడింది ఆ సైనికాధ్యక్షులమధ్య. ఆ తిణిక నిశ్శబ్దావస్థలో కల్నల్ మనసులో ఆలోచనాతరంగాలు లేస్తూ, మేజర్ జీవితాన్ని ఉయ్యాల లూగింపచేస్తున్నాయి.

మేజర్ పొగవదులుతూ, ఆకాశంవైపు చూస్తూ, "కల్నల్, ఆకాశం చూసిండి, రక్తగర్భంలా మండిపోతోంది. పది దినాలనాడు మనం—రంగంలో శత్రుదళాన్ని చావమోదిన అద్భుత దృశ్యం జ్ఞాపకం వస్తోంది...అసలు ఈ వేసవి ఆకాశం తీరే యింత... ఆ సూర్యకుమార్తిం—" అంటూ ఏదో అనవసర ధోరణి మొదలుపెట్టాడు.

కాని కల్నల్ కా సంభాషణలో కుతూహలం లేదు సరిగదా, అతని మనస్సే ఆ మండిపోతున్న ఆకాశంలాఉంది. ఈ ఆరునెలల జ్ఞాపకాలూ భగభగా జ్వాలలు రేగిపోతున్నాయి. మేజర్ చివరకు అన్నాడు. "కల్నల్...ఈ మాటలలో మీకు ఆసక్తి లేదనుకుంటాను—"

"అసంతా వ్యర్థప్రసంగం మేజర్. ఒక్క దినం సెలవుమీద ఉన్న నావంటివాడికి వ్యవధిలేదు అలాంటి సంభాషణలకు," అన్నాడు కల్నల్— అకస్మాత్తుగా కల్నల్ కంఠం కఠోరమయిపోయింది. అలా అతడు ఆఫీసులోనే మాటాడుతాడు. ఆ గొంతు దాల్చడంచే అతనిలో ఏదో మథన జరుగుతున్నట్లు,

అతనేదో విశ్రామానికి వస్తున్నట్లు—అది ఇక తుది శాసనమని మేజర్ కు బాగా అనుభవం.

"అవును," మేజర్ అన్నాడు. "పదునైదు దినాల విశ్రాంతి గైకొన్న నాలాంటివానికి కొంచెం వ్యవధి ఉంటుంది, కాని—"

కల్నల్ సిగరెట్టు పీల్చుతూ, "నీకూ లేదు" అన్నాడు.

మేజర్ కలవరపడ్డాడు! తటాలున లేచి, "కల్నల్, ఇది నా సెలవులో మొదటి దినం. ఇంకా—"

కల్నల్ కూడా లేచాడు, "ఇదే తుది దినం కూడ. తిరిగి ఆర్డరు వేస్తున్నాను, నీ సెలవు ఉపసంహరింపబడినదని."

మేజర్ గుండెలు జారినాయి. "ఆ... ఉపసంహరించారా! ఇక నాకు విశ్రాంతి అవసరమని మీరే ఒప్పుకొన్నారే, నాకు మనశ్శాంతి నా గృహంలో నా ప్రేయసివద్ద కలుగుతుందని మీరే అంగీకరించారే—"

"మేజర్!"—కల్నల్ అంత కఠినంగా యుద్ధరంగంలో మాత్రమే ఉచ్చరిస్తాడు, లేదా ఎదురు తిరిగిన ఉద్యోగియందు అంటాడు. "మేజర్, అవన్నీ నాకు తెలుసు. నీకు సెలవు అనుమతించటం అనుచితమని ఇప్పుడు గ్రహిస్తున్నాను. దేశక్షేమం కోసం నీవు వెంటనే కత్తిబట్టి రంగంమీదికి దూకాలని శాసిస్తున్నాను."

మేజర్ కాళ్లు బలహీనమయినాయి, నిల్చోవ లేక కూలబడ్డాడు, మంచంమీద—"కల్నల్, పోనీ ఒక్క వారం పాటు... నా భార్యతో—"

కల్నల్ మళ్లా హుంకరించాడు, "మేజర్, నీ భార్యమాట నాముందెన్నడు ఎత్తకు, నేను రేపే ఇరాక్ ప్రయాణం. నిన్నూ నాతోనే తీసుకుపోతాను."

"ఇరాక్?"

"అవును." కల్నల్ గొంతు తగ్గించాడు; మృదువుగా అన్నాడు, అతని భుజాలు తట్టుతూ, "మేజర్, నీవు నా దక్షిణభుజానివి, నేనే నీకు శాంతి, నీవే నాకు శాంతి."

మేజర్ సెల్యూటు చేశాడు. కల్నల్ కోటు తొడుక్కొంటున్నాడు. మేజర్ భార్య కాఫీ గ్లాసు తెచ్చి కల్నల్ కీయబోయింది. "వద్దు" అన్నాడు నిశితంగా. "పోనీ, ఒక్క ప్రార్థన మన్నిస్తారా?" అన్నది.

"ఏమిటి" అని హుంకరించాడు కల్నల్.

"వారికి ఈ ఒక్క రాత్రి గడుపనీయండి. రేపు మళ్లా ఉద్యోగము—"

కల్నల్ ఒక్క నిమిషంసేపు ఆలోచించాడు. కనుబొమలు ముడులపడిపోయినాయి. మెల్లగా నిట్టూర్చుతూ, "సరే" నన్నాడు. ఆనందంతో మేజర్ మంచంపై ఒరిగాడు. కల్నల్ సందిగ్ధంగా బైటకు పోసాగాడు. మేజర్ భార్య వానివెంట నడిచింది.

తలవంచుకొని అడిగింది, "రేపేనా మీ ప్రయాణం?"

"అవును," తల త్రిప్పకే సమాధానమిచ్చాడు.

"ఒక్క సారి రాత్రి దయచేయండి నేనూ—" తటాలున కల్నల్ ఆమెవంక పరిశీలనగా చూశాడు. ఒకనిమిషమాగి, కల్నల్ దీనంగా ఆమెను ప్రతిమాలాడు, "మేజర్ తో మాత్రం ఈ విషయం పొక్కనీయకు. నీకు పుణ్యముంటుంది నాకు అవమానం—"

"మేజర్ కిది తెలియనే తెలియదులెండి" అంటూ ఆమె సంతోషంతో తల త్రిప్పింది. అతను వెళ్ళిపోయినాడు.

* * *

అర్ధరాత్రి పన్రెండుగంటలయింది. మామూలుగా కల్నల్ నిదురించే సమయమది. కాని ఆనాడు అతని కనులుమూతపడనే లేదు, అతని ఒడలంతా ఏదో తాపం పొందినట్లుంది.

మంచందిగి బైటి వాకిలిలో పచార్లు చేయసాగాడు. రెండుమూడు నిమిషాలు అటు ఇటు తిరిగాడో లేదో, తనముందు ఒక స్త్రీమూర్తి ప్రత్యక్షమయింది. తటాలున వెనుకంజ వేశాడు. ఆమెవంక చూస్తూ, "డార్లింగ్" అనబోయి పెదవి కొరుక్కొన్నాడు.

"కాదు, ఆమె దాసిని"

"ఎందుకిటు వచ్చావు? ఆమె పంపిందా?"

"లేదు."

"మరి—"

"పని ఉన్నది," అంటూ తల వంచింది.

"ఈ అర్ధరాత్రివేళ నాతో నీకేం పని?" అంటూ కల్నల్ తిరిగి పచార్లు చేయసాగాడు.

దాసి, వెంట నడుస్తూ అన్నది, "నాకు కాదు, మీకే చేతినిండా పని."

కల్నల్ అర్థం కాలేనట్లుగా ఆమెవంక తేరి పార చూశాడు. ఆమె అన్నది, "రండి, నావెంట రండి."

"ఎందుకు?" అంటూ కల్నల్ చావడి అరుగు మీద కూర్చున్నాడు.

"ఆలసించే వ్యవధి లేదు. ఎదురు ప్రశ్నలు వేయటం సైనికులకు చెల్లదు" అంటూ ధైర్యంగా నవ్వింది.

క్రిందివారి మాటలు కొన్ని వేళలలో క్లిష్టంగా ఉన్నా, అందులో సత్యం ఉండకపోదని కల్నల్ కు తెలుసు. అతను అధికారం చెలాయించే ఇనుప యంత్రమే కాదు. ఎదుటివారిని అర్థం చేసికొనే సహృదయుడు కూడ.

దాసీది మళ్లా మొదలు పెట్టింది, "ఇంకా లేవ రేమి? ఇదే యుద్ధరంగంలో మీ జెనరల్ గారి ముందు అనుకోండి. ఇలా ఉదాసీనంగా—"

కల్నల్ నవ్వుతూ లేచి, "ఈ క్షణాన నీవు నా జెనరల్ వు. అంతటి క్లిష్టస్థితి యేదో సంభవించిందని నమ్ముతున్నాను. పద" అంటూ క్షణంలో తయారయి నాడు తన బాకు మొదలయినవి అలంకరించుకొని.

దాసీది దారితీస్తూ, "కల్నల్, ఆడువారి పిలుపున వస్తూ ఈ బాకుకూడ దేనికండీ మోసుకు రావటం?" అన్నది.

"మంచి ప్రశ్న వేశారు జనరల్" అన్నాడు పెద్దపెట్టున నవ్వుతూ కల్నల్. ఆమెకూడా నవ్వింది. ఈ నవ్వులలో ఒక అరమైలు నడిచారు అప్పటికే. కల్నల్ క్రమంగా గభీరవదనం దాల్చాడు, "ఇంతకు, ఈ నవ్వుల ఉపోద్ఘాతమంతా ఏ విషాద సన్నివేశానికి చెందినదో చెప్పు—" అన్నాడు.

దాసి కల్నల్ దగ్గరకు వచ్చి వాని భుజం తాకి తాకనట్లు ప్రక్కనే నడువసాగింది. "కల్నల్, వినండి—"

కల్నల్ అడ్డగించాడు, "ఆఁ—ఈ దినమంతా ఎలా గడిపారు మేజర్, అతని డార్లింగ్?"

దాసి నిట్టూర్పుతూ అన్నది, "కలిసి గడిపినట్లే లేదు. మాటాడినట్లు కూడ తోచదు. మధ్యాహ్నం భోజనం కాగానే ఆమె బజారుకు పోయింది, ఏవో మందులు కొనుక్కొని రావాలని—"

"మందులా, ఎవరికోసం?"

"హుఁ...వాళ్లోసమయినా బాగుండును. శ్.. ఆ వేం మందులో కల్నల్. మూతలు తెరిచేసరికి గుప్పున భరించరాని వాసన కొట్టినాయి. నేను నిల్వ లేకపోయినాను అక్కడ. ఆమె మాత్రం పట్టుదలతో అది తెరచింది, కలిపింది, ఏదో...అబ్బ—"

"త్వరగా చెప్పు, ఇల్లు చేరుకుంటున్నాం—"

"ఆఁ...అసలు సంగతి చెప్పనీయండి. తన దుస్తులన్నీ సర్దుకొన్నది. తన దోమతెర కూడ మడిచి పెట్టుకొన్నది. ఇరాకులో దోమలబాధ జాస్తిటగా—"

"శ్...అదికాదు అసలు విషయం—" అన్నాడు కల్నల్, ఆమె చేయి తన బాకువరతో తట్టుతూ.

"అవునవును. అలసిపోయి వచ్చినట్లున్నారు మేజర్; పైగా రేటితోనే సెలవు ఆఖరుకూడా. నేమో; పెందలకడనే తన గదిలో పండుకొన్నారు" వారు రాత్రి రెండుగంటలవేళ ఒకమారు లేచి, పానీయం పుచ్చుకునే అలవాటు...వారి ప్రక్కనే బల్లపైన పాత్రలో నీరు నింపి, కల్నల్ అందులో తాను కొన్న—"

"నిజంగానా?" అంటూ కల్నల్ మిగతా కథ నంతా ఊహించినట్లు తొందర తొందరగా నడువ సారంభించాడు.

దాసీది వెనుకపడి ఏదో చెపుతూనే ఉన్నది. ఆ వేమీ అతను విన్నట్లులేదు. ఉండిఉండి ఒక్కమారు అడిగాడు, "ఆఁ...మేజర్ బ్రతికే ఉన్నారుగా—"

"ఇంతవఱకు హాయిగా నిద్రిస్తూనే ఉన్నారు. ఎంత అయింది?"

కల్నల్ గడియారం చూసుకున్నాడు, ఆనందంతో ముఖం వికసించింది. పరుగుపరుగున మేజర్ ఇంటిలో ప్రవేశించాడు.

క్రింది భాగమంతా చక్కగా సర్దబడిఉన్నది. మేజర్ సామానులుమాత్రం అటు ఇటు పడిఉన్నా, కట్టిన మూటలు కట్టినట్లే ఉన్నాయి. ఆమె సామానులు చాలవఱకు పెట్టెలలో, సందులలో భద్రపరుపబడి ఉన్నాయి.

కల్నల్ చరచరా పైకి నడిచాడు. మేజర్ పరున్నది మెట్లప్రక్క మొదటి గది. ప్రవేశిస్తూనే టేబిల్ పైని నిండుపాత్ర తిలకించాడు. ఎంతో తృప్తిగా గాఢంగా నిట్టూర్చాడు. నిదురించే మేజర్

ముఖం పై తన ముఖం పెట్టి చూచాడు. అమాయకంగా విశ్రాంతి తీసుకొంటున్న జీవచిహ్నాలు చిందులాడుతున్నాయి. ఆనందంతో ప్రక్కకు తిరిగాడు.

ఇంతలో వెనుకపక్క దాసీది మెట్లుఎక్కి, రొజుకుంటూ గదిలోకి ప్రవేశింపబోతున్నది. కల్నల్ తటాలున తలుపుదగ్గరకు పోయి, "నీవు క్రిందనే ఉండు" అన్నాడు.

దాసి వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ, "నన్ను కూడ ఇక్కడ ఉండనీయండి" అని ప్రతిమాలుకుంది.

"నువ్వు క్రిందకు పో" అని దప్పున తలుపు బిగించాడు.

మళ్లా పానీయపాత్రవద్దకు వచ్చాడు. అది పైకెత్తి వాసన చూశాడు. విషవాయువులకు క్రొత్తవాడుకాని కల్నల్ కు ఆ ద్రావక మెంతటివిషమయమో, అది త్రాగినవానికి మృత్యుపరిష్వంగ మెంత సన్నిహితమో అర్థమయినాయి. పాత్ర కుడిచేత పట్టుకొని, తన గడియారంవంక చూసుకొన్నాడు. ఒంటిగంటన్నర...హాఁ!...అరగంట దాటితే ఈపాత్ర ఖాళీ అయి ఉండేది, మేజరు ప్రాణాలుకూడ...

మెల్లగా ప్రక్క గదిలో ప్రవేశించాడు. 'డార్లింగ్' తన సిగ్గులేని ముఖం చేతులతో కప్పుకొని నిద్రిస్తున్నది. బహుశా సుఖస్వప్నాలు కంటున్నదేమో, మేజర్ మసిపినట్లు, తాను ఇరాకు పోయినట్లు, ఇంకా అధికారులను వంచించినట్లు... మెల్లగా దీపం పెద్దది చేశాడు.

ఆమె తనకొనర్చిన అవమానంతో కుంగిపోతున్నాడు కల్నల్. తన భర్తను. కాదు ... ఒక మేజరును, కాదు ... తనదేశాన్ని రక్షించే అసామాన్య సైన్యాధ్యక్షుని, సునాయాసంగా చంపి వేయ నెంచిన దన్న భావానికి పిచ్చియెత్తి పళ్లు పటపట కొరికాడు. ఇలాంటి స్త్రీకి పరాయిపురుషులు, కల్నల్సు కాదు జనరల్సుమాత్రం, లెక్క ఏమిటి అన్న ఆలోచనతో వణకిపోయినాడు. ఈ పాపిష్ఠి కథ అంతా వింటే మేజర్ దేశానికి ఇంకా ఉపయోగపడే మనస్స్థితిలో ఉంటాడా అన్న సందియంతో చిందులు వేశాడు.

ఇలా ఆలోచిస్తూనే క్షణాలు గడిచిపోతున్నయ్; ఇంతలో ఆమె లేచింది అతన్ని చూసింది. అతనిచేయి అందుకొనబోయింది, "అఁ...వచ్చారా," అంటూ.

అతడు ఒక అడుగు వెనుకకు వేశాడు. ఆమె అన్నది, కల్నల్, ఇంకా ఒక్క అరగంట ... దీపం చిన్నది చెయ్యండి. ఈ యింటిలో ఉన్నది మనమిద్దరమే కా దీక్షణాన...కల్నల్, ఇంకొక్క అర గంట" అంటూ మెత్తని దిండు తన వక్షస్థలంమీద హత్తుకొన్నది.

కల్నల్ ఏమీ మాటాడలేదు. అతని భావం అర్థంకాక, "కల్నల్, దాహం, ఈదినమంతా ఒకటే దాహం", అన్నది.

కల్నల్ ఒక అరనిముషమాగాడు. దీపం చిన్నది చేశాడు. కూజాలోని నీరు కొంత ఆ పాత్రలోపోసి ఆపాత్ర ఆమె చేతి నుంచాడు. అది అందించే అతని వ్రేళ్లు వణకినాయి.

వలపు కలలు కంటున్న ఆమె ఆప్యాయంగా పానీయం త్రాగుతోంది. కల్నల్ అన్నాడు, "దీంతో నీదాహం తీరుతుంది—"

ఆమెకు కళ్ళు తిరిగినాయి. గుండెలు కొట్టుకున్నాయి. నరాలు స్వాధీనం తప్పిపోతున్నట్లున్నది. "కల్నల్...కల్నల్......ఇదెక్కడి పానీయం? అబ్బ...ఏమిటినంతా చీకటి? కల్నల్......మీరున్నారా నాప్రక్క...కల్నల్...డార్లింగ్ అనండి. ఒక్కసారి డా...డా...ఁ..." ఇక ఆమె నోట మాట రాలేదు.

ఒక నిముషమాగి కల్నల్ దీపం పెద్దది చేశాడు. ఇక పాపం చేయలేని ఆమె పెదవులు, బుగ్గలు, కన్నులు, ముంగురులు చూసి రెండు అశ్రుకణాలు వదిలాడు. మళ్ళా దీపం తగ్గించాడు. యుద్ధరంగాన్ని గెల్చుకొన్న యోధుడులాగా మేజర్ గదిలో ప్రవేశించాడు.

గడియారం టంగుటంగున రెండు గంటలు కొట్టింది. మేజర్ కళ్ళు నులుముకొంటూ "డార్లింగ్ దాహం—" అన్నాడు. సమాధానం లేదు. కనులు నులుపుకొంటూ లేచి కూర్చున్నాడు. తన ఎదురుగా తన డార్లింగ్ కు బదులు తన కల్నల్ ఉన్నాడు. "మీరా!" అంటూ తొట్రుపాటుగా మంచం దిగాడు.

కల్నల్ గంభీరంగా సంబోధించాడు "మేజర్" అని.

మేజర్ గడియారం చూస్తూ, "అవును, నా సెలవు గడువు అయిపోయింది. పంద్రెండు దాటింది. నిన్న గతించింది. నేను మళ్ళా నేను మీ సేవకుడను. ఇక వేకువ గడియలు వస్తాయి నన్ను ఇరాకు తీసికొనిపో వచ్చారుకాదూ కల్నల్?" అన్నాడు.

కల్నల్ నిశ్చలంగా "అవును" అన్నాడు.

"నేనూ సిద్ధమే. తెచ్చిన మాటలు తెచ్చినట్లే ఉన్నాయి. ఒక్క నిముషం ఆగండి. నా డార్లింగ్ ను చూసివస్తాను" అంటూ ఆగదిలోకి పోయినాడు. వెను వెంటనే కల్నల్ కూడ నడిచాడు.

"మేజర్ తడబడుతూ, "నన్ను ఏకాంతంగా—"

కల్నల్ అన్నాడు, "ఫరవాలేదు."

మేజర్ మెల్లగా దీపం హెచ్చించాడు. తన డార్లింగ్ వంక చూశాడు. కల్నల్ వైపు చూస్తూ, "కల్నల్, కల్నల్...ఇదేమి, ఆ పెదవులంత చల్లగా నల్లగా ఉన్నాయి?" అన్నాడు.

కల్నల్ మాటాడలేదు. మేజర్ మళ్ళా రెట్టించాడు, పెదవుల దగ్గరగా తన ముఖం వంచుతూ.

"మేజర్, ఆ పెదవులు ముద్దు పెట్టుకోవకు. అవి విషంలో తడిసినాయి."

మేజర్ మంచం మైన కూలిపడి, "విషమా? నా డార్లింగ్ విషం త్రాగిందా?" అన్నాడు.

"అవు"నన్నాడు కల్నల్.

"కాని కల్నల్, మీరు అనుభవశాలులు, చెప్పండి, ఎవరైనా విషం తిమంత తామే త్రావుతారా?"

"ఊహూఁ..."

"మరి నా డార్లింగుకు—కల్నల్! విమాన దాడిలో కూడ నే నిలా వ్యధ చెందిలేదు కల్నల్! అసలు మీ రిద్దరు ఎలా ఉన్నారీ నడిరేయి" అంటూ లేచాడు మేజర్.

కల్నల్ దీపం తగ్గించాడు. గది బైటకు దారి తీశాడు. మేజర్ వెంట నడుస్తూ, "ఏం కల్నల్?" అన్నాడు.

కల్నల్ కల్నల్ గా నిలిచాడు. బిగ్గరగా "మేజర్"! అని సంబోధించాడు. "నేను కల్నల్ గా అడుగుతున్నాను. నీవు మేజర్ గా సమాధానమియ్యి. ఒక సైన్యాధ్యక్షునికి ఘోరమైన వంచన చేసినవారి నేమి చేయాలి?"

"కాల్చి వేయాలి."

"ఒక సైన్యాధ్యక్షునికి విషప్రయోగం చేసి చంపచూచిన వారి నేం చేయాలి?"

"కాల్చి వేయాలి."

కల్నల్ గొంతుసవరించి, మేజర్ వీపుపై తట్టి, "మేజర్, నేను నీ మిత్రుడను, నిన్ను కాపాడాను," అన్నాడు.

మేజర్ కన్నీరు కారుస్తూ, "కల్నల్, నన్ను క్షమించండి నా భార్య దోషాలకు" అన్నాడు. మరుక్షణంలో వాని చేతులు వదిలించుకొని, కల్నల్ కు సెల్యూట్ చేస్తూ అన్నాడు "మిగతి కథ చెప్పవద్దు. నాకు అశాంతి కూర్చవద్దు...కల్నల్ నేను మీ మేజరును. నాకు శాంతి మీలో, యుద్ధరంగంలో. నా సెలవు త్రుంచివేసి నన్ను ప్రకటించారు. నన్ను ఇరాకు తీసికొనిపొండి."

మేజర్ తలుపు తీసి క్రిందకు దిగబోయినాడు. దాసీది ఏడుస్తూ మెట్లమీదనే నిల్చునియున్నది. "కల్నల్, నన్ను ఈ ఎడారి ఇసుకలలో పూడ్చిపోతారా, ఒంటరిదాన్ని చేసి?"

కల్నల్ ఒక్కక్షణం ఆలోచించాడు. "సరే నీవూ మాతో రావమ్మ. మా డేరాలలో నర్సుగా పనిచెయ్యి. కాని—" కల్నల్ గొంతెత్తి భుజంమీద చేయివేసి "మీ యజమానురాలిలా ప్రవర్తిస్తే నిలువున ప్రాణాలు కోల్పోతావు" అన్నాడు.

మరునాటి తొలిసంజలు ప్రసరించక పూర్వమే వేడి చల్లారిన ఆ యిసుకకుప్పలు దాటిపోయినారు వారు ముగ్గురు.

ఇండోచైనా శాంతిసంధి

శ్రీ పి. శ్రీరాములు

ద్వితీయ ప్రపంచ యుద్ధానంతరం జరిగిన ఇతర అంతర్జాతీయ సమావేశాలన్నీ ఒకఎత్తూ, ఇటీవల జెనీవాలో జరిగిన తొమ్మిది రాజ్యాల సమావేశం ఒక్కటీ ఒకఎత్తూ అంటే అందులో అతిశయోక్తిలేదు. అంతర్జాతీయసమావేశాలంటే, కొన్ని రాజ్యాల ప్రతినిధులు ఒకచోట సమావేశంకావడం, ప్రత్యేక సంఘాలద్వారా, ఉపసంఘాలద్వారా కొన్నిరోజుల పాటు చర్చలు సాగించడం, సమావేశం ఆఖరైన రోజున తమతీర్మానాలను పొందుపరుస్తూ ఒక సంయుక్త ప్రకటన చేయడం పరిపాటి అయిపోయింది. ఆ సంయుక్తప్రకటనలో విశదీకరించే ఆశయాలు, లక్ష్యాలు అమలులోకి వస్తే వస్తాయి లేకపోతే లేదు. అంతటితో సమావేశంలో పాల్గొన్న నాయకులు, వారి అనుచరవర్గాలవారూ ఎవరిదేశానికి వారు ప్రయాణాలు కడతారు. దానితో సమావేశం సమాప్తమవుతుంది.

జెనీవా సమావేశంమాత్రం అవిఘ్నంగా జరగలేదు. అక్కడ సమావేశమైన తొమ్మిది రాజ్యాల ప్రతినిధులు ఉత్తమరాజనీతిజ్ఞతను, ఉదాత్తమైన కార్యదక్షతను ప్రదర్శించి చివరకు సమావేశాన్ని జయప్రదం చేశారు. అసలు ఈ సమావేశం ప్రాచ్యఖండ శాంతి సుస్థిరత్వాలకు ప్రబల ప్రతిబంధకాలుగా పరిణమించిన ఇండోచైనా, కొరియాసమస్యల పరిష్కార మార్గాలను అన్వేషించడానికి బ్రిటన్, అమెరికా, ఫ్రాన్సు, రష్యా, కమ్యూనిస్టుచైనాలమధ్య ప్రారంభమైంది. కొరియా భవిష్యత్తుపై జరిగిన చర్చలలో అడుగులోనే హంసపాదు ఏర్పడడం, అందుచేత ఇండోచైనాసమస్యాపరిష్కారానికే సమావేశంలో అత్యధిక ప్రాధాన్యం లభ్యంకావడం జరిగింది

ఇండోచైనాసమస్యపై జరిగేచర్చలలో సామ్రాజ్యాధిపత్యం వహిస్తున్న ఫ్రాన్సు మాత్రమే పాల్గొనడం న్యాయసమ్మతం కాదు కాబట్టి, అక్కడ జరుగుతున్న యుద్ధంలో ప్రముఖపాత్రను నిర్వహిస్తున్న వియత్ మిన్, వియత్ నామ్, లావోస్, కాంబోడియా రాజ్యాల ప్రతినిధులనుకూడా జెనీవా సభకు ఆహ్వానించారు. బ్రిటన్, అమెరికా, ఫ్రాన్సు, రష్యా, చైనాలతోపాటు పై నాలుగురాజ్యాల ప్రతినిధులు పాల్గొనడమే ఈ సభను తొమ్మిదిరాజ్యాల సమావేశమనడానికి కారణం. గత జనవరినెలలో బెర్లిన్‌లో జరిగిన పాశ్చాత్య అగ్రరాజ్యాల విదేశాంగమంత్రుల సమావేశ నిర్ణయానుసారం ఏర్పాటైనదే ఈ జెనీవా సమావేశం.

దాదాపు 75 రోజులపాటు జరిగిన ఈ చరిత్రాత్మక సమావేశం చివరకు జయప్రదంగా సమాప్తమై, ఇండోచైనా యుద్ధవిరమణసమస్యమీదా, దాని రాజకీయభవిష్యత్తుమీదా వివిధ ప్రతినిధివర్గాల మధ్య సామరస్యపూర్వకమైన ఒప్పందాలు కుదిరినందుకు సమస్త సభ్యతా ప్రపంచం ఐక్యకంఠంతో హర్షిస్తున్నది.

ఇండోచైనాయుద్ధం ప్రారంభమై ఇప్పటికి ఏడున్నర సంవత్సరాలు దాటిపోయింది. ఈ ఏడున్నర సంవత్సరాలలో అక్కడ ఫ్రెంచి సామ్రాజ్య సైనికబలాలకూ, వారిని సాహసోపేతంగా ప్రతిఘటించిన వియత్ మిన్ సేనలకూ జరిగిన యుద్ధంలో ఉభయపక్షాలా సంభవించిన ఘోరమైన రక్తపాత వివరాలను, ధన ప్రాణ నష్టాలనూ అవగాహన చేసుకుంటే, యుద్ధవిరమణ ఒప్పందంపట్ల ప్రపంచ ప్రజలు—ముఖ్యంగా ఆసియాప్రజలు—ఇంతగా ఎందుకు హర్షాన్ని వెల్లడిస్తున్నారో బోధపడుతుంది.

ఈ మారణహోమంలో ఒక లక్షమందికి పైగా ఫ్రెంచియూనియన్ సైనికులు హతులైనారని అంచనా. తమ సైన్యంలో 92 వేల మందిని కోల్పోయినట్లు ఫ్రెంచి అధికారప్రకటనలే తెలియజేసినవి. వీరిలో దాదాపు 42 వేల మంది ఇండోచైనా నివాసులనీ, ఇతర వలసప్రాంతాలనుంచి వచ్చినవారు 30 వేలవరకు వుంటారనీకూడా ఇదే అంచనా వ్యక్తపరుస్తున్నది.

ఫ్రాన్సు ముఖ్యంగా తన సైనికోద్యోగులను అసంఖ్యాకంగా ఈ యుద్ధంలో బలిపెట్టింది. ఫ్రాన్సులో సుప్రసిద్ధ మిలిటరీ కళాశాల అని పేరు పొందిన 'సెయింట్ సిర్' కాలేజిలో సాలీనా ఎంత

మంది మిలిటరీ ఆఫీసర్లు శిక్షణపొంది తయారవుతున్నారో, దాదాపు అంతమందినీ ఫ్రెంచి ప్రభుత్వం ఇండోచైనా యుద్ధభూమికి గత ఏడేళ్లలో ప్రతి ఏడాదీ ధారపోసిందన్నది ఫ్రెంచి సైనికశాఖాధిపతులు సైతం అంగీకరిస్తున్న విషయమే.

ఇక పోతే, ఈ యుద్ధంలో ఫ్రాన్సుకు, దాని అండనవున్న అమెరికాకు కలిగిన ఆర్థిక నష్టం ఎంత అపారమైనదో ఈ క్రింది వివరాలనుబట్టి గ్రహించవచ్చు:

ప్రత్యేకించి ఇండోచైనా యుద్ధ నిర్వహణ నిమిత్తమే ఫ్రాన్సు 2,85,380 కోట్ల ఫ్రాంకులు ఖర్చు పెట్టిందని ఒక అంచనా. అంటే బ్రిటిష్ ధనమానంలో ఈ మొత్తం దాదాపు 285.38 కోట్ల పౌనులన్నమాట. ఈ మొత్తంలో ఫ్రెంచి ప్రజలవద్ద పన్నులక్రింద వసూలుచేసిన మొత్తం దాదాపు 167 కోట్ల పౌనులు. అమెరికా చేసిన ఆర్థిక సహాయం 105 కోట్ల పౌనులవరకూ వున్నట్లు తెలుస్తున్నది. మిగతా ధనం ఇండోచైనాలోని వియత్ నామ్ లావోస్, కాంభోడియా ప్రజలమీద వసూలుచేసింది.

ద్వితీయ ప్రపంచ సంగ్రామంలో పూర్తిగా చితికిపోయి నేటికీకోలుకోని ఫ్రాన్సు ఆర్థికవ్యవస్థ, ఇండోచైనాలో సాగిన ఏడేళ్ల యుద్ధం ఫలితంగా ఎంత వుంటుందో వేరే చెప్పవలసిన పనిలేదు.

ఇండో చైనా యుద్ధం 1946 డిసెంబరు నెలలో హైఫాంగ్ రేవులో ఫ్రెంచివారికీ, వియత్ మిన్ సేనలకూ మధ్య ఒక స్వల్ప సంఘర్షణగా ప్రారంభమై, చిలికి చిలికి గాలివాన అయినట్లు రానురాను అదే సంకులసమరంగా పరిణమించింది. వాస్తవానికి, ఇండోచైనాయుద్ధానికి అంకురారోపణ ద్వితీయ ప్రపంచసంగ్రామంలో జపాన్ వారి ఆక్రమణతోనే జరిగిందని అంగీకరించవలసి వుంటుంది. పధ్నాలుగు సంవత్సరాలక్రితం 1940 లో యూరప్‌లో నాజీసేనల విజృంభణకు తట్టుకోలేక, ఫ్రాన్సు దాసోహమన్నప్పుడు, ఇక్కడ ఆసియాలో తన వలసరాజ్యమైన ఇండో చైనావిషయంలో జపాన్‌తో ఫ్రెంచి పాలకులు విధిగా ఒక ఒప్పందం చేసుకోవలసి వచ్చింది. ఆ ఒప్పందంఫలితంగానే ఉత్తర ఇండోచైనాలోని టోంకింగ్ రాష్ట్రాన్ని జపాన్‌కు ధారాదత్తం చేశారు. అప్పటిలో చైనాపై సాగిస్తున్న దండయాత్రలో జపాన్ ఆ రాష్ట్రాన్ని ప్రధాన యుద్ధ స్థావరంగా ఉపయోగించుకున్నది. క్రమక్రమంగా ఆనాటి జపాన్ ఇండోచైనాఅంతటిపై తన ఆధిపత్యాన్ని స్థాపించుకోగలిగింది. అదే జపాన్ 1945 మార్చి 9 న ఫ్రెంచిపాలనను పూర్తిగాత్రోసిరాజని బావ్ దాయ్‌ని ఇండోచైనాకు కీలుబొమ్మరాజ్యాధిపతిగా ప్రతిష్ఠాపన చేసింది. నాటికీ, నేటికీ కూడా ఇండోచైనాలో బావ్ దాయ్‌ది కేవలం "కీలుబొమ్మ పాత్ర"గానే మిగిలిపోయింది.

ద్వితీయ ప్రపంచయుద్ధం సాగుతున్న రోజులలోనే జపాన్‌వారిపై ఇండోచైనాలో రహస్య ప్రతిఘటనోద్యమాన్ని 'వియత్ నామ్ స్వతంత్ర సమితి' ప్రారంభించడం ఆ 'స్వతంత్ర సమితే' వియత్ మిన్‌గా రూపొందడం జరిగింది. ఆ స్వతంత్ర సమితిలో బ్రిటిష్, అమెరికన్, ఫ్రెంచి ఉద్యోగులు కూడా చేరి జపానును ప్రతిఘటించకపోలేదు.

ఈ 'వియత్ మిన్' తిరుగుబాటుదళానికి అమెరికన్ వైమానిక దళాధిపతి జనరల్ క్లెయిర్ చెన్నాల్ట్ విమానాలద్వారా ఆరోజులలో ఆయుధసామగ్రి సరఫరా అవుతుండేది. ద్వితీయ ప్రపంచయుద్ధం అంత్య దినాలలో—అంటే 1945 ఆగస్టు 8 ప్రాంతాన—డాక్టర్ హోషిమిన్ నాయకత్వాన వియత్ మిన్ సేనలు విజృంభించి హనోయ్ నగరాన్ని స్వాధీనపరుచుకోవడం, ప్రపంచయుద్ధం సమాప్తమైన వారం రోజులకే హో షి మిన్ అధ్యక్షుడుగా వియత్ నామ్ రిపబ్లిక్ అవతరించడం కూడా జరిగింది. ఉత్తర ఇండోచైనాలో వున్న అన్నాం, టోంకింగ్ రాష్ట్రాలు, దక్షిణ దిశనవున్న కొచిన్ చైనారాష్ట్రం ఈ రిపబ్లిక్‌లో చేరిపోయినవి. బావ్ దాయ్ దానితో పదవీ భ్రష్టుడైనాడు.

డాక్టర్ హోషిమిన్ వయస్సు 62. విప్లవవాది. ఉత్తరరాష్ట్రమైన అన్నాం ఇతడి జన్మస్థానం. తండ్రి ఫ్రెంచిప్రభుత్వంక్రింద ఏదో ఉద్యోగం చేస్తుండేవాడనీ, ఒకానొక సందర్భంలో జాతీయోద్యమాన్ని బలపరిచినకారణంగా అతణ్ని ఫ్రెంచిపాలకులు బర్తరఫ్ చేశారనీ ప్రతీతి. జాతీయ భావాలలో హోషిమిన్ తండ్రిని మించినవాడైనాడు. 1930 లో ఇండోచైనా కమ్యూనిస్టు పార్టీని స్థాపించడం, ఆ కారణంగా అతడికి పరోక్ష మరణశిక్ష విధించడం కూడా జరిగింది. తర్వాత హాంకాంగ్ లో బ్రిటిష్ శాసనాలను ధిక్కరించినకారణంగా 18 నెలలు కారాగారశిక్ష సైతం అనుభవించాడు. 'హోషిమిన్' అంటే అన్నాంభాషలో 'విజ్ఞానదాయకుడు' అని అర్థం.

1945 లో హోషిమిన్ వియత్ నామ్ రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడైనప్పుడు ఇండోచైనాలో ఫ్రెంచివారికి

8 వేలమంది సైనికబలగం మాత్రమే వున్న కారణం చేత, వాటికి హోచిమిన్ బలాలను ప్రతిఘటించే శక్తి లేకపోయింది. 1946 మార్చిలో ఫ్రెంచియూనియన్ లోనూ, ఇండో చైనా ఫెడరేషన్‌లోనూ వియత్ నామ్ స్వతంత్ర ప్రతిపత్తిని ఫ్రాన్సు గుర్తించింది. ఉత్తర ఇండోచైనానుంచి జనరలిసిమో చాంగ్ కైషేక్ సేనలను స్వదేశానికి పంపించివేసే షరతుమీద తన దేశంలో ఫ్రెంచిసేనల ఉనికికి హోచిమిన్ సమ్మతించాడు. ఆ పిమ్మట డాక్టర్ హోచిమిన్ ఒప్పందం షరతుల ధృవీకరణకై ఫ్రాన్సుకు వెళ్ళడం, ఫ్రెంచి ప్రభుత్వం సైనిక మర్యాదలతో ఆయనకు స్వాగతం ఇవ్వడం సంభవించింది. ఆనాడు ఫ్రెంచి ప్రభుత్వంతో జరిగిన చర్చలలోనే డాక్టర్ హోచిమిన్ ఇండోచైనా సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య వాంఛను వ్యక్తపరిచాడు. దాన్ని ఫ్రాన్సు నిరాకరించింది.

ఈవిధంగా డాక్టర్ హో ఫ్రెంచివారికి ఒక అతిక్లిష్టసమస్యగా తయారైనాడు. ఈ పరిస్థితి ఈ విధంగా వుండగా, ఇండోచైనాలోని అప్పటి ఫ్రెంచి రెసిడెంట్ జనరల్ అడ్మిరల్ థియరీ డాగ్లెన్‌ల్యూ కొచిన్‌చైనాలో కమ్యూనిస్టేతర ప్రభుత్వాన్ని ప్రత్యేకంగా ఏర్పాటుచేయడంతో వియత్‌నాం, వియత్‌మిన్‌ల మధ్య యుద్ధచర్యలు ప్రారంభమైనవి. హోచిమిన్ తన సేనలతో ఉత్తర దిశనవున్న పర్వతప్రాంతాలకు పోవలసివచ్చింది. మూడేళ్ళపాటు అవిచ్ఛిన్నంగా గెరిల్లాయుద్ధం సాగింది. 1948 మార్చిలో ఫ్రెంచి పాలకులు తిరిగి బావ్ దాయ్‌ని గద్దెనెక్కించి, రాజ్యాధిపతిగాచేశారు. ఇండోచైనా ప్రజల అండకోసం బావ్ దాయ్ ప్రభుత్వానికి ఫ్రెంచిసమాఖ్యలో 'స్వతంత్ర' ప్రతిపత్తిని ఇచ్చి ఫ్రెంచివారు నాటకం ఆడసాగారు. 1949 డిసెంబరులో చైనా అంతర్యుద్ధంలో మావ్ సీటుంగ్‌కు సంక్రమించిన విజయం కారణంగా ఇండోచైనా యుద్ధస్వరూపమే పూర్తిగా మారిపోయింది. హోచిమిన్ సేనలకు సహాయ సహకారాలు లభ్యమైనవి. 1950 లో ఫ్రెంచివారు వియత్ మిన్ బలాల చేతులలో పరాజయ పరంపరను ఎదుర్కొనవలసివచ్చింది. అప్పుడే ఫ్రాన్సు తన అతి ప్రముఖసేనానులలో ఒకరైన జనరల్ జీన్ - డీ - టాసినీని ఇండోచైనా యుద్ధనిర్వహణకు పంపించింది. వియత్‌నామ్ సైనికబలాల పునర్నిర్మాణంద్వారా ఇతడు అనేకమార్పులుచేసినా, వియత్‌మిన్ విజృంభణాన్ని అరికట్టలేకపోయాడు.

తర్వాత గత ఏడాది ఏదో ఒకరంగంలో పెద్దపెట్టున యుద్ధంచేసి వియత్‌మిన్‌బలాల నడుములు విరగగొట్టాలనే నిర్ణయంతో మరొక ప్రముఖ ఫ్రెంచి సేనాని జనరల్ హెన్రీ నవారీ రావడం, అతడిపథకం కూడా విఫలం కావడం, అది జరిగిన కొన్ని మాసాలకే ఎర్రనది జిల్లాలో అతిప్రధానమైన ఫ్రెంచిదుర్గం డీన్ బీన్ ఫూ వియత్‌మిన్ సేనల వశం కావడం ఇటీవలే జరిగిన సంఘటనలు.

డీన్ బీన్ ఫూ దుర్గం పతనమైన మరుసటిరోజే — మే 8 న — జెనీవాలో చరిత్రాత్మకమైన ఇండోచైనా శాంతి సమావేశం ప్రారంభమైంది. డీన్‌బీన్‌ఫూ విజయదర్పంతోనే వియత్‌మిన్ ప్రతినిధులు ఈ చర్చలలో పాల్గొన్నారు.

ఇండోచైనా యుద్ధవిరమణ సమస్యపై జెనీవా సమావేశంలో మొదట బ్రిటిష్ విదేశాంగమంత్రి ఆంథోనీ ఈడెన్, అమెరికా విదేశాంగమంత్రి జాన్ ఫోస్టర్ డల్లెస్, అప్పటి విదేశాంగమంత్రి జార్జి బిడాల్ట్, సోవియెట్ విదేశాంగ మంత్రి మొలటోవ్, చైనా ప్రధాని, విదేశాంగమంత్రీ అయిన చౌ ఎన్ లై పాల్గొన్నారు. మొదటి ఐదువారాలపాటు సమావేశం ఉభయపక్షాల వాదనలతో ఎదురువాదనలలో, ప్రతిపాదనలతో, ఎదురు ప్రతిపాదనలతో అతినీరసంగా, నిరుత్సాహకరంగా, నానుడుగా సాగింది. సమావేశం ఫలిస్తుందా అనే అనుమానం సైతం కలుగకపోలేదు. జెనీవా సభ చర్చలు మొదటిదశలో ఈ విధంగా సాగినవంటే అందుకు సమావేశంలో పాల్గొన్న ఏ ఒకపక్షాన్నీ తప్పుపట్టడానికి వీల్లేదు. వియత్‌మిన్‌వర్గం ప్రదర్శించిన మొండిపట్టుదల, అమెరికా అండచూసుకుని ఫ్రెంచిప్రతినిధివర్గం ఆడిన నాటకమూ ఇందుకు కారణం. జెనీవాసభ జయప్రదం కావాలనే ఉద్దేశంతోగాని, అభిలాషతోగాని అమెరికా ఈ సమావేశానికి రాలేదనే తోస్తుంది.

"ఎక్కడో ఒకచోట నిలిచి కమ్యూనిజం వ్యాప్తిని అరికట్టడానికి పెద్దపెట్టున యుద్ధం చేయవలసిందేకదా, ఇండోచైనాలోనే ఆపని ఎందుకు చేయకూడదు?" అనే ధోరణిలోనే అమెరికా ప్రవర్తిస్తూ వచ్చింది. డీనబీన్‌ఫూ దుర్గంకోసం జరిగిన యుద్ధంలో చావుతప్పి కన్ను లొట్టబోయిన ఫ్రాన్సు, ఏవిధంగానైనా అమెరికా ఆర్థిక సైనిక బలాన్ని కూడా ప్రత్యక్షంగా ముగ్గులోకి దింపి, తన వలస రాజ్యమైన ఇండోచైనాను దక్కించుకుందామన్న తాపత్రయంలో పడిపోయింది. అంతేగాని, ఏదు

న్నర సంవత్సరాలనుంచీ సాగుతూ జేశానికి సర్వానర్థకాలు తెచ్చిపెడుతున్న ఇండోచైనా యుద్ధంపట్ల ఫ్రెంచి ప్రజలలో అనాటికానాడు తీవ్ర వ్యతిరేకభావం ఏర్పడుతున్నప్పటికీ విషయాన్ని అప్పటి లానియల్ ప్రభుత్వం దృష్టిలో పెట్టుకోలేకపోయింది.

జెనీవాలో చర్చలు సాగుతూండగానే ఇండోచైనా సమస్యమీదనే ఫ్రెంచి పార్లమెంటులో లానియల్ ప్రభుత్వంపై అవిశ్వాసతీర్మానం నెగ్గడం అంతటితో ఆ ప్రభుత్వం పతనం కావడం, అతడి స్థానే జూన్ 20 న మెండిస్ ఫ్రాన్స ప్రధానమంత్రి పదవిని స్వీకరించి, "సరిగా నెలరోజులలో ఇండోచైనాలో శాంతిని సాధించనైనా సాధిస్తాను — లేదా, పదవినుంచి తప్పుకోనైనా తప్పుకుంటాను." అని ప్రతిజ్ఞచేయడం సంభవించింది. ఫ్రాన్సులో జరిగిన ఈఆకస్మిక సంఘటన జెనీవా సభాసఫలితకుంచి ఫ్రెంచి విదేశాంగమంత్రి బిడాల్ట్ నిష్క్రమణకు దోహదం చేసింది.

జెనీవాచర్చలలో స్వయంగా పాల్గొన్న ఫ్రెంచి ప్రధాని తన ప్రతిజ్ఞను నెగ్గించుకున్నారు. మెండిస్ సరిగ్గా తాను పెట్టిన గడువుకొక్కరోజు ముందు జూలై 20 నాటికి ఇండోచైనాయుద్ధవిరమణను సాధించగలిగారు. జెనీవాసమావేశం సఫలీకృతమైందంటే మెండిస్ ఫ్రాన్స ప్రదర్శించిన స్థిరసంకల్పం, వాస్తవిక దృక్పథం, ఆంథొనీ ఈడెన్ చూపిన రాయబార చాకచక్యం, చౌ ఎన్ లై మాలటోవ్‌ల బృందం కనబరిచిన సామరస్యధోరణి వీటినే ముఖ్యకారణాలుగా చెప్పవలసివుంటుంది. అనధికార భారత ప్రతినిధిగా వి. కె. కృష్ణమీనన్ ఉభయపక్షాల క్షేమమునూ కోరిన మధ్యవర్తిగా నిర్వహించిన సామరస్య సంధాన కార్యక్రమంకూడా ఈ సమావేశ విజయానికి ప్రధాన సోపానమైంది.

జెనీవా ఒప్పందాలలో ప్రధాన నిర్ణయాలు ఈవిధంగా వున్నవి: (1) లావోస్, కాంబోడియా, వియత్‌నామ్‌లలో సత్వర యుద్ధ విరమణ. (2) 1956 జూలైనాటికి ఈ మూడు ప్రాంతాలలోవున్న రాజ్యాంగ విధానాల ననుసరించి రహస్య వోటింగుపద్ధతిని ఎన్నికలు జరపడం తద్వారా ఇండోచైనా సర్వస్వతంత్ర ప్రతిపత్తిని నిర్ణయించడం. (3) స్థూలంగా 17-వ అక్షాంశరేఖను సరిహద్దుగా పెట్టుకొని అటూయిటూ ఆవల, ఈవలవున్న సేనలను వేటికి వాటిని వర్గీకరించి వారివారి ప్రాంతాలకు చేర్చడం (4) లావోస్, కాంబోడియా, వియత్‌నామ్‌లు సంపూర్ణ స్వతంత్ర రాజ్యప్రతిపత్తిని కలిగివుండి, రెండేళ్లలో జరుగనున్న ఎన్నికలలో ప్రజలుయథేచ్ఛగా పాల్గొనే అవకాశాలు కలిగించడం. (5) విదేశీ సైనిక స్థావరాలు ఏర్పడకుండా చూడడం. (6) ఈ యుద్ధవిరమణ కార్యకలాపాన్నీ, తదితర భవిష్యత్ కార్యక్రమాన్నీ భారతదేశం, కెనడా, పోలెండు దేశాలతో ఏర్పడే అంతర్జాతీయపర్యవేక్షణ సంఘం అజ్మాయిషీ క్రింద సాగించడం. స్థానిక పక్షాలలో ఏర్పడే ప్రాంతీయసంఘాలు ఈ అంతర్జాతీయ సంఘంతో సహకరించి పనిచేయాలి. ఈ ఒప్పందంమీద అమెరికా సంతకం చేయకపోయినప్పటికీ, ఒప్పందసాఫల్యతకు కృషిచేస్తామని ప్రెసిడెంట్ ఐసెన్‌హోవర్ హామీఇచ్చారు.

భారతదేశం ఈ అంతర్జాతీయ సంఘానికి అధ్యక్షతవహించి పనిచేస్తుంది. జెనీవాసభలో ప్రత్యక్షంగా పాల్గొనకపోయినప్పటికీ ఇండో చైనా శాంతిస్థాపన కార్యక్రమంలో ఈవిధంగా గురుతరమైన బాధ్యత వహించే అవకాశం భారతదేశానికి లభ్యమైంది. ప్రధాని నెహ్రూ అన్నట్లు భారతదేశ విధానాలపట్ల ప్రపంచరాజ్యాలకు గల పరమవిశ్వాసమే ఈబాధ్యతను మనదేశంపై వేయడానికి కారణం కావచ్చు.

కొరియా తటస్థరాజ్య సంఘంలోకంటే ప్రధానమైన పాత్రను భారతదేశం ఇండోచైనా విషయంలో నిర్వహించవలసి వుంటుందన్నది నిర్వివాదమైన విషయం.

కేవలం ఒప్పందాలు జరిగినంత మాత్రాన ప్రయోజనం లేదు. వాటిని సక్రమంగా అమలుజరపడంమీదే వాటి సార్థక్యం ఆధారపడివుంటుంది.

ఏది ఏమైనప్పటికీ, జెనీవా ఒప్పందంవల్ల ఒక సత్వర ఫలితం లభ్యమైంది. రెండవ ప్రపంచయుద్ధం సమాప్తమై ఇప్పటికి తొమ్మిది సంవత్సరాలు పూర్తి అవుతున్నా, శాంతికి నోచుకోని ఆసియాకు అట్టి శాంతి లభ్యమవుతున్నది. ఫ్రాన్సుఇచ్చిన హామీవల్ల ఇండోచైనా ఎట్టకేలకు ఒక స్వతంత్రరాజ్యం కాబోతున్నది. సంకల్పశుద్ధి వుంటే, ఎంతటి క్లిష్ట సమస్యనైనా, ముఖాముఖి చర్చలద్వారా పరిష్కరించడం సులభసాధ్యమేననే ప్రధానాంశాన్ని జెనీవాసభ, అక్కడ జరిగిన ఒప్పందాలు ప్రస్ఫుటం చేస్తున్నవి. ఇదే చిత్తశుద్ధితో, సంకల్పబలంతో వ్యవహరిస్తే, సమితిలో చైనా సభ్యత్వసమస్యను, కొరియా ఏకీకరణ సమస్యను, జర్మనీ ఏకీకరణ సమస్యనుకూడా అచిరకాలంలోనే పరిష్కరించుకొని సకల ప్రపంచానికీ సంపూర్ణ శాంతిభిక్ష పెట్టగలమన్న విశ్వాసం లేకపోలేదని జెనీవాసభ రుజువుచేస్తున్నది.

* అశ్వఘోషుడు *

శ్రీ పి. యస్. ప్రకాశదీక్షితులు

: పాత్రలు :

అశ్వఘోషుడు	సువర్ణాక్షి
చంద్రచూడుడు	ప్రభాదేవి
ధర్మసేనుడు	మనోరమ
గౌతముడు	రాగిణి

: ప్రథమం :

అశ్వఘోషుడు : (వీణ వాయిస్తూ)

మత్తకోకిల సన్నాదై
ర్నృత్యయన్నివ పాదపాన్
శైల కందర నిష్క్రాన్తః
ప్రగీత ఇవ చానిలః—

పుష్పితాగ్రాంస్తు పశ్యేమాన్
కర్ణికారాన్ సమన్తతః
హాటక ప్రతి సంఛన్నాన్
నరాన్ పీతాంబరా నివ!

అయం వసంత స్సౌమిత్రే
నానా విహాగనాదితః
సీతయా విప్రహీనస్య
శోక సందీపనోమమ—

చంద్రచూడుడు : సువర్ణాక్షి పుత్రుడు అశ్వఘోషునికి అభివాదాలు.

అశ్వ : ఎవరది? చంద్రచూడా! నువ్వా!

చంద్ర : ఔను, నేనే! సరేకాని, ఆ సున్నమావిగుబురుల్లోంచి కోకిల కుహూకుహూ రావం చేస్తుంటే, ఈ మల్లిపందిరిమీద గండు తుమ్మెదలు, ఝుంకారం చేస్తుంటేకూడా నీలోని కవితాశక్తి నిద్రిస్తూన్నదా! 'సీతయా విప్ర హీనస్య' అని వాల్మీకం పఠిస్తున్నావ్ ?

అశ్వ : (నవ్వి) వాల్మీకిని అనుకరించగల భావుకత విశాల విశ్వానికే లేదు. ప్రకృతికూడా ఆమహాకవి కన్నులఎదుట అంజలించి నిలబడింది.

మత్తకోకిలసన్నాదై
ర్నృత్యయన్నివ పాదపాన్
శైలకందర నిష్క్రాన్తః
ప్రగీత ఇవ చానిలః—

చంద్ర : పీయూషలహరులై ప్రవహించే నీ కవితావాహినిముందు వాల్మీకి గంటం పట్టి ఇసుప ముక్క.

అశ్వ : అభిమానం అతిశయోక్తికి మాతృస్థానం. కానీ,.......

అయం వసంత స్సౌమిత్రే
నానావిహాగనాదితః

సీతయా విప్రహీనస్య
శోక సందీపనో మమ॥

ఇంత ఉదాత్తంగా ఎవరు పలికారు. భాస, సౌమిల్లకులు కూడా ఆ మహాకవి పదచ్ఛాయలలోనే...

చంద్ర: చాలు, చాలు.

ఈ మన సాకేత నగరంలో రేపటిరోజు మహోత్సవం జరుగుతుంది, తెలుసా?

అశ్వ: ఔనౌను, ఈ ఉపవనంలోని మల్లివాసనలు వాహ్యాళియాన్ని కదిపినప్పుడే, 'సరయూతీరణోత్సవం' వస్తున్నదనుకున్నాను. అయితే, ఔనౌను- ఈ ఉదయం సంధ్యావందనములో అష్టమి సంకల్పం చెప్పాను. రేపు నవమి — చైత్రశుద్ధనవమి సరయూతీరణోత్సవం.

చంద్ర: బహుశా, ఈ వసంతంలో విజయశ్రీ నిన్నే వరిస్తుంది.

అశ్వ: కాని వసంతశ్రీ ఎవరో?

చంద్ర: గ్రీకులున్నారుగా. ఈతలో భారతీయులను యవన యువతులు చిత్తు చేసేస్తారు.

అశ్వ: యవనస్త్రీలు ఈత పోటీలలో పాల్గొంటారా?

చంద్ర: ప్రపంచాన్ని గురించి నీ కంతగా తెలీదు. ఎంతసేపూ కవిత్వం, కవులు, దార్శనికులూ ఇదే పిచ్చి నీకు.

అశ్వ: జీవితంలో సాధించాల్సినది శాశ్వతమైన యశస్సు. ఈ ఈతపోటీలు, మల్లయుద్ధాలు తాత్కాలికమయిన ఖ్యాతినే తెస్తాయి. రెండేళ్ల క్రితం 'విజయశ్రీ' సాధించినవాడి పేరు చెప్పు.

చంద్ర: చూడూ, అవైపు చెట్లచాటునుంచి ఎవరో వస్తున్నట్టున్నారు? ఎవరదీ? ఓహో! గౌతముడా!

గౌత: మహాకవి అశ్వఘోషులకు శిష్యుడు గౌతముడు ప్రణామాలు.

అశ్వ: గౌతమా! నిన్ను చూసి నేను ఎంత జాలిపడి అభిమానిస్తానో అంత అసహ్యించుకుంటాను. కారణం తెలుసా? ఏవో రెండు మందాక్రాంతాలు, నాలుగు అనుష్టుప్పులు వ్రాసిన అశ్వఘోషుడే మహాకవి అయితే ఈదేశంలో కవిసామ్రాట్ కానివాడెవడు?

చంద్ర: అది గౌతముడికి నీమీద ఉండే అభిమానం.

అశ్వ: అభిమానం అంతరంగవ్యాపారమే కాని...

గౌత: గురుపూజ్య! మీరేమన్నా సరే! తప్పదు, ఈ యుగానికి మీరు మహాకవి. ఆ విషయాన్ని భావి భారత సాహిత్యేతిహాసికుడు విస్మరించడు.

అశ్వ: పిచ్చివాడా! చూశావా, చంద్రా! అతని అభిమానం ఎంత పతనదిశకు తీసికొని పోతున్నదో.

గౌత: అయినా సరే! సువర్ణాక్షీ సూనులు అశ్వఘోషులు ఈ వసంత సరయూతీరణోత్సవ జయశ్రీ పతాక చేబట్టుతారు.

అశ్వ: (నవ్వి) అభివృద్ధిలోకి రావలిసిన వాడివి ఆరాధనలో పడిపోతున్నావ్. చూచావా, ఆదికవి వాల్మీకి ఏమన్నారో......

పుష్పితాగ్రాంస్తు పశ్యేమాన్
కర్ణికారాన్ సమన్తతః—

(సంగీతం సన్నగా సన్నగిల్లుతుంది)

: ద్వితీయం :

[సరయూ ప్రవాహం—జన కోలాహలం—ఒడ్డునుండి ఈతకు దూకుతూన్న ధ్వనులు—ఈల—కలకలం—కోలాహలం.]

జనం: "అదిగో, అదే, దాటేశాడు వివస్వంతుడు రెండుబారలు ముందుకుపోయాడు. అదో మదయంతి అతన్ని దాటుకుపోయింది. జయంతుడు మరీ తీవ్రంగా పోతున్నాడు."

రాగిణి: మనోరమా! ఇలా దగ్గరగా రా! అదిగో అదిగో కదంబ కుసుమాలంకృత శిరోజాలపై జల కణాలు పడకుండా పోయే ప్రథను చూశావా?

మనో: సందేహం లేదు రాగిణీ! ఈసారి ప్రథ విజయధ్వజం చేపట్టుతుంది. అదిగో ముందు విసురుగా పోయిన వివస్వంతి, జయంతి, మదయంతులు అప్పుడే అలసిపోయినావి లెక్కిస్తున్నారు.

రాగిణి: మనోరమా! అదిగో ప్రథ అవ్వలి ఒడ్డును స్పృశించి సుడిలా ఎలా తిరిగి వస్తున్నదో! ఓహ్! అప్రక్క నెవరే!

మనో: రాగిణీ! ప్రభ ప్రథమ స్థానాన్ని పొందలేదేమో! చూస్తుంటే అతనే ముందుగా వచ్చేట్టున్నాడు. ఎవరే ఆ సౌందర్యమూర్తి! చూడవూ, ఉదయసూర్యప్రభా భాసమానమయిన ఆ ముఖం వసివాడనైనా లేదు.

రాగిణి: చూశాను, చూడు. ఇద్దరూ సమంగా వస్తున్నారు. ఒక్క గోటివాసికూడా ఎడం లేదు. ఒకరివైపొకరు చూసుకొంటూ లక్ష్యానుసంధానం చేస్తున్నారు. ఏమీ సంకోచం లేదు. ఇద్దరూ ఒకేసారి పరయాతటాన్ని అధిరోహిస్తారు.

[జై! జై! అశ్వఘోషులకూ జై! జై! ప్రభాదేవికీ జై! జై! అశ్వఘోష—ప్రభాదేవులకూ జై! జై!! ప్రభాదేవికీ జై! జై! అశ్వఘోష కవికీ జై! జై! జై! జై!! కోలాహలం నెమ్మదిగా తగ్గుతూంటుంది]

రాగిణి: మనోరమా! ఈ అశ్వఘోషు డెవరే?

మనోరమ: అదిగో, ముందు పోతున్నారుగా చూడు.

రాగిణి: మనిషిని చూశానే. పుష్యమిత్ర సేనాపతి నిర్మించిన వల్లరీవనంలో అప్పుడప్పుడు కనుపించేవారు. ఎప్పుడూ ఏదో పాడుతూ, అపరసంధ్యా రమ్యరోచిస్సుల నవలోకిస్తూ...(జనకోలాహలం)

* * * *

ఒకడు: ఇంతకాలంనుంచి సాకేతంలో ఉంటూ అశ్వఘోషుల పేరే వినలేదూ?

మరియొకడు: వింటే మళ్లీ అడుగుతానా?

ఒకడు: గ్రీకులు ప్రపంచజ్ఞానాన్వేషణలో భారతీయులకంటె.........

మ. ఒ: మీరలా అంటే నేనొప్పుకోను. మా గ్రీకులు ఆవిషయంలో మీరు చెప్పినట్టు భారతీయులకంటె కృషి చేస్తారు. నేను ఇప్పుడిప్పుడే ప్రపంచంలో ప్రవేశిస్తున్నాను. అందుచేతనే నాకు తెలీనివిషయం అడిగి తెలుసుకుంటున్నాను. ఈ జేజేలుకొట్టే భారతీయులందరికీ ఇంతకుముందు ఆయనపేరే తెలీదు.

ఒకడు: ఓహో గ్రుడ్డువచ్చి పిల్లను వెక్కిరిస్తూన్నదే సాకేతనగరంలోనే కాక పరిసరదేశాలలో కూడా అశ్వఘోషుని కవితారసాస్వాదన చేయనివారు లేరే.

మ. ఒ: ఓహో! ఈయన కవి అశ్వఘోషులా! మా యవనస్త్రీలందరూ ఈయనగీతాలు సంధ్యాసమయాల్లో ఆలపిస్తూంటారు. అహో! శిరీషకుసుమపేశలసుధామయోక్తులలో ఉదాత్త భావనిక్షేపం చేయటం ఆయనకే అలవడింది:

ఒకడు: ఏమనుకొన్నావ్, భారతీయులంటే...

మ. ఒ: మీరు చాలా అమాయకుల్లా ఉన్నారు.

ఒకడు: సరే కాని, అశ్వఘోషులతో విజయశ్రీని సముపార్జించిన ఆ అమ్మాయి ఎవరో చెప్పావు కాదు.

మ. ఒ: ఆవిడ్నెరగరా? సాకేతంలో ఉన్న గ్రీకుదేశస్థులలో ఆయన ఎంతటి సంపన్నుడో అంతటి ఉదారుడు. ధర్మదత్తుడు సాకేతనివాసులయిన గ్రీసు దేశీయులకు మకుటంలేని మహారాజు. ఆయన వ్యాపారరంగంలో ఎంతటి నిపుణుడో, కళావిషయంలో కూడా......

ఒకడు: అవకాశం దొరికిందిగదా అని అదే పనిగా పోనిస్తున్నావేమిటి? ఆ ధర్మదత్తుడి ఘనత మాకెందుకోయ్? ప్రభాదేవి విషయం...

మ. ఒ: అంతేనా మీకు కావలసింది. మా సంప్రదాయంప్రకారం ప్రవర చెప్తేకాని కుదరదేమో అనుకున్నాను. అందుచేత అధిక ప్రసంగం అయింది. ప్రభాదేవి ధర్మదత్తుల ఏకైక పుత్రిక.

* * * *

రాగిణి: హమ్మో! సువర్ణాక్షీ పుత్రుడా?

ప్రభా: ఏమే, అంత బెదురుతున్నావ్?

మనో: అడిగావా! సువర్ణాక్షీ పేరు సాకేత విప్రజనానికే భయోత్పాదిని.

ప్రభా: అదేమిటి? ఎంత బావుంది ఆవిడ పేరు? సువర్ణాక్షీ.

రాగిణి: ఆవిడ్ని ఎప్పుడూ చూడలేదా? పోనీలే. ఈయన్ని చూశావుగా. అమ్మ తల్లిపోలిక. ఆ కన్నులు...ఆ జుత్తు...చూశావా! ఆ కన్నులలో బంగారు కాంతులు.

ప్రభా: ఔను. ఆ సువర్ణరోచులతోనే నన్ను ప్రోత్సహించారు. మీకు తెలీదు. ఆయన ముందుగా ఒడ్డు చేరగలిగిఉండీకూడా స్మితశ్రీరోచులతో నన్ను నడిపించారు.

మనో: ఆ!

ప్రభా: ఔను రమా! మధ్యదేశాన్ని అతిక్రమించాం. అక్కడ అలసిపోయాను. అంతక్రితమే

మిగిలినవారంతా నాకు లెక్కలోనివారుగా. ఇంక నేనూ ఆగిపోదామనుకుంటుండగా ఆయనే ఉత్సాహాన్ని రేకెత్తించి అలసటను మరపించారు.

రాగిణి : ప్రమాదమే! సువర్ణాక్షి అభిజాత్యాహంకారం సాకేతానికి తెలుసు!

: తృతీయం :

అశ్వ : ఆశ్చర్యంగా ఉంది. ఇన్ని సంవత్సరాలుగా ఈ నగరంలో ఉంటున్నా నాకు తెలీదే.

గ్రీక్ పౌరుడు : బహుశా మీరు దాన్ని కళగా భావించి ఉండరు. కాని మా దేశంలో అది ఉత్తమమైన లలిత కళ.

గౌతముడు : మీ దేశంలో అది ఎంత ఉత్తమమైనా మా కది అంత అధమం.

అశ్వ : మా గౌతముడు విషయాన్ని కటువుగా చెప్తాడు. మీ రేమీ అనుకోకండి. మాకు సాహిత్యం ఉత్తమ కళ.

గ్రీ. పౌ: అది మా గ్రీకులూ అంగీకరిస్తారు. కాని నాటకం సర్వప్రజానీకానికీ అందుబాటులో ఉంటుందిగా.

అశ్వ: ఔను. కాని మాకు శ్రవ్యంమీద ఉన్న అభిప్రాయం దృశ్యంమీద......

గ్రీ. పౌ: మీరు ఒక్కసారి...అః! ఈరోజు వసంతపూర్ణిమ కాదూ! ఈ రోజునే మా నాటక ప్రదర్శనం ఉంది. మీరు తప్పకుండా రావాలి. (కోలాహలం) అదేమిటి, జనమంతా ఇటే వస్తున్నారు:

అశ్వ: ఏమిటి చంద్రదమూ ఈ కలకలం?

చంద్ర: (నెమ్మదిగా) అదిగో నీ హృదయేశ్వరి ఊర్వశి.

గ్రీ. పౌ: ఊర్వశి అంటే?

గౌత: అదీ తెలీదూ?

అశ్వ: మీకు ఇతిహాసా లున్నాయి కాదూ!

గ్రీ. పౌ: ఆహా!

అశ్వ: అలానే మాకూ ఉన్నాయి. ఇతిహాసాల్లో అప్సరసలని ఒక జాతి ఉన్నది.

గ్రీ. పౌ: ఓహో!

గౌత: అంతా తెలిసిపోయినట్టే...

జనకోలాహలం. అశ్వఘోష - ప్రభాదేవులకు జై! జై! జై! జై!

అశ్వ: ఏమిటిది?

చంద్ర: సరయూ తరణోత్సవ విజేతలకు అభినందన సభ.

అశ్వ: ఓహో!

ప్రభా: మహాకవులకు నమస్సులు!

గౌత: అలా అనండి. నేను అయిదు సంవత్సరాలనుంచి అనూచే అంటుంటే మీరు వినటంలేదు.

అశ్వ: గౌతమా! మర్యాద...ప్రభాదేవీ అభినందనలు. భారత ధరామరులు అభివాదా లందుకొని ఆశీర్వాదా లనుగ్రహిస్తారు. అన్యథా భావించకండి.

ప్రభా: మీ ఆశీర్వాదం నాకు...

ప్రయోక్త: కూర్చోండి! కూర్చోండి! మహాకవి అశ్వఘోషులు ఈ విజయోత్సవసందర్భంలో తమ సూతివాక్యాలు వినిపిస్తారు. సాకేతనగర వసంతశ్రీని వర్ణిస్తూ మందుగా వీణావాదం చేస్తారు. అనంతరం ఆయన వ్రాస్తున్న ఊర్వశి కావ్యం ప్రాకృత భాగం వినిపిస్తారు.

అశ్వ: సమస్త జనతా పరివృత్తుడ నైనమస్కృతుడను. సాకేతనగర విద్వజ్జనమండలికి ప్రణామాలు. ఆచార్యులకు అభివాదాలు. వసంతసరయూతరణోత్సవ జయశ్రీ ఇరువురిని వరించింది. అభిజాత్యం, ప్రాంతీయాభిమానం వీడి మీరుచేసే సన్మానం ఇరువురికీ సమంగా జరగాలి. అశ్వఘోషమహాకవీ! అని నన్ను సంబోధించినప్పుడల్లా నేను ప్రళయ ఝంఝలోని అశ్వత్థ పత్రంలా చలించిపోతాను. నేను సర్వసామాన్యుణ్ణి. సాకేతనగర వసంతశ్రీ వర్ణనాపూర్వం ఆదికవి, మహాకవి బిరుదార్హుడు అయిన వాల్మీకిమునీంద్రుని వసంతంఆలపిస్తాను...(వీణావాదం)

మత్తకోకిలసన్నాదై
ర్నృత్యన్నివ పాదపాన్
శైలకందర నిష్క్రాన్తః
ప్రగీత ఇవచానిలః॥

పుష్పితాగ్రాంస్తు పశ్యేమాన్
కర్ణికారాన్ సమన్తతః
హాటక ప్రతిసంఛన్నాన్
నరాన్ పీతాంబరానివ॥

అయంవసంత స్సౌమిత్రే
నానావిహగనాదితః
సీతయా విప్రహీనస్య
శోకసందీపనోమమ॥

ఓహో! అమరగానం సుధామధురలహరి!
నందనవన మందార మరంద నిష్యందం!!
మహాభారతసంగీత కళాతపస్వికీ జై! జై!!

ప్రయోక్త: అశ్వఘోషుల వీణావాదాన్ని, ఆయన మధురస్వనాన్నీ విన్న సదస్యులు త్వరలో ఆయన కావ్యంకూడా వింటారు.

: చతుర్థం :

ప్రభా: మహాకవులేదో ఆలోచిస్తున్నట్టున్నారు.

అశ్వ: ప్రభాదేవీ! రండి, కాని ఇంత కాలంగా ఈనగరంలో యిటువంటి ప్రయోగం జరుగుతున్నదని తెలిసికోకపోవడం నాఅజ్ఞానం.

ప్రభా: కాని మీరు వసంతపూర్ణిమనాడు ప్రదర్శనానికి రావడం మాకందరికీ ఉత్సాహాన్ని కలిగించింది. మీకు చిత్రలేఖనం కూడా వచ్చునే.

అశ్వ: వచ్చు నన్నాను. మీవాళ్లు నవ్వారు. నేను వ్రాస్తున్న నాటకానికి యవనికలు కూడా నన్నే తయారుచేయమన్నారు.

ప్రభా: మీరు నిజం చెప్తారా?

అశ్వ: నేను సువర్ణాక్షీ పుత్రుణ్ణి.

ప్రభా: (బెదురుగా) సు-వ-ర్ణా-క్షీ

అశ్వ: అదేమిటి? అలా చలించావేం?

ప్రభా: (నవ్వు) అహాఁ! ఏంలేదు. కాని మీరు ఇప్పుడు ఏమిటాలోచిస్తున్నారు?

అశ్వ: ఊర్వశిని గురించి?

ప్రభా: అది తెలుసు. అభినందనసభలో మీరు ప్రాకృతంలో గానం చేసిననాడే నా హృదయం ద్రవించింది. అందుచేతనే ఆ రాత్రి రంగస్థలంమీద తిరిగీ పాడించుకున్నాం. దానినే నాటకంగా పరివర్తించదమున్నాం.

అశ్వ: నన్ను పురూరవుడుగా అభినయించమన్నారు. కాని ఊర్వశిగా ప్రభాదేవి నటించగలదని విశ్వసిస్తున్నానని చెప్పాను.

ప్రభా: నాలో అంత అతిశక్తిలేదు.

అశ్వ: అది నాకు తెలుసు.

ప్రభా: నిజంగా మిమ్మల్ని పౌరాణికగాథ కదిపిందా?

అశ్వ: అంటే?

ప్రభా: మీ పురాణాల్లో ఉన్న ఊర్వశి మీ హృదయాన్ని కదలించి ఈ తీవ్రరచన చేయించిందా?

అశ్వ: నీభావం నా కర్థమవటంలేదు!

ప్రభా: మీరు పరిహాసం చేస్తున్నారు.

అశ్వ: సువర్ణాక్షీసూనుడి పరిహాసంలో కూడా అసత్యం ఉండదు.

ప్రభా: (బెదురుగా) సు-వ-ర్ణా-క్షీ.

అశ్వ: ఏం, మాతృదేవి ఎంత దయార్ద్రహృదయమో తెలియక నువ్వలా భయపడుతున్నావ్. ఓసారి చూద్దువుగాని...

ప్రభా: వద్దు...వద్దు.. కాదు, వస్తా. మాతృశ్రీ పదపద్మాలకు అభివాదం చేసి ఆశీర్వాదం పొందుతా.. కాని మీరు నిజం చెప్పటంలేదు. ఈ ఊర్వశి...

అశ్వ: ఊర్వశు లెందరోలేరు.

ప్రభా: సరయూతీరణోత్సవంలో అశ్వఘోషులు కనికరించి గెలిపించిన ఊర్వశి...

అశ్వ: ప్రభా! పక్షంలోగా నా ఊర్వశి కనిపించక ఎంత విలపించాను, నువ్వు నా సమక్షంలో ఉంటే...

ప్రభా: మహాకవీ!

అశ్వ: నువ్వు నా ప్రక్కన నిలబడితే నేను మహాకవినే!

ప్రభా: మీరు పొరబడుతున్నారు.

అశ్వ: ప్రభా! అది జరగదు.

ప్రభా: జరుపుతున్నారు. సాకేతనగర మర్యాదల నధఃకరించి మీ కావ్యాలు దేశంలో వ్యాపించినై. ఆ రోజు రాత్రి మీతో వాదించిన మా నాన్నగారి స్నేహితులు మీ కావ్యాలను మా దేశభాషలోనికి అనువదించి తీసికొనివెళ్లి ఈజిప్టుచక్రవర్తికి కానుకగా పంపారు.

అశ్వ: ప్రభా! నాకోసం ఇంత శ్రమించే నీ హృదయంలో నన్ను బంధించవూ?

ప్రభా: విశాల విశ్వంలో శాశ్వతకీర్తి నార్జించవలసిన అశ్వఘోషుడు సామాన్యయవనస్త్రీ నభిలషించే స్వార్థానికి లొంగకూడదు.

అశ్వ: నువ్వులేని ప్రపంచం గ్రహణం నాటి రాత్రి.

ప్రభా: మహాకవీ!

అశ్వ: ప్రభా! నీ అరుణాధరాలు! నీ స్వర్ణ కేశ జాలం నన్ను బంధించి ఆదరిస్తున్నాయి.

ప్రభా: మహాకవీ!

అశ్వ: ప్రభా!

ప్రభా: మీరు ధరామరులు.

అశ్వ: త్రిలోకైకసుందరియందు ధరామరత్వం...

ప్రభా: సువర్ణాక్షీ సూనులు...

అశ్వ: అందుకా నువ్వు జంకుతున్నావ్. రా! ఇప్పుడే వెడదాం! సువర్ణాక్షికి తన బిడ్డపై ఎంత మమకారముందో అంతా నీమీదకూడా ఉంటుంది.

ప్రభా: మహాకవీ! నేను యవనస్త్రీని.

అశ్వ: సౌందర్యం, కళ జాతి మర్యాదలలో నిలబడవు.

ప్రభా: కాని మనకోసం తరతరాలుగా వచ్చే సంప్రదాయం విచ్ఛిన్నం కాదు.

అశ్వ: రా! ఇలా దగ్గరగారా! నీ మృణాల బాహువల్లరిలో నన్ను బంధించు. రా! ప్రభా! ఏదీ! ఒక్కసారి ... ఒక్కసారి మధురమనోజ్ఞ హాసశ్రీ రోచులు నామీద ప్రసరించనీ......ఇంక ఈ బంధం నుండి మృత్యువుకూడా మనల్ని......

ప్రభా: అలా అనకండి. మహాకవీ! మీరు కూడా సామాన్యమయిన దౌర్బల్యాలకు లొంగిపోతున్నారు.

అశ్వ: ప్రభా! నువ్వు నా ఊర్వశివి. నువ్వు లేని క్షణాలలో నేను ఉన్మత్తపురూరవుణ్ణి. రా! ఈమర్యాదలూ, సమయాలూ మనల్నేం చెయ్యవు.

ప్రభా: ప్రభూ!

అశ్వ: దేవీ!

ప్రభా: మహాకవీ!

అశ్వ: ఊర్వశీ!

(వీణానాదం)

: పంచమం :

ధర్మక్షేమంకరు:

ధర్మం శరణం గచ్ఛామి
బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి

శిష్యులు :

ధర్మం శరణం గచ్ఛామి,
బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి,
సంఘం శరణం గచ్ఛామి.

ప్రభా: ధర్మసేన ధర్మాచార్యులకు ప్రణామాలు.

ధర్మ: చిరంజీవికి బుద్ధభగవానుని కరుణ లభిస్తుంది.

ప్రభా: ధన్యురాలను. అశ్వఘోషమహాకవి ఆచార్యుల దర్శనార్థం...

ధర్మ: చిరంజీవినీ, వచ్చారు. వారొక పర్యాయం ఈ విహారంలో నన్ను కలుస్తూనే ఉన్నారు. కాని ఆయన యింకా సౌందర్యాన్వేషణ చేస్తూనే ఉన్నారు. వసంతాలు, అప్సరసలు ఈ బాధితజనతకు ఎందుకూ పనికిరావు. కాని ఆయన వసంత వనలక్ష్మీసదృశ అయిన అప్సరః కన్యనే చూస్తున్నారు. కాని నాకొక ఆశ ఉన్నది. ఆయనకవితలో కూడా దార్శనికదృష్టి, తాత్త్విక చింతన ఉన్నవి. అవే ఆయనకు భారతమహేతిహాసంలో శాశ్వత స్థానాన్ని కూరుస్తవి.

ప్రభా: ధన్యురాలను! ఆచార్యా! ధన్యురాలను. సదా నేను వాంఛించేది అదే! ఆయన శాశ్వతంగా ఉండాలి. తరతరాలవరకూ, దేశ, దేశాల వారూ ఆయనను స్మరిస్తూ ఉండాలి. ఆయన కావ్యాలను గానంచేస్తూ ఆనందోన్మత్తులు కావాలి. అదే నేను కోరుతున్నాను.

ధర్మ: చిరంజీవినీ! నాకు తెలుసు. కాని అతనింకా, పాంచభౌతిక సౌందర్యాన్వేషణ చేస్తూనే ఉన్నారు. వైదికవాఙ్మయం మీద ఆయనకున్న అభిమానం పరంపరాగతం. అయినా అందుకు మన అభ్యంతరం లేదు. ఋగ్యజుస్సామాధ్యయనంచేసి అందులోని పరమార్థాన్ని గ్రహించిన విద్వాంసుడు. కాని మూలావ్! శాంతి

సాహిత్యానికి శ్రీకారం చుట్టిన ఆదికవి వాల్మీకి ఆయన లక్ష్యం. రామాయణం ఆయనలక్షణం.

అశ్వ: ధర్మసేనాచార్యులకు అభివాదాలు. ఓహో, ప్రభాజీవికూడా ఇక్కడికే వచ్చిందే. నీ కోసం సరయూసైకతసీమలో ఎంతసేపు పాడాను!

ప్రభా: మహాకవీ! ఇది బౌద్ధవిహారం. ఇక్కడ ధర్మచింతన వినా అన్యప్రసంగం...

అశ్వ: ప్రభా! నీ సమ్ముఖంలో—అఖిలలోకైశ్వర్యకర సౌందర్యలీలావిలాసంగా అవతరించిన అప్సరఃకన్యవు. నువ్వు వసంతానివి. శరత్పూర్ణిమవు.

ప్రభా: మహాకవీ!

అశ్వ: ప్రభా! నువ్వు నాజీవిత తమోవిహాయసంలో ఉదయించిన చంద్రప్రభవు. ఈజీవిత శిశిరానికి వసంతశ్రీవి.

ప్రభా: మహాకవీ! ధర్మసేనాచార్యుల సమ్ముఖంలో, బౌద్ధ విహారంలో...

ధర్మ: అశ్వఘోష మహాకవీ!

అశ్వ: ఆచార్యా! మీరుకూడా నన్ను మహాకవీ! అంటున్నారు. ఈ విశాలవిశ్వంలో వాల్మీకిమునీంద్రులే మహాకవిబిరుదధారణార్హులు. రామాయణమే మహాకావ్యం. అన్యులు అల్పులు. అన్యములు స్వల్పములు.

ధర్మ: నాయనా, అలా అనకు. మానవబుద్ధికి అతీతమయినది లేదు. భరతజాతికి వైదికమతమే శిరోధార్యమనీ, అది భారతదేశాభ్యుదయానికి ఏకైకాధారమనీ భావనచేశారు. బుద్ధభగవాను డవతరించినాడు. దేశంలో పరిణామం వచ్చింది. వైదేశికులుకూడా ఆకర్షింపబడ్డారు. యవనులు చూడు, వ్యాపారదృష్ట్యా వైదికమతాన్ని పోషిస్తున్నారే కాని వారి హృదయాలు బుద్ధభగవానునివిూదనే లగ్నమయిఉన్నవి. బౌద్ధం ఎటువంటి పరిణామాలను తీసికొనివచ్చిందో చూశావా? వేదమతాన్ని......

అశ్వ: ఆచార్యా, మీరు అభిమానంతో పలికే సిద్ధాంతానికి విశ్వజనీనత, సార్వకాలికత ఉండదు. అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తి దోషాతీతమయిన సిద్ధాంతం అభిమానంనుండి రాదు. ఆలోచించండి. వేదమతం నాటిదీ, నేటిదీ నా? వైదికమతంలోని కొన్ని మర్యాదలను భిన్నాభిన్నంచేసి బౌద్ధం అవతరించింది. సువ్యవస్థితంగా సాగే దేశాన్ని అవ్యవస్థితం చేసింది బౌద్ధం. ఏవో అవకాశాలు కల్పించామంటారు. అవి మతప్రచారానికీ, వ్యాప్తికీ మాత్రమే.

ధర్మ: నాయనా! ఆవేశపడకు. ప్రతిమతం ఆదిలో అటువంటి కార్యక్రమాలు కొన్ని సాగిస్తుంది. ఈ నిఖిలపురాణ రచన ఏమిటి? నువ్వు ఆరాధించే రామాయణం......

అశ్వ: ఆచార్యా, రామాయణం సౌందర్య సంశోభితమయిన మహాకావ్యం. జడ, చేతన ప్రకృతి మహాకవి లేఖిని ప్రేమాల ప్రాంజలిబద్ధయై నిలబడ్డది. అది మహాకావ్యం.

ప్రభా: మహాకవీ! ఆచార్యుల అభిప్రాయాన్ని అవగతం చేసికోవటానికి యత్నించండి.

అశ్వ: ప్రభా! ఈ విహారంలో ఇంకెంతసేపో ఉండలేను. నాలో నిద్రాణమైఉన్న దార్శనిక శక్తులు జాగృతమవుతున్నవి. వద్దు. ఈ హేతువాదంతో సౌందర్యమయమయిన ప్రకృతిని పరిశీలించి ఏహ్యభావాన్ని ప్రబోధించలేను. పదు.

ధర్మ: సంఘం శరణం గచ్ఛామి. నాయనా! మనం నివసించే ఈ ప్రపంచంలోని మానవుల వేదనలనూ, పరిదేవనలనూ వింటూ విననట్లు నటించి సర్వప్రకృతీ సమ్రాట్టుల, కవిసమ్రాట్టుల విలాసంకోసం విహరిస్తున్న దనుకోవటం క్షంతవ్యంకాదు. చూడు......

అశ్వ: వద్దు ఆచార్యా, మీ ధర్మబోధ నాకు వద్దు. ఇప్పటికే నాలోని కావ్యదృష్టి పోతున్నది. ఔపనిషదమయిన తాత్త్వికదృష్టి నాకు తెలీకుండా నన్ను వెన్నాడుతూనే ఉంది. చెప్పకండి ఈ చరాచరజగత్తు ఏ మహామహుడి, ఏ విరాణ్మూర్తి లీలావిలాసంగానో ఊహ చేసిన ఆర్షసిద్ధాంతాన్ని విచ్ఛిన్నం చేయకండి. మానవజీవితంలో సుఖ, సంతోషాలను శాంతినీ మనం ప్రవేశపెట్టలేం. వదిలేయండి. రా! ప్రభా! పోదాం. అదిగో, సరయూసైకతసీమ నీ మృదుపదపద్మాలను ముద్దుగొనాలని ఉవ్విళ్ళూరుతోంది. లే.

ప్రభా: మహాకవీ! ధర్మసేన ధర్మాచార్యా ప్రణామాలు.

ధర్మ: వెళ్ళిరా అమ్మా! మహాకవి తిరిగివస్తారు. తప్పదు ఆయన దార్శనికుడవుతాడు.

ప్రభా: మహాకవీ!

అశ్వ: ప్రభా!

ప్రభా: అదిగో చంద్రోదయ మవుతున్నది. సరయూసైకతతలాలు నన్నాహ్వానిస్తున్నాయి. ఆనందోద్వేగసముల్లసితములయిన నదీతరంగాలు నన్ను కౌగిలించుకొనేందుకు ఎదురుచూస్తున్నాయి.

అశ్వ: నా అదృష్టలోకేశ్వరీ! ఊర్వశీ...

ప్రభా: ప్రభూ! మీరు ప్రాపంచికతుచ్ఛ సుఖాలలో...

అశ్వ: ప్రభా! సుఖ, దుఃఖ ద్వంద్వాత్మక మయిన ఈ ప్రపంచంలో ఉన్నంతకాలం మనం అనుభవించగలిగిన సుఖాన్ని అనుభూతం చేసికోవాలి. పునర్జన్మలో కూడా ఈ స్మృతులు మనలను వెన్నాడి సంతృప్తి కలిగించాలి. ఈ మధురయామినీసుషమా సుధాపూర్ణజ్యోత్స్నలలో, ఈ ప్రశాంతనదీపులిన సీమలలో......

ప్రభా: మహాకవీ! మీరు ఒక్క విషయాన్ని గురించి ఎప్పుడూ ఆలోచించటంలేదు.

అశ్వ: స్వర్ణసుందరీ! నేనెప్పుడూ ఒక్క విషయమే ఆలోచిస్తాను, నీసమక్షంలో.

ప్రభా: మీరెప్పుడూ నా సమక్షంలో నే ఉండరు.

అశ్వ: అసంభవం ప్రభా!

ప్రభా: మహాకవి సమ్ముఖంలో ఊర్వశి అసంభవాలను సంభావించలేదు ప్రభూ!

అశ్వ: ప్రభా! చతుర్దశ భువనాలూ ఏకమై వచ్చినా నిన్ను నానుండి వేరుచెయ్యలేవు. ఏదీ నీసుందర మందహాస రస నిష్యంద...

ప్రభా: ప్రభూ! ఇక్కడికి రాబోయేముందే అమ్మగారు కబురుచేస్తే...

....

....

ప్రభా: సాకేతనగర విప్రపురంధ్రీ చూడామణి సువర్ణాక్షికి అభివాదాలు.

సువర్ణాక్షి: కోడలా ఆశీర్వాదాలు. ఇలా కూర్చో.

ప్రభా: ధన్యాహం.

సువర్ణాక్షి: సంబోధనలూ, సన్మానాలూ కార్యసాధనకేకాని యథార్థసూచకాలు కావమ్మా!

ప్రభా: ఆఁ!

సువర్ణాక్షి: నీ కిదివరకే తెలిసిఉంటుంది. సాకేతనగరశిక్షాస్మృతిని పరివర్తించగల శక్తిశీల ఒక్క సువర్ణాక్షిమాత్రమేనని......

ప్రభా: రాగిణీ! నాకేమిటో భయంగాఉంది. అమ్మగారికి సమాధానం చెప్పు.

రాగిణి: మాతృశ్రీ సువర్ణాక్షిసముఖంలో యావద్భారతం నతశీర్షంతో...

సువర్ణాక్షి: కాదు రాగిణీ! ఈరోజున భూదేవ సామ్రాజ్ఞి సువర్ణాక్షి ఒక యవనకన్యముందు తన చేతులు జోడించి, శిరసువంచి...

ప్రభా: మాతృశ్రీ! (బెదురు)

రాగిణి: అమ్మగారూ! (చలించి)

సువ: ఔను రాగిణీ! సువర్ణాక్షి నేత్రాలలోని దివ్యదీప్తి యథాపూర్వం ఉండగా, ఆ రోచిఃపుంజ ప్రాంగణంలో ధర్మచ్యుతి కావటంకన్న...

రాగిణి: అమ్మా! మీ అంతరంగంలో అంకురించబోయే ఆజ్ఞను కూడా ఆచరించటానికి సిద్ధంగా ఉన్నాం.

సువ: ఆజ్ఞకాదిది రాగిణీ! అభ్యర్థన. అరవై శరత్పూర్ణిమలను అపహరించిన ఈ సువర్ణచేలాంచలం నీముందు చీకటిని మ్రింగుతూ ముందుకు వస్తున్నది.

ప్రభా: రాగిణీ! మాతృశ్రీ భావం...

సువ: ప్రభా! సువర్ణాక్షి జీవితంలో ధర్మచ్యుతిని తన తీక్ష్ణనయనద్యుతులతో, అరుణారుణ రేఖలతో అపహరించింది. కాని...

ప్రభా: మాతా! ఇప్పుడూ మీరు...

సువ: అమ్మాయ్, కన్నకొడుకుకోసం కొంగు చాచుతున్నాను. ఆ ప్రతిభాసంపన్నుని స్నేహం మలిన విలాస విహారాలలో...

ప్రభా: అమ్మా, అర్థమయింది.

సువ: రాగిణీ, ధర్మచ్యుతి కిక్కడ ప్రసంగం లేదు. నాకు తెలుసు—దేశం కాలానుగామియై, బౌద్ధప్రబోధిత మవుతుంది. అందుకు నేను చింతించను. కాని అశ్వఘోషుడు అమరకీర్తిని సాధించాలి. ప్రభా! సువర్ణాక్షీసూనుడి అంతేవాసినై భరతశాస్త్రాన్ని అభ్యసించిన నీకు కర్తవ్యం తెలిసి ఉంటుంది.

ప్రభా: అమ్మా! అశ్వఘోషమహాకవి రస తరంగిణిలో నేనొక బిందువునైపోతానని వాగ్దానం చేస్తున్నాను.

రాగి: ప్రభా! (బెదురు)

*   *   *   *

అశ్వ: ప్రభా! ప్రభా! ఎక్కడికా పరుగు. వెళ్ళకు. వెళ్ళకు. పరుగెత్తకు ప్రభా! అవైపు మొసళ్లు ...మొసళ్లు...ప్రభా! ప్రభా!

(నీటిలో ధ్వనులు)

ధర్మ: అశ్వఘోషమహాకవీ!

అశ్వ: ప్రభా! ప్రభా! ఎవరిదీ! బౌద్ధభిక్షువులా స్వామీ......మీరంతా వన్నా, నా ప్రభనూ వేరు చేశారా స్వామీ!

ధర్మ: మహాకవీ! క్షణికమయిన ఈ ప్రపంచంలో ఒకరినొకరు ఏమీ చెయ్యరు.

అశ్వ: స్వామీ! మీరు ధర్మబోధ చేస్తున్నారు. ప్రయోజనం లేదు.

ధర్మ: ప్రభాదేవి అంతిమసందేశం...

అశ్వ: ఆఁ! నా ప్రభ అంతిమసందేశమా!!

ధర్మ: ఔను నాయనా!

"బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి"

ఇదే ఆమె అంతిమసందేశం.

అశ్వ: అంతేనా, స్వామీ! అంతేనా. నాకు తెలుసు. ఎప్పుడూ అంటూనే ఉండేది. ప్రభా! నీ అంతిమసందేశాన్ని అక్షరాలా ఆచరించి ఈ విశ్వ మానవప్రపంచాన్ని నా కవితావాహినిలో ఓలలాడి స్తాను. వాదార్మనిక నౌకపై తరింపజేస్తాను. ధర్మ సేనాచార్యా, ఇప్పించండి ధర్మదీక్ష.

ధర్మ: బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి
సంఘం శరణం గచ్ఛామి
ధర్మం శరణం గచ్ఛామి.

* వాఘీర *

శ్రీ బొడ్డు బాపిరాజు

★★ అటుకొండా, యిటుకొండా — మధ్య చక్కని లోయా — లోయలో తీయని పాటలు పాడుకొంటూ కదలిపోయే అందాల సెలయేరు — దానిపేరు వాఘీర ★★

సిరిమురి జాల్వారెడి నీ
యరవిరి కెరటాల నిగ్గుటద్దములోనన్
చెరగిన పూర్వపు టందము
లరసి యజంతా తపించునటె వాఘీరా ?

పచ్చని కొండలోయ బడివచ్చిన వెన్నెలవెల్లువేమొ ! నీ
యచ్చపు సోయగమ్ము హృదయమ్ములకున్ గిలిగింత వెట్టగా
గ్రుచ్చి కవుంగలించెదవొకో, మముబోటి కళాప్రవాసులన్
ముచ్చట దేల్చ క్రొత్తరగ ముత్తెపు పయ్యెద పూలగాలులన్ !

అమృతపు జల్లు లీయలల యన్నవకిన్నెర లాలపించు గా
నము లవి, మాచరిత్రలకు నందని కాలపుకంచుకోట ద్వా
రములను వ్రేల్ శతాబ్దపు తెరల్ తొలగించుచు ఏమహాద్భుతా
ర్థములు కథానిధానము లుదారత మాకయి వెల్లడించునో !

ఇది తథ్యంబటె ? ఇట్టి కారడవిలో నీకొండ కే భాగ్యమో !
పది నూరేడులు - శాతవాహన నృపుల్ ప్రారంభకుల్ గా - కళా
విదు లిందెందరొ జీవితమ్ములు సమర్పింపన్, జగత్కీర్తికిం
గుదురై వెల్గినదంట; ఎవ్వరికి సాక్షుల్ నీవు గాకున్నచో ?

అనుపమ బుద్ధగాథలు గుహాంతర భిత్తికలందు చిత్రలే
ఖనముల తీర్చు పట్టున నిగారపు కుంచెలరంగు లీ తటో
ర్విని విదలించియుండెదరులే; అటుగాక, విచిత్రవర్ణధా
రణ హృదయంగమమ్ము లెటులబ్బెడి నిచ్చటి గడ్డి పువ్వులున్ !

ఈ తీరమ్ముల ధ్యానముద్ర గొనిరో, ఏ భిక్షువుల్ నిర్మల
ప్రాతస్సంధ్యల; ఏకళావ్రతులు సంభావించిరో యీధరా
జాతచ్ఛాయల గోష్ఠు; లే కులపతుల్ శ్రద్ధాళులౌ శిష్య సం
ఘాతంబున్ చదివించిరో, సుగతధర్మం బీశిలాపాళి; సం
పూతం బిందు వెలుంగు ప్రత్యణువు చెప్పున్ పూర్వభోగస్మృతుల్!

స్వాంతము లేలు దివ్యరసభావసమన్విత నూత్నశైలి వె
స్సంతర భూవర ప్రముఖ జాతకగాథలు తీర్చు తద్గుహా
భ్యంతర శిల్పిలోకము, శ్రమాపనయ ప్రియవృత్తివై సమ
ర్చింతువె శీతలానిల పరీమళకోమల చాలనమ్ములన్ ?

వెలుగుల్ దూరని యీ గుహాంతరములన్ విన్నాణముల్ చేల మేల్
జిలుగుంగ్రొన్నగిషీపనుల్ నలిపినా; శేధాతు సంపాదితం
బులో తద్వర్ణ సముచ్చయంబులు! శతాబ్దుల్ దాటినన్ నేటికిన్
ఔఖుకుల్ మాయవు, నీవెరుంగుదువు గాదా తల్లి! తత్ప్రక్రియల్.

కలగు నెడంద, చెమ్మగిలు కన్నుల, చెన్నరియున్న యీ గుహా
వళుల నపూర్వ చిత్రవిభవమ్మును - అక్షయ శిల్పసంపదన్
పులకలు దేర గన్గొనుచు పొంగిన తీవ్రవిషాదభావనల్
నిలుపగ దర్శకావళికి నిల్తువొ నీవొక సాంత్వనమ్ముగా !

శరదిందుద్యుతులందు స్నిగ్ధసికతాశయ్యాసుఖాసీనులై
గురువుల్ శిష్యుల కద్భుతప్రభుకథా గూఢార్థముల్ దెల్పుచో
నురువీచీకలనాదమంజులముగా నూకొట్టుటల్, లేవు నే
డరమోడ్పుం గనుదమ్ములన్ వినెడుభాగ్యంబుల్ - నదీసుందరీ !

అలనా డీగిరిరాడ్గృహాంగణములం దాచార్యులున్ ఛాత్రులుం
బలుకన్ ముక్తగళమ్మునన్ త్రిశరణధ్యానంబు లాశాంచలం
బుల మార్మ్రోగిసిన వార్తలెల్ల కలలైపోవన్, నిరాశానమా
ధుల నిద్రించెడి యద్రిరాజు గని, నీ దుఃఖమ్ము నూహించెదన్.

కరుణామూర్తి తథాగతుం డరయడో గర్భాలయం బందు సు
స్థిర పద్మాసనయోగ నిద్రగొని; సందేహింతురో, మేలుకొ
ల్పరుపో స్వామిని పద్మపాణి ముఖు లాద్వారస్థితుల్; నీవదే
గురిగా గొంతు పెకల్చి దుర్విధికి నాక్రోశింతువా రేబవల్ !

అలిగిన శిల్పి తిట్టుకొనెనా - నరపాలుర భావశుద్ధియే
తొలగెన - ధూర్తభిక్షువుల దోషము కొట్టెన - ధర్మదేవతా
నిలయము లివ్వి పాడువడ నేటికి? శాపవిమోచనమ్మునుం
గలుగదె? సర్వముం దెలియగా వినిపింపు మజాంతవృత్తముల్.

అచ్చట కృష్ణవేణి; మధురాకృతి నిచ్చట నీవు, లోకముల్
మెచ్చగ శిల్పలక్ష్మికిని మేడలుకట్టిరి, మీ ఋణమ్ములే
మచ్చున తీరు? కస్తురి ఘుమంఘుమ లార్చు కళాచరిత్రలో
జెచ్చెర తమ్మి పుప్పొడి రచింతురు నిన్నల యొజ్జబంతిగన్ !

బ్రదికిచెడినట్టి సౌగతాశ్రమపదమ్ము
లివి యజంతాద్రు; లిచటి సాహిత్యమునను
విడిచి చనలేవు, చిరతపస్వినివి నీవు,
దేవి వాఘీర! మా స్మృతిదీపశిఖవు !

* శిశిరవసంతాలు *

శ్రీ పంతుల శ్రీరామశాస్త్రి

:వసంతం:

ఈ ఇరవయ్యో శతాబ్దపు మొదటి దశాబ్దపు చివరి సంవత్సరాది. గోదావరీ కృష్ణలంత గొప్పనది కాకపోయినా, వేసవికాలంలో కూడా నీటికి లోటులేని ఒక చిన్ననది. దాని సమీపంలో ఒక తోట—సపోటా జామి మొదలయిన ఇతర జాతుల చెట్లు కూడా లేకపోలేదుగాని, ఎక్కువగా ఉన్నవి మామిడిచెట్లు కాబట్టి మామిడితోట అనవచ్చును. చుట్టూ జీడిమామిడి చెట్లున్నాయి; వాటికి వెలుపలగా కంచె ఉంది. కాని, దానిగుండా దారులు కూడా చాలానే ఉన్నాయి.

తోటలో ఒకమూలగా పెద్దమామిడి చెట్టొకటుంది. అది పళ్ళకంటె పిల్లలు కోతికొమ్మచ్చి ఆడుకోందికే ఎక్కువగా ఉపయోగపడుతూంది. ఆ చెట్టుకి భూమికి సమాంతరంగా చాలాదూరం సాగిపోయే కొమ్మ ఒకటి ఉంది. ఆ కొమ్మమీద నేలను పరుగెత్తినంత జోరుగానూ పరుగెత్తగలరు ఆటలాడుకొనే కుర్రవాళ్లు—తోటంతా నిర్మానుష్యంగా ఉంది, ఆ కొమ్మమీద కూర్చొని ఏమిటో తీవ్రంగా చర్చిస్తున్న ఇద్దరు కుర్రవాళ్ళను తప్పిస్తే.

"ఏమిరా కృష్ణా! ఇవాళ పండుగరోజు కూడా కదా, ఎందుకు సరదాగా లేవు?"

"ఏమిటోరా యాజులూ! నాకేమిటో చాలా చికాగ్గా ఉందిరా!"

"నువ్వే ఇలా అంటే మరి మా మాటేమిటంటావురా కృష్ణా! మీ అమ్మ నిన్నేమీ అనదు; మీ మామయ్యయినా ఎప్పుడేనా కేకలు వేస్తాడుతప్ప నిన్ను కొట్టడు. మాకయితే ఎప్పుడో ఒకనాడు తప్ప రోజూ తాళాధ్యాయం అవుతూనే ఉంటుంది; ఇక మన కుర్రజట్టంతా నీమాట కాదనరు."

"అదికాదురా యాజులూ! నా కసలు ఈ ఊళ్లో ఉండడమే ఇష్టం లేదురా!"

"నాకూ ఇష్టంలేదు రోజూ పెద్దవాళ్ల చేత దెబ్బలూ తిట్లూ తింటూ ఉండడం. కాని మరేం చెయ్యగలం? తప్పదు."

"ఏం, ఎందుకు తప్పదు? ఎక్కడికయినా పారిపోతాము. ఆ తరవాత...

"అసలు ఎలా పారిపోతామురా! పారిపోతే మటుకు మనవాళ్లు వెతికించి పట్టుకోరా? అసలు రైలెక్కడానికి టిక్కట్టుండాలి, దానికి ఎంతో డబ్బవుతుందిట."

"అదంతా నాకు తెలుసుమరా! మనకి ధైర్యం అంటూ ఉండాలిగాని డబ్బులేకపోయినా బాధ లేదు."

"నీమాట కాదనను గాని కృష్ణా! చూడు, మనం ఎలాగోలాగు పారిపోతామనుకో! ఆ తరవాత చేసేదేమిటి? అక్కడ మనకు అన్నం ఎవరు పెడతారు? ఇక్కడ మనవాళ్లు ఎంత తిట్టినా మూడుపూటలా అన్నం పెడతారు."

"ఎప్పుడో పెళ్ళిళ్ళకి తప్ప పొరుగూరు వెళ్ళలేదు గనక నీకు ఊళ్ళో తప్ప మరెక్కడా ఎవ్వరూ బ్రతకడం లేదనిపిస్తుంది. అక్కడ పట్నంలో, మా నాన్నగారు బ్రతికున్నప్పుడు మా యింటికి ప్రతి ఆదివారం సుబ్రహ్మణ్యం అని ఒక కుర్రవాడు భోజనానికి వచ్చేవాడు. వాడికి అప్పుడు పన్నెండు పదమూడేళ్ళకంటె ఎక్కువ ఉండవు. వాళ్ళమ్మా నాన్నా చిన్నప్పుడే చచ్చిపోయేరట! మరెవరూ బంధువులుకూడా లేరట. ఒక్కడూ పట్నంలో ఉండి వారాలుచేసుకొంటూ చదువుకొనేవాడు. ఈపాటికి చాలా పెద్ద చదువులోకి వెళ్ళిఉంటాడు."

"అయితే మరి పట్నంలో పెద్దవాళ్ళ పూచీ లేకుండా మనం ఇంగ్లీషుచదువు చదువుకోవచ్చునన్నమాట! ఏమో నాకు భయంగా ఉందిసుమా! ఇక్కడ మనం ఏదో చదువుకొంటున్నాముకదూ?"

"ఈ సంస్కృతం చదువు నాకేమీ ఇష్టం లేదుసుమా! అందులో మా మామయ్య మూడు నాలుగు రోజులు ఏ చదువూ లేకపోతే తన పనులమీద తాను తిరుగుతాడు. ఏదో ఒకనాడు తనకేపనీ లేనినాడు పట్టుకొని పాతశ్లోకాలన్నీ అప్పజెప్పమంటాడు. ఎంత బాగా చెప్పినా ఇంకా ఏవో తప్పులున్నాయనే అంటాడు. చెప్పినప్పుడు తనకి ఎక్కడలేని తొందరాగాని ప్రశ్న లడిగినప్పుడుమాత్రం తప్పులు పట్టడానికే చూస్తాడు."

"ఇంకా నయం, నువ్వు తెలివయినవాడివి. నీకు ఒక్కమారు చదివితే వచ్చేస్తుంది. నీమీద ఎప్పుడయినా కేకలు వేస్తారుగాని కొట్టరు; మాకయితే ఇంట్లోనూ దెబ్బలే, పాఠశాలలోనూ దెబ్బలే."

"అన్ని దెబ్బలూ తిట్లూ తింటానంటావుగాని ఇక్కడనుంచి మరెక్కడికయినా పోయి హాయిగా ఇంగ్లీషు చదువుకుందామంటే నీకిష్టం లేదుకదా!"

"ఇష్టంలేక కాదురా కృష్ణా! భయం! మనవాళ్ళూరుకుంటారా? దొరికిపోయేమంటే ఆ తరవాత ఇప్పటిలాగ తిరగనివ్వరుకూడా. ఎప్పుడూ మనమీద ఒకకన్ను వేసిఉంచుతారు."

"నీ యిష్టం. నేనుమటుకు ఇక్కడ మరి ఉండదలుచుకోలేదు. అప్పుడు మా నాన్నగారు పోయాక మా మామయ్య మాటలు విని మా అమ్మ ఇక్కడికి వచ్చేసిందిగాని నాకేమీ ఇష్టంలేదు. మా అమ్మ ఇక్కడి మామిడితోటలగురించి పొలాలగురించీ ఎంతో ఇదిగా చెప్తే, సరదాగానే ఉండేది కాని, ఆ ఊరు విడిచిరావాలని లేకపోయింది. మొన్న మా మామయ్య మా అమ్మతో అంటూంటే విన్నాను. అక్కడ మా యిల్లు అమ్మేసి, ఇక్కడ భూమి కొనేస్తాడట."

"అవున్రా, నేనూ విన్నాను, మీ మామయ్య సుబ్బారాయుడుగారి భూమి కొనడానికి బేరం చేస్తున్నాడట."

"ఈ ఊరు రాగానే కృష్ణమూర్తిఅని చక్కగా ఉన్న పేరుని మార్చి కృష్ణశాస్త్రి అని పెడతానన్నాడు మా మామయ్య. మా అమ్మ కాదంటే కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి అని మార్చేడు. చొక్కాలు లాగూలు తొడుక్కుంటే బాగుండదట. గావంచాలు కట్టుకోమంటాడు. వచ్చే ఏడు వాళ్ళ కామాక్షికీ నాకూ పెళ్ళి చేస్తాడట. నాకు కామాక్షంటే అసహ్యం, పెద్ద పళ్లూ అదీని, ప్రతిదానికీ బొరుమని ఏడుస్తూ ఉంటుంది. అంతకంటె చిన్నదయినా మా సరస్వతి ఎంతో బావుంటుంది. చక్కగా మాట్లాడుతుంది. ఏదయినా చెప్తే వింటుంది. అంతేగాని ఎవరి చేతిలో ఏది కనిపించినా తనకే కావాలనడమూ, అమ్మా చూడే అని ఫిర్యాదు చెయ్యడమూ అదేమీ లేదు కామాక్షిలాగ!"

"మా సరస్వతికీ అప్పుడే పెళ్ళిమాట లవుతున్నాయి. మొన్నను ఆమన్యను అంతా నిశ్చయమయిపోయిందనుకొన్నారు. మళ్ళీ ఏంచేతో, వాళ్ళు మొదట ఒప్పుకొన్నకంటె తక్కువ ఇచ్చేస్తామన్నారు కాబోలు, తప్పిపోయింది. అసలు మా పెద్దనాన్న ఉద్దేశం మా సరస్వతి పెళ్ళితోటే నా పెళ్ళి కూడా చేసెయ్యాలని."

"అంతేన్రా, ఇక్కడిలా ఉంటే, మనకి దెబ్బల పెళ్ళి తప్పదు; నిజం పెళ్ళి తప్పదు."

"దెబ్బల పెళ్ళంటే భయం గాని, అసలు పెళ్ళి కేమిరా? బాజాభజంత్రీలు వస్తాయి; పల్లకీలో ఊరేగిస్తారు; కొత్త బట్టలు వస్తాయి; ఇంట్లో పెళ్ళి అవుతుందంటే ముందు వెళ్లాక్కా తరవాత కొన్నాళ్ళపాటూ పెద్దవాళ్ళు మన చదువు ఊసు ఎత్తరు. హాయిగా తిరగొచ్చును."

"నీ మొహం పెళ్ళంటే అంతే అనుకొన్నావేమిటి?"

"అంతే కాదురా, పెళ్ళాం వస్తుంది. పెళ్ళికూతు రంటారే, అదే పెళ్ళాం. పెళ్లాన్ని మొగుడు తిట్టినా, కొట్టినా ఏంచేసినా ఎవ్వరూ ఏమీ అనరు; అసలు పెళ్లామే మొగుడ్ని ఏం చేసినా మారుమాటాడ కూడదట. ఇంకా పెద్దపండుగలకి అత్తారింటికి వెళ్లొచ్చును. అత్తారింట్లో అల్లుడికి ఎంతో మర్యాద చేస్తారు; మా చిన్నబావ వచ్చేడంటే పట్నంనించి ప్లీడరుగారు వచ్చినప్పుడు చేసేవంత మర్యాదా చేస్తారు."

"అది కాదురా, చిన్నతనంలో పెళ్లి చేసుకోడం మంచిది కాదుట, మా నాన్న మా అమ్మతో అంటూఉండేవారు. చిన్నప్పుడే పెళ్ళి చేసుకొంటే చదువు బాగా రాదట!"

"నామటుకు ఈ చదువు మానేస్తేనే బాగుండేట్టుంది సుమా!"

"మరయితే ఇంగ్లీషు చదువుకోవాలని లేదూ?"

"ఉంది కాని, ఎలాగ? మా వాళ్లు పంపరు. దొంగతనంగా పారిపోయి, దొరికిపోయేమంటే చంపేస్తారు."

"అసలు నీకు నిజంగా రావాలని లేదు. ఉంటే ఇన్ని అనుమానాలెందుకు? తరవాత సంగతి అటు నించి నరుక్కురమ్మన్నారు. ఈ రాత్రే మనం బయలుదేరిపోవాలి. నేను మీయింటిదగ్గర పడుకొంటికని చెప్పివస్తాను. ఇద్దరం వీధి అరుగుమీద పడుకొన్నట్టే పడుకొన్ని, అందరూ నిద్రపోగానే బయలుదేరేమంటే రెండుగంటల్లో స్టేషనుకి వెళ్లిపోగలము. రాత్రి బండీ ఎక్కిపోయి, మీద బల్లమీదికి ఎక్కి పడుకొన్నామంటే తెల్లవారే దాకా అడిగేవాడుండడు.

"రైల్లో టిక్కట్లు చూసే ఇనస్పెక్టరుండడురా"

"ఉంటాడ్లేగాని రాత్రంతా వాడికి దీపనా? అయినా కావాలంటే మనం ఈ పక్క స్టేషనుకే టిక్కట్టు కొనుక్కొంటాము. అదంతా నీకెందుకు? నీకే భయంలేకుండా చూసే పూచీ నాది. ఏం, ఇష్టమేనా? ఏమంటావు?"

"రాత్రి భోజనమయాక నువ్వు మాయింటికి వస్తావుకదూ!"

వస్తాన్లేగాని, నువ్వు వచ్చేమాటైతే, నీపక్కలోనే మరొకచొక్కా లాగూ గావంచా ఉంచుకో. చొక్కా లాగూమీదే మరొకజత తొడిగేసుకొన్నామంటే ఇవి ఉతుక్కుంటే అవి కట్టుకొందికి అవి ఉతుక్కొంటే ఇవి కట్టుకొందికి పనికొస్తాయి. గావంచాఉంటే ఎక్కడపడితే అక్కడ హాయిగా స్నానం చెయ్యొచ్చును.

"మరయితే చీకటి పడుతున్నట్టున్నాది; ఇళ్లకు పోదామా?"

"సరే, పద, కాని, జ్ఞాపకం ఉందికదూ!"

* * * *

ఒక నిమిషంకంటె ఎక్కువగా రైలాగని చిన్న స్టేషను. ఆ ఆగిన ఒక్కనిమిషంకూడా అనవసరమే అనిపిస్తుం దప్పుడప్పుడు. ఎక్కేవారుగాని దిగేవారుగాని పగటిబండికే క్వచిత్కంగా ఉంటారు. రాత్రి బండిలో మనుష్యులు దిగినమన్నా, టిక్కట్లు చెల్లినమన్నా పెద్ద విశేషమే. నాటిరాత్రి సర్వసన్నాహాలూ చేసుకొని వచ్చిన ఇద్దరు బాల ప్రయాణికులు లేకపోలేదు. కాని, స్టేషనులెక్కల్లో వారు ప్రయాణికులు కారు. అంతేకాదు, ఆ ఉన్నపాటి స్టేషను ఆవరణాన్ని వారు వినియోగించుకోలేదు. స్టేషనుకి దగ్గరలో ఎవరిదో పాడుబడిన ఇల్లొకటి ఉంది. ఆ యింటి అరుగే వారి వెయిటింగు రూము.

రైలు, చాలాదూరంలో ఉండగానే వెలుగు కనిపించింది. "శేరాకృష్ణా! నిద్దరపోతున్నావేమిటి?" అన్నాడు సోమయాజులు.

"నిద్దర లేదురా, ఇంకా ఎక్కడ అది వచ్చేసరికి చాలాసేపు పడుతుందిలే. నువ్వేమీ గాభరా పడకు."

స్టేషనుకి అవతలి తట్టునుండి వెతకడం ప్రారంభించారు. ఒక పెట్టెకి గడియవచ్చింది కాదు. ఇంకొకదానికీ రాలేదు. కృష్ణమూర్తి తలుపుకి ప్రక్కనుండే గజం పట్టుకొని ఎక్కి కిటికీలోనుంచి లోపలికి దూకి, "ఎక్కురా గబగబ- రైలు కదిలిపోతుంది" అన్నాడు.

కిందనుండి యాజులు "నాకేమో భయంగా ఉందిరా" అన్నాడు.

"ఏం భయంలేదు. నే చెక్కివస్తే ఎక్కరా నా చెయ్యి అందిస్తాను"

"అదికాదురా; అసలు ఇంట్లో ఏమంటారో అని"

"మరయితే ఇంటిదగ్గరే ఉండక ఇక్కడిదాకా ఎందుకొచ్చావు?"

"తోటలోంచీ గోర్జిలోంచీ నీకొక్కడికీ రావడానికి భయంకదా అని, ఇదు. ఈ దుప్పటీ గావంచా, ఈ చొక్కా లాగూ కూడా తీసుకో, భయంలేదు. మా చాకలిది పారేసిం దనుకొంటారు. రైలుకూసింది. ఇంద. మా చెల్లి సరస్వతికి మా పెద్దత్తయ్య ఎవ్వర్లకీ తెలియకుండా ఇచ్చిందిట. మనకని ఇచ్చింది, రెండు రూపాయలు. మరి నేనుంటాను. మళ్ళీ నువ్వెప్పుడొస్తావో? మరిచిపోకు—"

* * *

ఎనిమిదిమార్లు ఋతుచక్రం పరిభ్రమించింది. వైశాఖమాసం, లెక్కకు వసంతర్తువయినా గ్రీష్మపు ప్రభావమే ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది.

ఏరు సన్నని పాయగా ప్రవహిస్తోంది—

తోట ఎప్పటిలాగే ఉంది. కాకపోతే కొన్ని మరీ ముసలిచెట్లు క్రమంగాను కొట్టివేయబడ్డాయి.

అక్కడక్కడ కొన్ని అంటుమామిడిచెట్లు తల లెత్తేయి. కాని, మూలగా ఉన్న పెద్ద మామిడిచెట్టు, భూమికి సమాంతరంగా సాగిన దాని కొమ్మ అలాగే ఉన్నాయి. ఆ చెట్టు అలా ఉండడమే, తోటలో ఏ మార్పూ లేదనిపించేలా చేస్తుందేమో.

సూర్యుడి వాలు కిరణాలుకూడా వేడిగానే ఉన్నాయి. అయితే చెట్టునీడని మాత్రం చాలా హాయిగా ఉంది. ఎండలో నడిచివచ్చిన శ్రమ నంతటినీ మరిపించేలా వీస్తుంది చల్లనిగాలి.

ఆనాటి ఇద్దరు మిత్రులే ఈనాడూ మళ్ళీ కూర్చున్నారు. అయితే వాళ్ళతోపాటు దగ్గరలో ఒక పనివాళ్ళ కుర్రవాడొకడున్నాడు, తాటికాయలు కొట్టి అందిస్తూ—

కట్టుకొన్న పొట్టిచేతుల చొక్కా సన్నని పంచా—ఆ రెండే కాదు — పాపిడి తీసి దువ్విన క్రాపింగు, కొత్తగా వస్తూన్న మీసమూ ఇవన్నీ కృష్ణమూర్తిలో పట్నవాసపు వాసనని సూచిస్తున్నాయి.

పేరు కాకపోయినా మరి పదేళ్ళనాటికయినా యజ్ఞం చేసి పుట్టు సోమయాజులు కాదు, పెట్టు సోమయాజులు కావడానికి తగినట్టుగానే ఉన్నాది సోమయాజులు వేషం.

సోమయాజులు రెండేసి కాయలు తినేసరికి ఒక్కొక్క కాయకూడా తినలేకపోతున్నాడు కృష్ణమూర్తి. సోమయాజులన్నాడు. "ఇంతేరా, మీ పట్నంవాళ్ళు తిక్కనవాట్లో మమ్మల్ని వెనక్కి నెట్టేస్తారుగాని తిండికిమాత్రం మాతో పనికిరారు" అన్నాడు.

కృష్ణమూర్తి అన్నాడు: ఈ తాటికాయలు తినడానికి నేర్పు కావాలి; దానికి అలవాటుండాలి; మరి పదిరోజులు పోయాక చూడు నువ్వు నాతో సమానంగా తినగలవేమో? అంతెందుకు, నీ కనుమానంగా ఉంటే పందెంవెయ్యి, మనిద్దరిలో ఎవరెక్కువ లడ్డూలు—ఇక్కడ మనవాళ్లు సరిగా చెయ్యలేరు కాబోలు—బూరెలయినా సరే, ఎవరెక్కువ తింటారో?"

"నువ్వూ ఒకమాదిరిగా తింటావేమోగాని నాతో సమానంగా తినగలవా?"

"అదే గమ్మత్తు, ఒకమారిలాగే ఇరవై లడ్డులు తినడానికి పందెం వేసి అయిదురూపాయిలు గెల్చేను. మామూలుగా ఎక్కువగా తినాలని ఉండదు. కాని, మొండికెత్తి కూర్చున్నాక ఎన్నయినా తినొచ్చును."

"తినడమంటే జ్ఞాపకం వచ్చింది. మా సరస్వతి వాళ్ళ అత్తారింట్లో వెంకన్నగారని ఒకతను ఉన్నాడు. మనిషికూడా మంచి ఆజానుబాహువే. సంతర్పణ భోజనం అంటే అతనికి అసమం ఒక వంద బూరెలు కేటాయించవలసిందే. తద్దినానికి పిలిచినా అంతే, వంద గారెలకి లోటులేదు. కాని, మనిషి మంచివాడు, ఎవళ్ళో దగ్గర కూర్చోని తినాలని బలవంతం చేస్తే తప్ప, ఒకమారు వడ్డించినవాటితోనే చాలినట్టు లేచిపోతాడు. ఇక, ఊళ్లో ఎవరికి ఏ సాయం కావలసివచ్చినా కాదనడు. వాళ్లే ఊరుకీ స్టేషనుకీ పదిమైళ్లు పైగా ఉంటుంది. దారి కూడా అంత మంచిది కాదు. రాత్రి ఫ్రాన్సిపబండి తెల్లవారు జామునకిగాని చేరుకోదు. ఉపయోగానే రైలు. అయితే, బండి వెనకాతల కర్రపట్టుకొని వెంకన్నగారు నడుస్తున్నాడంటే మరి దొంగభయం లేదన్నమాటే..."

"అయితే అప్పుడు నేను వెళ్ళిపోయిన తర్వాత ఎన్నాళ్ళకయింది మీ పెళ్ళిళ్ళు?"

"నువ్వెళ్ళిపోయేక మరొక పదినెల్లకే అయేయి."

"అంటే ఇప్పటికి ఏడేళ్ళన్నమాట? నీ కొడుకూ కూతురూ బాగున్నారు. నువ్వు చదువుకోకపోయినా నీ పిల్లలనయినా చదివిస్తావా? అంటే నా ఉద్దేశం ఇంగ్లీషు చదువు."

"ఇంకా ఏదీ వాళ్లు పసివెధవలు. ఏదో భగవంతుడి దయవల్ల వాళ్లు బ్రతికి బాగుండి పెద్దవాళ్లయితే అప్పటి మాటకదా! చదివించాలంటేమాత్రం, మనకి చిన్నతనంలో తెలియదు గాని, ఎంత శ్రమతో కూడుకొన్న పని, దానికి బోలెడు డబ్బుండాలి."

"ఉంటే డబ్బు ఖర్చుపెట్టుకొంటామంటే వద్దనదు గాని, డబ్బేమో ఎంతో అయిపోతుందనుకోకు. అసలు నా చదువుకి డబ్బెవడిచ్చాడు?"

"బాగుందిరా! అందరికీ నీ అంతటి తెలివితేటలూ పట్టుదలా ఉంటాయా? నువ్వుగనక మొదట్లో ఎన్ని ఇబ్బందులు పడినా కొసకి నెగ్గుకొచ్చేవు. అప్పుడు నేను నీతో బయలుదేరలేదుగాని, బయలుదేరినా వారం పదిరోజులకి బెంగపెట్టుకొని ఇంటి ముఖం పట్టేవాణ్ణి. అందుమూలంగా నీకూ చికాకు కలిగిఉండేది."

"ఏమో ఎందుకలా అనుకోవాలి? నువ్వూ నాలాగే కాదు, నాకంటె బాగా చదువుకొని ఉండే వాడివేమో!

"ఊహుఁ లేదురా, నా సంగతి నాకు తెలీదూ? కాకపోతే నువ్వు మొదట్లో ప్రవేశించావన్నావు చూడు. పూటకూళ్ళింట్లో వడ్డనపనికి. నేను ఆ పనిలో శాశ్వతంగా కుదురుకొని ఉండేవాణ్ణి; మహా అయితే కొన్నాళ్లకి వంటవాడుగా కూడా తయారవగలిగే వాణ్ణి."

"అసలు నీకు ఇంగ్లీషు చదువుమీద, పట్నం బ్రతుకుమీదా మనసులోంచీ నిజంగా ఇష్టంలేదు. పోనీలే, నీ కిది బాగానేఉంది. మరొక్కడివే పెళ్ళిళ్ళు చేయించేస్తున్నావుట? డబ్బుకూడా చాలా ఆర్జించేవట?"

"నువ్వంటే పెద్ద మెట్రికులేషను చదువుకొన్నావు గనక నెలకి ఏ యాభయ్యో వందో జీతం తేగలవుగాని, నాదీ ఒక అర్జనే? ఏదో కాలంలో సరిగా వర్షాలు పడి ఒక సంవత్సరం బాగా పండిందంటే మరి రెండేళ్ళపాటు పండకపోయినా బాధలేదనేపాటి గ్రాసం వస్తుంది. బట్టలకికూడా మా కిక్కడ ఎలాటిది కట్టుకొన్నా సరిపోతుంది. ఉప్పూ, దీపం పెట్టుకోడానికి కిరసనాయిలూ తప్ప మరేమీ కొనుక్కో అక్కర్లేదు. అంచేత, పెళ్లిళ్లు పేరంటాలు చేయించిన బాపతు, మా పెద్దనాన్నగారు మందంపట్టిన తరవాత కొన్నాళ్లు నాచేత పలుగురికీ, మందు లిప్పించేరు—ఆయన పోయినవెనక అదీ మనపరమే అయింది. అంతా ఇప్పటికి, ఈ సంగతి నాకూ నా భార్యకీ తప్ప, మా యింట్లో మరెవ్వళ్లకీ కూడా తెలీయదు, ఎనిమిదివందల యాభైరూపాయిలయింది. మరొక్క ఏడాదిలో వెయ్యి పూర్తికావాలి. నే నంటాను, పొలం కొందామని. నా భార్య అంటుంది, కరణంగారిల్లులాగ ఎత్తుగా పెంకుటిల్లు కట్టుకొందాం, ముందు మిద్దెపడిపోతూ పడిపోతూ ఉంది" అని—నువ్వేమంటావు?"

"రెండూ మంచిపనులే. అయితే పొలం అంటే దానికి మరి అంతు ఉండదు. అంచేత ముందు చక్కటి ఇల్లు కట్టుకొని, తరవాత పొలాన్ని విస్తరింపజెయ్యొచ్చును; ప్రస్తుతానికి ఎటువంటి లోపమూ లేదు గనక—

"బాగా చెప్పావురా!"

"నీ పని బాగానే ఉంది. దక్కగా రోజంతా ఏదో నీకు సరదా అయిన పని చేస్తున్నావు; ఊళ్ళో పెద్దమనిషి వనిపించుకొంటున్నావు; అంతో ఇంతో ఆర్జించుకొంటున్నావు. మీ సరస్వతి సంగతే నాకు విచారంగా ఉంది. రెండవ పెళ్ళివాడి కిచ్చేరా?"

"రెండవ పెళ్ళి ఏమిట్రా మూడవ పెళ్లే. ఆ మొదటి సంబంధం కూతుళ్లూ కొడుకులూ దీనికంటె పెద్దవాళ్లు. రెండవ సంబంధానికి ఒక కూతురు. మూడవది ఇది, దీని కింకా పిల్లలు లేరు. అతగాడికి జలోదరం. మహా అయితే మరొకటి రెండేళ్ళకంటె ఎక్కువ జీవించడం కష్టం."

"అయితే మీవాళ్లు చూస్తూ-చూస్తూ అంత ముసలాడికి ఎలా కట్టబెట్టేరా?"

"ఏం చెయ్యమన్నావు? అదంతా మా పెదనాన్న చేసిన నిర్వాకం. ఆయన ఉద్దేశం కుటుంబానికి లాభం చెయ్యడమే ననుకో. అవతలి వాళ్ళ ఆస్తినీ, మా కియ్యబోయే వెయ్యి రూపాయిలనే చూశాడు గాని, మరేమీ చూడలేదు. మీ మామయ్య కూడా తక్కువ తిన్నవాడు కాదు. తనకి బోలెడు ఆస్తి ఉండగా తన కూతురు కామాక్షిని ఒక రెండవ పెళ్ళివాడికిచ్చి పెళ్ళిచేసేడు. లెక్కకేమో రెండవ పెళ్ళివాడు గాని, మా బావగారికంటె కూడా పెద్దవాడు. కాని మీ మామయ్య అనుకొన్నట్టే అయింది. పెళ్లయిన ఒక్క కూతురూ అత్తారింటికి పోయింది. కామాక్షికి ఒక కొడుకుకూడా పుట్టేడు. అతర్వాత కదా అతను పోయాడు. ఆ స్తంతా దక్కింది."

"ఆ డబ్బుగర్వానికి తోడు, మా మామయ్య పోవడంతో కామాక్షి కిప్పుడు పట్టపగ్గాలు లేకుండా ఉన్నాయి. దీని పెత్తన అధికారం అంతా ఎప్పుడూ ఎవరి గోలా అక్కరలేని మా అమ్మమీద ఆరంభం అయింది. మరిక్కడ అట్టేకాలం మా అమ్మని ఉంచను. ఈమారు వెళ్ళగానే ఏదో ఉద్యోగంలో ప్రవేశించి మా అమ్మను తీసుకొని వెళ్లిపోతాను. నాకు గాని రావడానికి వీల్లేకపోతే, నీ పేర ఉత్తరం రాస్తాను; మా అమ్మను తీసుకొనివచ్చి దిగబెట్టేస్తావు కదూ; మరేం భయపడకు, రైలు ఖర్చులు నే నిచ్చేస్తాను."

"ఓస్! ఏమిట్రా! కావలసినవాళ్ళ దగ్గర డబ్బు మొగం చూసుకొంటా ననుకొన్నావా? నీకు గాని ఉద్యోగప్రయత్నానికి అవసరం ఉంటుందంటె ఏ యాభైయ్యో పట్టుకెళ్లు; మరొకళ్ళ ప్రాధేయం లేకుండా ఇవ్వగలను."

"నువ్విస్తావన్నదే పదివేలు. అంతగా అవసరం వస్తే అలాగే తీసుకొంటాను. అప్పుడు వెళ్లేటప్పుడు

మీ శాల్తెలు సరస్వతి ఇచ్చిందని ఇచ్చావే ఆ రెండు రూపాయిలూ ఎప్పుడో ప్రాణావసర సమయంలో గాని ఖర్చు పెట్టకూడదనుకొన్నాను. ఇంకా ఉన్నాయవి నాదగ్గర. అవి ఉండడంవల్ల ఎప్పుడూ డబ్బులేక పోవడం అంటూ ఉండదు. చాలామార్లు అనుకొన్నాను! ఈమారీ రెండు రూపాయిల్లో అధమం ఒకటైనా ఖర్చుపెట్టక తప్పదని. కాని, అంతలోకే ఏదో సాధనాంతరం కనిపించేది. ఇకముందు కూడా అలాగే ఎందుకు జరగకూడదూ? మరిస్తా నన్నదికూడా వాడుకోకుండానే గడిచిపోతే ఎంత మంచిమాట!"

"ఓస్, నే నివ్వగలిగే దెంత? అయినా నువ్వు రేపొద్దున్న ఏతాసిల్దారో, మాజిస్ట్రేటో అయిపోయావంటే, అప్పుడు మేము దర్శనానికొస్తే ఎవరండీ, మీరు, ఏం పనిమీద వచ్చేరు, ఆఫీసుకే గాని, ఇంటికి రాకూడదని తెలియదూ అంటావు కాబోలు—"

"ఏమోనా ముందు ముందు ఏమవుతుందో కాని, ముందు గుమాస్తాగా ప్రవేశించి పై అధికారులని మెప్పించుకొంటూ రావాలి, తిరవాతిమాట దేముడెరుగును. మా మామయ్య ఇలా హఠాత్తుగా పోయి ఉండకపోతే ఇంకా పై చదువు చదివి ప్లీడరవాలనుకున్నాను. బాగా చల్లబడినట్టుంది; వెళ్ళి మొగం కడుక్కొని నీటికిదగ్గరగా ఇసకమీద కూర్చుందాము"

"అలాగే పద."

* * * *

ఏమండీ సోమయాజులున్నారా?

ఉన్నారు రండి కూర్చోండి.

ఎందుకులెండి. నే నొచ్చానని చెప్పండి.

రారా, కృష్ణా వీధిలో నిలబడ్డా వేమిటి?

నాకేం మీ యింటో మొగమాటం లేదు గాని, నీకిప్పుడేం పెద్దపని లేదుకదూ! అలా తోటవేపు వెళదామా?

అలాగే కానీ పద.

....

అయితే ఏమిటి సంగతి?

సంగతికి ఏమీ లేదు, ఈ రాత్రిబండికే ప్రయాణం. నా పెట్టె పరుపు పట్టుకొండికి మనిషొకడు కావాలి.

సరే దానికేంలే గాని, ఇంకా మరొక నెల్లాళ్ళ పాటు ఉంటా నన్నావు?

నిజమే ఉంటా నన్నాను; కాని ఇప్పుడు వెళ్లిపోతా నంటున్నాను. అలా వచ్చింది పరిస్థితి.

ఇంతలో అంతమార్పు కేమిటి కారణం?

చెప్పడానికి నాకు చాలా మొగమాటంగా ఉంది. అయినా నీకుగనక చెప్తున్నాను; నీభార్యతో కూడా అనకూడదు.

అసలు ముఖ్యంగా దానితోనే అనకూడదులే.

ఈమధ్య కామాక్షి కాస్త ఒంటరిగా ఉన్న సమయం చూసుకొని, 'అయితే బావా! మీ యింగ్లీషు చదువుకున్నవాళ్లు ఆడవాళ్లుకూడా మగాళ్లతోపాటు చదువుకోవాలంటారా అనీ, పెద్దవాళ్లయేక పెళ్లిళ్లు చేయాలంటారా అనీ, ఇంకా ధైర్యంచేసి అయితే విధవాస్త్రీ పెళ్ళి చేసుకోడంకూడా తప్పు లేదంటారా అనీ ఏవేవో ప్రశ్నలడగడం మొదలు పెట్టింది. నాకు దానితో మాట్లాడ్డం అట్టే ఇష్టం లేదు. కాని, అడిగినప్పుడు, అందులో సబబయిన ప్రశ్న అడిగినప్పుడు జవాబు చెప్పకుండా ఉండడమెలాగ? ఏవేవో నాకు తోచిన సమాధానాలు చెప్పేను. వితంతూద్వాహంగురించి వీరేశలింగంగారి వాదం సారాన్ని బోధపరచడానికి ప్రయత్నించేను. అంతే, ఏదో ప్రశ్నకి పరీక్షలో సమాధానం చెప్పినట్టుగా. అంతేకాని, నాకు మరొక ఆలోచనే లేదు.

నిన్న రాత్రినుంచి ఇంగ్లీషునవల ఒకటి చదువుకూ పడుకొన్నాను. అది చదువుతూండగా రెండుమూడు మార్లు వచ్చింది. మంచినీళ్ళు కావాలా అని అడగడానికీ, రాత్రంతా మరి నిద్రపోదలచుకో లేదా అనీ, అంతలా దీపం దగ్గరపెట్టుకు చదివితే కళ్ళకి జబ్బు చెయ్యదా అనీ అనడానికి. అప్పటికప్పుడు నే నేవో సమాధానాలు చెప్పానుగాని నాకొస్ఫురించలేదు; నా మనసంతా పుస్తకంమీదనే. రాత్రి ఒంటిగంట దాటిఉంటుంది నేను పుస్తకం మూసి పడుకొనేసరికి.

నాకు తెలివి వచ్చేసరికి ఒళ్లు వేడిగా ఉంది; ఆమె ఒళ్లు వెచ్చగా తగుల్తోంది...అంతా ఒక కలలా అయిపోయింది—నిజంగా కలే అని నన్ను నేను నమ్మించుకోవాలని చూసేను. కాని లాభంలేదు. ఇవాళఉదయం పళ్లుతోముకొండికి పుడకఇవ్వడం, మొగం కడుక్కొండికి నీళ్లివ్వడం, స్నానానికి నీళ్లు అమర్చడం అన్నిటిలోనూ ఏదో విశేషం కనిపించడమే కాదు, ఎవళ్లూ దగ్గరలేని సమయంచూసి, అదొక

మాదిరిగా మూసి చిన్న నవ్వునవ్వింది. ఆ నవ్వును తల్చుకొంటే నాకు జాలీ, కోపమూ రెండూ కలుగుతున్నాయి. పాపం దాన్ని చూసి జాలిపడవలసిందే, కాని, నన్ను ఎందుకు దిగలాగాలీ అని కోపం. చిన్నప్పటినుంచే ఒకమాదిరి వికారంగా ఉండేదిగాని, ఇప్పుడు అవయవ పుష్టి లేకపోలేదు, అయినా ఏమిటో అనంటే నాకిష్టంలేదు. ఇక్కడనుండి మరి తప్పించుకోలేను. అందుకే ఈ ప్రయాణం. ఖర్చులకి ఒక పదిహేను లివ్వాలిసుమా! రాత్రి రైలుకి నన్ను దిగబెట్టవూ ?

అది నా విధి; ఖర్చులకా పదికాకపోతే పాతిక తీసుకో.

: గ్రీష్మం :

రాధా! అమ్మయ్య, నిద్రపోయావనుకొన్నాను. మేలుకొనే ఉన్నావు.

నాకు మధ్యాహ్నం నిద్రపట్టదని నీకు తెలియదుటే. ఇప్పుడు మధ్యాహ్నమే కాదు రాత్రికూడా నిద్రపట్టడంలేదు. రా! ముందు మంచినీళ్ళు తాగు, మజ్జిగ తెచ్చియిస్తాను. అబ్బ, ఈ ఎండలో ఎలా నడిచివచ్చావే అంత దూరంనించి!

ఏం చెయ్యమన్నావు! ఇంకా సెల్లాళ్ళింటా ననుకొన్నావా! నిన్న మొన్నటిదాకా ఇక్కడ మావాళ్ళింట్లో పెళ్ళిగొడవ. ఇక హాయిగా ఉందా మంటే అక్కడ మా అత్తారింట్లో పెళ్ళి నిశ్చయమయిందిట. ఆయన అప్పుడే మొన్ననే వచ్చి కూర్చున్నారు. ఇవాళ ఏదో పనుండి ఇక్కడికి దగ్గరే, వాళ్ళ స్నేహితుడిగారి ఊరు వెళ్ళేరు సైకిలుమీద. ఈరాత్రే ప్రయాణం. మొన్నటినించీ నీదగ్గరికి రావాలనుకుంటే ఇవాళకి వీలయింది. ఏమిటే అలా ఉన్నావు?

మరెలా ఉండమన్నావు చెప్పు. నీకు తెలుసును కదూ!

తెలియకేం — తెలిసింది. అంతా నాలుగురోజులయిందిట కదూ, పూర్తిగా ఏడాదిపాటు వేశారట జెయిలు. ఏమిటో, ఈ గాంధీగారు, మీటింగులు, సత్యాగ్రహాలు, దేశంలో మనుష్యులందర్నీ ఖయిదులో పెట్టించడమే మిగుల్తున్నాది.

ఆ ఖయిదుమాటకేం, తిట్టేవాళ్లు తిట్టినా మెచ్చుకొనేవాళ్లు మెచ్చుకోకపోరు. నాపని ఖయిదుకంటే అధ్వాన్నంగా ఉంది.

నిజమే నిజమే, కాని కొత్తగా మరేముయినా..

కొత్త ఏమీలేదు, ఎప్పుడూ ఉన్నదే. నాకీ యింట్లో ఉండడం రోజొక యుగంగా ఉందంటే నమ్ము. మా అక్కయ్యకీ ఘోష ఏమీ తెలీదు. మా బావ మరి నన్ను వదలడు. ఈ మధ్యవల్లా ఇతను కృష్ణమూర్తి ఆశ ఉండేది. అతను స్పష్టంగా చెప్పేడు, ఈ నెలాఖరుకల్లా ఉద్యోగం అయినా కాకపోయినా సరే నన్ను పెళ్ళిచేసుకొంటానని. మా బావ ఉద్దేశం తను వేయించిన ఉద్యోగం గనక అతనూ అతని మూలంగా నేనూ తన చెప్పుచేతల్లో ఉంటామని. నేనూ, సరే ముందు, పెళ్ళికానీ, ఈ యింటినుండి తప్పించుకోవచ్చునుకదా, తరవాత సంగతి చూసుకోవచ్చుననుకున్నాను. వేళకి అంతా ఈవిధంగా రసాభాస అయింది.

అతను ఆ వేళ పార్కులో మీటింగుకి వెళ్ళటప్పుడు నువ్వు ఒద్దనలేకపోయావూ?

నాకు కనబడితేకదూ! అయినా ఆ వేడిలో, దేశం, స్వాతంత్ర్యం, దేశం స్వాతంత్ర్యం...ఇవే మాటలు.

పోనీలే, జరిగినదానికి ఇప్పుడు వగచి లాభం లేదు. అయితే అతను నిశ్చయంగా నీతో అన్నాడు కదా పెళ్ళి చేసుకొంటానని. అతను మాటతప్పే రకంకాదు. ఇన్నేళ్లు గడిపేవు, ఎలాగో వీధిని పడకుండా ఈ ఒక్క సంవత్సరం గడపలేవూ?

ఒక్క సంవత్సరంకాదు, మరొక్క నెలయినా అసాధ్యమే. నిజానికి మా బావదికూడా తప్పనలేను. మా అక్కది ఎన్నటికీ తగ్గనివ్యాధి. ఏదో వేగం అటో ఇటో తేలిపోతే బాగుంటుందని, అతని బాధ. ఇప్పటికప్పుడే మూడేళ్లపైగా అయింది. పైగా నేనొకతె నీయింట్లో దిక్కులేకుండా ఎందుకు పడి ఉండాలీ.

అదే ఏమీ అర్థంకాకుండా ఉంది. నీకు మహా ఉంటే నాకంటె ఒకటి రెండేళ్ళకంటె ఎక్కువ ఉండవు. మాకింకా అత్తవారిల్లు కొత్తగానే ఉంది. నీకింత చిన్నవయస్సులోనే పెళ్లి, సంసారం వైధవ్యం- అన్నీ సమకూడేయి. ఇంతకీ మన పెద్దవాళ్ళననాలి.

ఎవళ్ళని ఏమన్నా లాభంలేదు. అందరూ కబుర్లు చెప్పేవాళ్ళేగాని తీరా సమయం వచ్చేసరికి నిలబడే

వాళ్లెవళ్లు? మా యింట్లో వాళ్లు ఒప్పుకోడంలేదని, మా నాన్న చచ్చిపోకముందు పెళ్లిచెయ్యాలనీ ఏవో కారణాలు చెప్పి చిన్నపిల్లలకి పెళ్లిళ్లు చేసేవాళ్లే. ఎవళ్లేనా తెగించి మరి రెండేళ్లు ఉంచినా నలుగురూ నానామాటలూ అంటారు. అయినా నాకుమాత్రం మా మామయ్య అన్యాయం చేసేశాడనలేను. ఆయనకి పోయేసరికి ముప్పైఏళ్లకంటె ఎక్కువలేవు; అంతా నాదురదృష్టం కాకపోతే ఎవరో ఏటిలో మునిగి పోతున్నారని ఈయనెందుకు వెళ్లాలీ! వెళ్ళినా అది వరకెన్నిమార్లు ఎందర్ని నీటిప్రమాదంనించి తప్పించ లేదు! అంతా నాదురదృష్టం! నన్ను చేసుకోడం నించి ఆయనకి పట్టుకొంది. పోనీ, మామయ్యేనా బ్రతికిఉండకూడదూ. ఉహూఁ, నా శని అందర్నీ పీడిస్తూంది. నన్ను చేసుకుంటాననడంవల్లనే కాబోలు ఈయనకూడా హఠాత్తుగా ఖయిదులో పడవలసి వచ్చింది.

నువ్విలా ఏడుస్తే నాకు మరీకష్టంగా ఉంటుంది. ఖయిదులో పడడమంటే మరేమీ దొంగతనం చేసి పడడంకాదుకదూ! మాగోపాలం అన్నయ్య ఎంతో గొప్పగా చెప్పేడు అతనిగురించి. 'నాకీ ఉద్యోగం విడిచిపెట్టి దేశంకోసం త్యాగం చెయ్యడానికి ధైర్యం చాలిందికాదు.' నిజంగా కృష్ణమూర్తిలాటివాళ్లు ఊరికి పదిమంది ఉంటే మనదేశానికి స్వాతంత్ర్యం ఆరునెల్లలో వస్తుందంటాడు. ఏలాగోలాగు, నువ్వీ ఒక్క ఏడూ ఓపికపట్టేవంటే అందరికంటె నువ్వే హాయిగా ఉంటావు. అతనిలాటివాడికి ఈ ఉద్యోగం కాకపోతే ఇంకొకటి దొరక్కపోదు, చదువు రూపం గుణం అన్నీ ఉన్నాయి

ఏమిటో నాకేం నమ్మకంలేదు. ఏదో అంటే మాత్రం ఏడాది తరవాత ఆమాట నిలబడుతుందా? నిలబడినా నామూలంగా అతనికికూడా నలుగురిలోనూ తలవంపులు. అంతకంటె, నేననే మనిషేలేకపోతే ఎవరికీ ఏయిబ్బందీ ఉండదు.

అదుగో అటువంటిమాటలంటేనే నాకిష్టం లేదు. ప్రపంచంలో మనకంటె హీనంగా ఉంటున్నవాళ్లు, బాధలుపడుతున్నవాళ్లూ లేకపోలేదు. వాళ్లందరూ బ్రతకాలని తాపత్రయం పడుతున్నప్పుడు మనమెందుకు మన ప్రాణాన్ని మనమే తీసుకోవాలీ! సుఖమో, దుఃఖమో రేపన్నరోజు ఎలా ఉంటుందో ఎవ్వరూ చూడలేదు; చూడనిదాన్ని బాగుంటుందను కోడంలో తప్పేముంది?

ఇవాళ అన్నరోజు బాగున్నవాళ్ళు రేపూ అలాగే ఉందనుకొంటారు.

అలా అనుకొంటే మాత్రం వాళ్ళకి కష్టాలు రాకుండా ఉంటున్నాయా! అలాగే కష్టాలలో ఉన్న వాళ్లకి ఎప్పుడో అప్పుడు సుఖాలనేవి రాకపోవు. అంతేకాదు, సుఖపడడమనేది కూడా కొంత మన చేతిలోనే ఉంది. ఎంత సుఖంగా ఉండికూడా ఏవో బాధలుపడుతున్నామనుకునే వాళ్ళూ లేకపో లేదు.

అయితే నాబాధలన్నీ నేను కల్పించుకొంటున్నాననంటావు?

నేననేది అదికాదు; ఎలాగూ తప్పనివాటి గురించి గిల్లడిల్లేకంటె వాటిని మరిచిపోయి సరదాగా ఉండడానికి ప్రయత్నం చెయ్యకూడదా అని. అసలు నేనివాళ నువ్వు పెట్టిన కాఫీ తాగాలని వచ్చేను. మళ్ళీ ఎన్నాళ్ళవుతుందో.

కాఫీకేముంది, మళ్ళీ నువ్వు వచ్చేసరికి నేనుంటే—

ఛ! అదేం మాట!

మాటవల్ల మునిగిపోయిందేమీ లేదు గాని, న్యాయంగా నన్ను మీ అత్తవారింటికి వంటమనిషిగా తీసుకొని పోకూడదూ?

నువ్వు తమాషాకి అన్నా నేనూ నిజంగా ఆ సంగతి ఆలోచించకపోలేదు. అయితే ఆ మహారణ్యంలో నేనే ఉండలేకపోతున్నాను. మా ఆయనకిగాని ఉద్యోగం అయి, ఏం వేరే వెళ్లిపోతే మాత్రం తప్పకుండా నిన్ను నా దగ్గరికి తీసుకొని వెళ్ళిపోతాను— నేను చెప్దామనుకొని మరిచిపోయాను. సాయంత్రం మా తమ్ముడిచేత పంపిస్తాను, మా ఆయన ఎడ్రెసు రాయించి ఉంచేను పదికవర్లు. నా ఉత్తరం వచ్చినవెంటనే నువ్వు మళ్ళీ ఉత్తరం రాస్తూ ఉండాలి, తెలిసిందా!

రాస్తాన్లేగాని, కవర్లెందుకే?...

ఎందుకా, నువ్వు ముందు కవరు తెప్పిద్దాం తరవాత రాద్దాం అనుకొంటూ ఆలస్యం చెయ్యకుండాను. ఈ పదణాల కవర్ల మూలంగా నేనేమీ చెడిపోనులే. నా కక్కడ ఉండగా నీ దగ్గరనించి ఉత్తరం వచ్చిందంటే ప్రాణం లేచివస్తుంది. ఎవళ్లో వచ్చినట్టున్నారు?

ఆఫీసు బంట్రోతు. కాఫీ పట్టుకెళ్ళడానికి వచ్చేడు. పద కాఫీ పెట్టుకొందాము.

* * * *

ఎవరురా తమ్ముడూ!

ఎవరో నే, వెంకట్రామయ్యగారున్నారా అనడిగేరు.

వెంకట్రామయ్యగారి గురించా! ఏదీ, ఆఁ అతనే, కృష్ణమూర్తిగారే, పరుగెత్తివెళ్లి పిలుచుకు రాగలవు?

ఓ, అలాగే...

....

ఏం తమ్ముడూ దొరక లేదురా!

లే దక్కయ్యా! పరుగెత్తుకొని వెళ్లేను. దారిలో అడ్డంగా ఒక కారు వచ్చింది అతను కారుకింద పడిపోవలసిందే. నేను తొందరగా వెళ్తాంటే అటునించి ఎవరో నూనె అమ్ముకొనే అమ్మి పరధ్యానంగా వచ్చింది. నూనె అంతా ఒలికిపోయింది. అందరూ వాడి తప్పు లేదని, దాన్ని తిట్టేరు. ఈలోపుని అతను ఎటు వెళ్లిపోయేడో మరి కనబడలేదు. అక్కడికి దగ్గరలోనే నాలుగు దార్లు కలుస్తాయి. ఏ దారిని వెళ్ళేడో? అయినా ఆదగ్గర్లో ఉన్న వాళ్ళని అడిగిచూసేను. ఎవళ్లూ చూడలేదుట. అసలతను ఎవరక్కయ్యా! ఎందుకు పిలవమన్నావు?

ఇదివరకీ యింట్లో అనూరాధావాళ్లూ ఉండే వారు తెలుసుకదూ.

అవును. వెంకట్రామయ్యగారువాళ్ళ బావ కదూ. ఆయన ఆమధ్యని ఉద్యోగం మానేసి వెళ్ళిపోయారుటకదూ! వాళ్ళే యింట్లోనే ఉండేవారు.

అయితే ఇతను నీకేం తెలుసును?

ఇతను అప్పుడు కొద్ది రోజులు వాళ్లింట్లో ఉండేవాడు. నిరుడు కాంగ్రెసు అల్లర్లలో జెయిలుకి వెళ్ళేడు. పాపం అనూరాధకోసం వచ్చిఉంటాడు.

ఆవిడ చచ్చిపోయిందికదూ!

చచ్చిపోయిందిరా పాపం. నేనన్నట్టే అయింది. ఇన్నాళ్ళు గడిచేయి. ఈ ఒక్క ఏడాదీ మెల్లిగా గడిచిపోనీ అన్నాను. ఒక్క ఆరు నెల్లలో అంతా ఇలా అయిపోయింది. అసలు నాదీ బుద్ధితక్కువ. మా అత్తారింటికి నాతో తీసుకుపోవలసింది. ధైర్యం చాలింది కాదు.

అదేమిటే అక్కయ్యా అలా అంటావు. ఎక్కడయితే మాత్రం జబ్బులు రావా? మనుష్యులు చచ్చిపోరా? అన్ని మందులు పోశారు, అందరు డాక్టర్లు వచ్చారు, మన అమ్మని బ్రతికించి ఉంచగలిగేరా?

జబ్బొచ్చిపోతే విచారమే లేదురా! నీకు తెలియదులే ఆ గొడవంతా! ఆవిడ బలవంతంగా చచ్చిపోయింది. తరవాత నాలుగురోజులకి వాళ్లక్కయ్య చచ్చిపోయింది—అప్పటికి గాని అతనికి బుద్ధి రాలేదు. ఉద్యోగం విడిచిపెట్టిపోయి సత్యాగ్రహుల్లో కలిసిపోయాడు. ఎన్ని గొడవలు పడినా ఇతను జైల్లోనించి బయటపడివచ్చేదాక, అనూరాధ బ్రతికిఉంటే, తరవాత కలకాలం సుఖంగా ఉండిఉండును. అతనికి పాపం ఈ సంగతులు చెప్పేవాళ్ళెవళ్ళు? చెప్పినా, ఏవేవో కల్పించి చెప్తారు. ఈమారెప్పుడైనా కనిపిస్తే తీసుకురా! అనూరాధ చచ్చిపోయేముందు నాకు రాసిన ఉత్తరమయినా చూస్తాడు. ఆ ఉత్తరం రాసిన తరవాత మరి రెండురోజులు ఆగిఉంటే బాధ లేకపోవును. నేను ఇవతలబండిలోంచి దిగుతున్నాను. అవతల శవాన్ని తీసుకొని వెళ్ళిపోతున్నారు.

* * * *

ఏమిరా రాజులూ! చాలా కాలానికి తిరిగి వచ్చేవు.

అవునురా శర్మా! రోజు రోజూ యాత్రలకని బయలుదేరలేనుకదా! ఎలాగూ వెళ్లినప్పుడు నాలుగూ పూర్తి చేసుకొనివద్దామని. మరేమిటి విశేషాలు?

విశేషాలేమీ లేవుగాని, ఈ మధ్యని మన చిన్నప్పటి సహాధ్యాయి కృష్ణమూర్తి వచ్చేడు. తెలుసునా?

అరె, నాకేమీ తెలీదే, ఎన్నాళ్లయింది వచ్చి? ఉన్నాడా?

వచ్చి, ఎక్కడ పదిహేనురోజులయింది. మొన్న ఉదయం కనిపించినప్పుడు, ఆవేళ సాయంత్రం వెళ్ళిపోతున్నానన్నాడు.

అయ్యో, అయితే, ఎన్నాళ్ళకో వాడు రాక రాక వస్తే వేళకు నేను ఊళ్లో లేకపోయేనన్నమాట! ఎక్కడికి వెళ్తాడో అదయినా చెప్పేడా?

ఆ సంగతి అతనికిమాత్రం తెలిస్తేకదూ? ఎక్కడికి అని అడక్కు శర్మా అన్నాడు. ఇక్కడ మరేముంది, మా అమ్మకూడా లేదు; ఎక్కడికో ఒక చోటికి పోతాను. ఏదోవిధంగా బ్రతుకుతాను అన్నాడు.

అంత దిగులుగా ఉన్నాడన్నమాట! పాపం, వాడు చదివిన చదువుకి ఈపాటికి ఏ తాసిల్దారో కావలసింది.

గుమాస్తాపని దొరికితే తాసిల్దారీ దొరికినట్టే. గవర్నమెంటులో అదీ దొరకదట, అప్పుడు నేను జైల్లో పడ్డానయ్యా మన కృష్ణమూర్తి అంటే నువ్వు కొట్టొచ్చావు. వాడు మరెవడో కృష్ణమూర్తి అయుంటాడన్నావు. ఉంటే వాడి నోటంటే వినుందువు, మనిషికూడా బాగా తీసిపోయేడు, మునపటి రంగులేదు.

అలాటివాణ్ణి మరి నాలుగురోజులుండమని బలవంతం చెయ్యలేకపోయాన్రా! వాళ్ళ కామాక్షికి తెలుసునేమో ఎక్కడికి వెళ్లేడో...

తెలిస్తే ఏం చేస్తావురా?

ఏం చేస్తానా? వెళ్ళి తీసుకొనివచ్చి మందో మాకో ఇచ్చి వాడి ఆరోగ్యం బాగయేలా చేస్తాను. వాడిష్టపడి చేసుకొంటానంటే మంచి సంబంధం తెచ్చి పెళ్ళి చేస్తాను—నాకెంతో ఇదిగా ఉంది వాడు వచ్చేసరికి నేను లేకపోయేనని. అయినా కామాక్షినడిగి చూడాలని.

లాభం లేదురా! వాడు వాళ్లింట్లో అసలుండలేదు. వాళ్ళమ్మ పోయేసరికి మనకి ఎక్కడున్నాడో కూడా తెలియలేదుకదా. మొత్తానికి వాడు ఈ ఊరు వచ్చేదాకా కూడా వాళ్ళమ్మ పోయిందని వాడికి తెలీదు. ఆమాట తెలియగానే తిన్నగా వచ్చిన దారినే బయలుదేరిపోయాడు. దారిలో కరణంగారి అబ్బాయి నిలబడి బతిమాలి ఆపితే ఆగాడు. కొంతసేపల్లా బాగా మాట్లాడేవాడు, అంతలోనే మళ్ళీ ఏమి వచ్చేదో పరధ్యానంగా అయిపోయేవాడు, ఎంతో బాధపడుతున్నట్టుగా మొగం ఉండేది. ఒక్కడూ వెళ్ళి మనం చిన్నప్పు డాడుకొనే తోటలో వంక మామిడిచెట్టు మొదట కూర్చునేవాడు. సాయంకాలమే కాదు, రాత్రయిపోయినా అలాగే కూర్చునే వాడు ఎవళ్లయినా వెళ్లి పిలుచుకొని వచ్చేదాకా!

ఒరే శర్మా నీకు బుద్ధిలేదురా, నే నెలాగూ వస్తానని తెలుసుకదా! మరి నాల్రోజులుంచితే! పోనీ కరణంగారబ్బాయికి తెలుసునేమో ఎక్కడికి వెళ్ళేడో ఏమిటో.

* * * *

ఎవరండీ ఈ అబ్బాయి?

ఎవరో నాకూ సరీగా తెలీదు. నిద్రపోయాడా?

భోంచెయ్యగానే పడుకొన్నాడూ. బాగానే నిద్రపట్టినట్టుంది. ఎందుకు వచ్చేడేమిటి?

అతను రాలేదు, నేనే పిలుచుకొని వచ్చేను. పాపం చాలా నీరసంగా ఉన్నాడు.

అసలు మీ కెక్కడ కలిసేరు?

చెప్తే నీ కోపం వస్తుంది. మన అబ్బాయి పోయిందగ్గర్నుంచి నాకేమిటో మనసు మనసులో లేదు—ప్రెస్సులో కూర్చోలేకపోతున్నాను. ఎంతసేపూ వాడు, అబ్బాయి, అక్కడ తిరుగుతున్నట్టు, నాన్నా ఈ ప్రూఫులు చూస్తారా? ఆ లెటర్ హెడ్సు పంపించేసేదా అని అడుగుతున్నట్టే ఉంటుంది. ఇంటిదగ్గరుంటే ప్రెస్సుకి పోతే బాగుంటుందనీ, ప్రెస్సులో ఇంటిదగ్గరే నయమనీ అనిపిస్తుంది. రోజూ సాయంకాలం అలా తిరగడానికి పోతున్నాను, ఊరవతలికి ఇత నెవరో రోజూ నాకంటే ముందుగా వస్తున్నాడు—నువ్వేమంటే అనుగాని ఆ శ్మశాన వాతావరణంలోనే మనస్సుకి ఏదో కొంత శాంతి కనిపిస్తుందేమో. నాలుగు రోజులాయి కనిపిస్తున్నా ఏమీ మాట్లాడలేదు. ఇవాళ మరి ఊరుకోలేకపోయాను. దూరంనించి చూస్తే, సరిగా తెలియలేదుగాని మనిషి బాగా కృశించిపోయున్నాడు. మూడు రోజులాయి సరిగా ఏమీ తినలేదట. ఇవాళ నేను పిలవకపోతే ఏమవునో! ప్రాణం పోతున్నా ఒకర్ని ఏమీ అడిగే అలవాటు లేనివాడులాగున్నాడు.

పాపం, ఇంత చిన్న కుర్రవాడి కెందుకో అంత విచారం? ఏం కష్టం వచ్చిందో?

ఏమిటో, ఏమీ చెప్పలేనన్నాడు. ఎవళ్లి కాంతా! నిద్రపోలేదామ్మా!

లేదు నాన్నా!

ఏమమ్మా ఇవాళ మనింటికి వచ్చిన అబ్బాయిని చూస్తే మీ అన్నయ్య జ్ఞాపకం రావటంలేదమ్మా?

నేనూ అదే అనుకొన్నాను నాన్నా! అయితే మన అన్నయ్య ఇంతకంటె కొంచెం పొట్టి, మరి కొంచెం తెలుపు. కాని పోలికలుకూడా లేకపోలేదు.

ఇతను నాతో సరిగా ఏమీ చెప్పలేదు గాని, నా వాళ్ళని ఎవ్వరూ లేరన్నాడు. మనింట్లో ఉండిపోతే, ఎంత బాగుంటుంది.

ఎందుకుంటాడు! ఏదో మనసుకి కష్టంగా ఉండి అలా ఉన్నాడు. నాల్రోజులుపోతే తన

దారిని తాను వెళ్ళిపోతాడు. తా నెవరో, మన మెవరమో!

చూడమ్మా! శాంతా! మీ అమ్మకి అన్నీ అనుమానాలే. ఏం ఎందుకుండదూ? తను చదువుకొన్నవాడిలాగే ఉన్నాడు. తను ఇష్టపడితే ప్రెస్సుపనంతా అప్పజెప్పి, నేను రామా కృష్ణా అనుకొంటూ కూర్చుంటాను. నీ పెళ్ళికూడా అయిపోతే...

నీకు రాత్రీ పగలూ ఇదే ఆలోచనలాగుంది నాన్నా. ఇప్పుడేం తొందర వచ్చింది? ఇంకా అన్నయ్యపోయి మూణ్ణెల్లయినా కాలేదు. మధ్యాహ్నంకూడా నువ్వు నిద్రపోయినట్టు లేదు, పడుకో నాన్నా!

అలాగేనమ్మా నువ్వు పడుకో —

* * * *

ఏమిటమ్మా శాంతా! అలా చూస్తున్నావు

ఏమీ లేదమ్మా! అన్నయ్యింకా ప్రెస్సునుంచి రాలేదేమని. రోజూ మామూలుగా వచ్చే వేళకూడా దాటిపోయింది. ఇవాళ అయిదు గంటలకల్లా వస్తానన్నాడు. ఇప్పుడెప్పుడే ఆరుంబావయిపోయింది. ఈసరికి సినీమా మొదలు పెట్టేస్తారేమో?

సినీమాకా? పోనీ నువ్వు వెళ్ళకూడదూ, పొరుగువాళ్ల సరోజనిని సాయం తీసుకుని.

కాదమ్మా! ఇవాళ చాలా మంచి ఇంగ్లీషు సినిమా. అన్నయ్య ఈ ఆరునెల్లలోనూ ఒక్క సినీమా అయినా చూడలేదు. ఇవాళ ఎంత బలవంతంచేస్తేనో ఒప్పుకొన్నాడు. అట్టే పనిలేదు, నాలుగున్నరకే వస్తానన్నాడు ఇంకా రాలేదు.

ఏదో అర్జంటుపని వచ్చింది కాబోలు.

అదేం కాదమ్మా! అత నేదో భారంచేసి పనిచేసుకొంటూ ఉంటే మామూలుగానే ఉంటున్నాడనుకొంటున్నారు, నువ్వూ నాన్నాను. మనసులో ఇంకా ఏదో బాధపడుతున్నాడనే నా అనుమానం. అందుకే అస్తమానం ఏదో పని పెట్టుకొంటూ ఉంటాడు. చదివినా చదవకపోయినా ఏదో పుస్తకం మొగానికి అడ్డుపెట్టుకొంటాడు. ఈమాదిరి అయితే ఈ అన్నయ్యకూడా మనకి దక్కడనే నా అనుమానం.

అదేమిటే నీమాటలు చిత్రంగా ఉన్నాయి.

చిత్రమేం లేదమ్మా! ఇవాళయినా ఎంతో బలవంతంచేస్తే సినీమాకి వస్తానన్నాడు. కావాలనే రావడం మానేసి ఉంటాడు.

మనమేం చెయ్యగలమమ్మా తనంతట తనకి సరదాగా ఉండాలని లేకపోతే. మీ నాన్నగారు కూడా అన్నారు. అంతలా రోజంతా కష్టపడొద్దని. అంటే నాకీ పనిచెయ్యడమే సరదాగా ఉందని అన్నాడట!

నాకు తెలుసును. మరింక చూసి లాభం లేదు. నేను బయలుదేరతాను. అలా ప్రెస్సుపక్కనించి వెళ్తాను. ఈలోగా దార్లో కలిస్తే బాధే లేదు. జట్కాలో వెళ్తాను.

అయితే ఇక్కణ్ణించే జట్కా చేయించుకొని వెళ్లిపోకూడదూ?

అలాగే చేస్తానమ్మా. నాకు తెలుసును నీ భయం. కాకుల్లా కూసేవాళ్లు ఎలా కూసినా కుయ్యనీ—

* * * *

అబ్బాయేడీ? ఎక్కడా కనబడడు.

ఇంట్లో ఉన్నట్టు లేదు. ప్రెస్సుకి వెళ్లేడేమో?

ప్రెస్సుకా? ఇవాళ సెలవు, పనివాళ్లెవళ్లూ రారు!

సెలవయినా పనిరోజయినా తన కొకటే— భోజనం నిద్రా తప్ప తక్కినవేళంతా ప్రెస్సే తన లోకం.

అటువంటివాడిని అనడానికి నోరెలాగ వచ్చిందో.

లోకుల కేమిటి? తమలో ఉన్న కుళ్లినంతా ఇతరులకి అంటించడానికి చూస్తారు. అయినా వాళ్లనీ అని లాభం లేదు. అతనెవరో కొత్తమనిషి, మనింట్లో ఉంటున్నాడు; మనమ్మాయితో చనవుగా ఉంటున్నాడు.

అయితే అంతమాత్రంలో అపనిందలు వెయ్యడమేనా?

వేసేవాళ్లు మన నడిగి వేస్తారా? నాకు మొదట్నించీ ఈ భయం ఉంది. అయితే మొదట్లో నాకింకో బుద్ధి ఉండేది. తరవాత పోయిందనుకోండి. ఈడు జోడుగా ఉంటారు, ఎవడికో ఇచ్చేకంటె ఇతడికే ఇస్తే మన పిల్లా అల్లుడూ మనింట్లోనే ఉంటారనుకొన్నాను. కాని తను అమ్మా అమ్మా అని పిలవడంతో నాకుకూడా మనసు మారిపోయింది. శాంతతో కూడా అదీను స్పష్టంగా చెప్పేసేను. చెల్లెమ్మా నాదగ్గర నువ్వనవసరంగా మొగమాటపడకు - నాకు

మొదటినుంచీ చెల్లెళ్ళు లేరు; నీకు ఉండీ అన్నయ్య లేకుండాపోయాడు. మనమిద్దరం అన్నా చెల్లెళ్ళం, ఎవరేమనుకొన్నా సరే అని.

అటువంటి వాళ్ళమీదా అపనిందలు?

ఏం చేస్తాం, లోకంతీరే అంత — మరి అమ్మాయి పెళ్ళెలా అవుతుందో?

అయినప్పుడే అవుతుంది. నువ్వేమీ బాధపడి అతని ముందేమీ అనకు. అసలితను ప్రెస్సుకే వెళ్లేడంటావా? ఏదీ, అదుగో, తాళాలిక్కడే ఉన్నాయి. నేనలా వెళ్లివస్తాను. నువ్వు వెళ్లి అమ్మాయిని చూడు. ఈ ఒక్క సంబంధం తిరిగిపోయినంతలో మనేం మునిగిపోలేదు. ప్రపంచంలో ఇంకా నీతీ, నిజాయితీ, మనుష్యులంటే నమ్మకం ఉన్నవాళ్లూ ఉండక పోరు.

* * * *

మరొక్క నిమిషం నేను ఆలస్యంగా వెళ్ళి ఉంటే రైలు కదిలిపోను. మళ్ళీ జన్మలో ఇతన్ని చూడలేకపోదుము. నేను దిగమంటే దిగేడు గాని, మళ్ళీ రయిల్లో వెళ్లిపోతానన్నాడు. నేను స్పష్టంగా చెప్పేశాను, శాంతికి శాశ్వతంగా పెళ్లి కాకపోయినా నా కిష్టమే గాని, నిన్ను చూడకుండా ఉండలేనని.

నాకూ అలాగే అనిపించింది. కాని ఏమి టన్నాడు?

ఏమీ అనలేదు, వచ్చాడు. నువ్వుమాత్రం దాని పెళ్లిమాట అతనిముందు ఎత్తకు. అసలు మనదీ పొర పాటు. ఇద్దరి పెళ్ళిళ్ళు ఒక్క మారే నిశ్చయం చేస్తే సరిపోతుంది.

అదిమాత్రం అంత తేలికా? నీళ్లూ వాళ్ళూ ఊళ్లోవాళ్లు అందరూ ఇష్టపడాలికదా?

పడతారు, ఎందుకు పడరూ? పడేలా చేస్తాను.

* * * *

నువ్వు మరేం గాభరాపడకు శాంతా! మీ కృష్ణమూర్తి అన్నయ్య నాతో అంతా చెప్పాడు. ఇదివరకు వచ్చిన ఒకటీ రెండు సంబంధాలు తప్పి పోయిన వైనంకూడా చెప్పాడు.

అయితే మీకన్నీ తెలుసునన్నమాట!

తెలుసుననే అనుకుంటున్నాను. మీ అన్నా చెల్లెళ్ల మధ్యనున్న సామరస్యం మా అక్క చెల్లె ళ్ళలో నాకుంటె బాగుండిపోను. నేను ఒక్కణ్ణి ఇంటికి మగపిల్లవాణ్ణి కావడం వాళ్లకి తమ నెదో అన్యాయం చేసినట్టుంది. మానాన్న తమకి అట్టే ఇవ్వకపోడానికంతా నాదే బాధ్యత అని. నేను ఎవ రితోనయినా ఒకరితో కాస్త కలుపుగోలుతనంగా ఉందామంటే తక్కినవాళ్లకి ఈర్ష్య. అందరితోనూ కలిసిమెలిసి ఉండడం మళ్ళీ ఎవ్వరికీ ఇష్టంలేదు. నేనిలా అంటున్నానని భయపడుతున్నావేమిటి?

భయం నాకెందుకు? నేను మిమ్మల్ని చూసి, మీ చదువుగురించి విని, ముఖ్యంగా మా అన్నయ్యకి మీరు నచ్చేరని చేసుకొన్నాను. మీ ఆస్తంతా మీ అక్క చెల్లెళ్ళకిచ్చినా నాకు విచారంలేదు.

ఆఁ అంతా ఎందుకిచ్చేస్తారు? అయినా మనకి తోచి మనం ఇవ్వాలిగాని వాళ్ళు దెబ్బలాడి ఏం పుచ్చుకొంటారు? ఏమిటో ఇంకా నీ మొహం విచా రంగా ఉన్నట్టుంది.

అబ్బే, విచార మేమీ లేదే...

నువ్వు దాస్తేమాత్రం దాగుతుందా!

దాచడాని కేమీ లేదు. ఈ ముహూర్తానికే మా అన్నయ్య పెళ్ళికూడా అయిపోతుం దను కొన్నాము. అది, మరి కుదిరింది కాదు, మా అన్న య్యను ఒక్కణ్ణే విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోడం అంటె కష్టంగానే ఉంది. తనికీ పెళ్లయిందంటే కొంత.

నువ్వేమీ నీ మనస్సుని కష్టపెట్టుకొని అక్క డికి రానక్కర్లేదు. ఎన్నాళ్లు కావాలంటె అన్నాళ్లు ఇక్కడె ఉంటూ ఉండవచ్చును.

అదెలా కుదురుతుందిలెండి. అంతా మనిష్ట మేనా పెద్దవాళ్లమాటప్రకారం నడుచుకోవాలిగాని.

అటువంటి భయమేం లేదు. నేను మానాన్న గారిమాటప్రకారం నడుచుకొనే మాటయితే ఇప్పటి కప్పుడే అయిదారేళ్ళక్రితమే నా పెళ్లి అయిపోయి వుందును. ఈపాటికి ఇద్దరో ముగ్గురో పిల్లలు పుట్టి ఉందురు.

పుట్టిఉండవలసిన పిల్లలగురించే ఇంత ప్రేమ చూపిస్తున్నారు; ఇక నిజంగా పిల్లలే పుడితే...

ఏదో మాటవరసకి సరదాగా అన్నానుగాని నాకేం పిల్లలు అక్కర్లేదు. అసలు మీ ఆడవాళ్లలో ఉన్న దుర్గుణమే ఇది. పెళ్లయిన మర్నాటినుండి పిల్లలు పిల్లలు అని. మరి తమకోసం ఏమీ అక్కర్లే నట్టు — నేనింకా మనమిద్దరమూ కలిసి మనదేశమంతా తిరిగిరావాలనుకొంటున్నాను. అంచేత చూసుకో, పిల్లలుగాని పుడితే వాళ్ళపూచీ అంతా నీదే.

ఇప్పటినుంచీ మనకెందుకీ వాదులాట?

* * *

మీ అన్నయ్య ప్రణయకలాపం, దారిలో పడే టట్టేఉంది.

ఏమిటేమిటి, మీరేవో చిత్రమయిన మాటలు చెప్తారు? గాలికబుర్లేనా, అసలు ఏమయినా ఉందా?

చెప్పానుకదూ అప్పుడు. ఆవిడ నర్సు ఇన్‌స్పెక్ట్రెసు ఒకావిడ ఉందని, ఆవిడని మీ అన్నయ్యకి పరిచయం చేసేను. పరిచయం దినదినాభివృద్ధి పొందుతున్నాదిట!

అంతేనా?

మరెంతయితే నీకిష్టం? రేపొద్దున్న ఒకనాడు శుభలేఖవస్తేకూడా నమ్మవు కాబోలు?

ఎందుకు నమ్మనూ? మీ మాటెప్పుడూ నాకు నమ్మకమే. మరి మన ప్రయాణం ఈ నెలాఖరుకయినా అవుతుందా?

నీ కంత గట్టిగా కావాలంటే ఇవాళే బయలుదేరు. నేను ఇక్కడపనులు తేముల్చుకొని వస్తాను ఈ నెలాఖరుకల్లా — అప్పుడే నీ మొగంలో ఆడపడుచు కళవచ్చేస్తున్నట్టుంది. ఏమిటి అక్కడికి నువ్వువెళ్తే జరగవలసిన పెళ్ళి మరి కాస్త త్వరగా అవుతుందనా నీ ఆశ.

* * *

ఏమిటంత విచారంగా ఉన్నావు?

విచారమేమీలేదుగాని · నా కేమిటో మావాళ్ళింటికి వెళ్ళాలనిలేదు. ఇక్కడే...

పురుడుపోసుకొందికి నా అభ్యంతరమేమీ లేదు. కాని బాగుంటుందా? ఒకవేళ మీ అమ్మా నాన్నాకూడా ఏమీ అనుకోకపోయినా, ఊళ్ళో వాళ్ళంతా నేనేదో భర్తగా అధికారం చలాయించి అఘాయిత్యం చేస్తున్నానంటారు. అయినా పుట్టింటికి పోతాననే వాళ్ళను తప్ప, పోమనే ఆడదాన్ని నిన్నొక్కతెనే చూసేను.

అదికాదండీ, అప్పుడు మా అన్నయ్యపెళ్ళి, నా పెళ్ళి ఒక్కమారే అవుతుందనుకొన్నాము. ఇప్పటికీ అసపెళ్ళి కాలేదు, మనకి పిల్లలు పుడుతున్నారంటే...

దానికి మనమేం చేస్తాము? ఇదేం బలవంతంగా చేసే వ్యవహారమయితే మూడురోజుల్లో కుదుర్చుకొని వస్తును. అప్పుడు ఆ యినస్పెక్ట్రెస్‌తో ప్రణయకలాపం దారిలో పడుతుందనుకొన్నాను.

నేనూ అలాగే ఆశపడ్డాను.

ఆవిడ నాతో చెప్పిన మాటల్ని బట్టిచూస్తే, ఆవిడ లోపం ఏమీలేదనే తోస్తుంది. కావాలంటే ఉద్యోగం మానుకొందికికూడా అభ్యంతరంలేదంది. మరి మనం చేసేది ఏమీలేదు, ఆ సమయం వచ్చే వరకూ ఓపికగా ఎదురుచూడ్డమే—

: వర్షం :

ప్రియమైన అన్నయ్యకు కాంత అనేక నమస్కారములు చేసి వ్రాయునది: తి॥ ఇచ్చట నేనూ శ్రీ మీ బావగారు చి॥ వెంకటరమణ కులాసాగా వున్నాము. అచ్చట నీవు మ॥ ల॥ శ॥ అమ్మ, మ॥ రా॥ శ్రీ నాన్నగారు అందరూ క్షేమంగా వున్న సంగతి వ్రాయించగోర్తాను.

ఇంగ్లీషు వైద్యము మానిపించి ఆయుర్వేద వైద్యము మొదలుపెట్టుటవలన నాన్నగారి ఆరోగ్యములో ఏమయినా మెరుగు కనిపించినదా? మీ బావగారికి ఆయుర్వేద వైద్యములో ఎంతమాత్రమును నమ్మకము లేదు. ఆయనకు ఇక్కడకు వచ్చిన ఒక కొత్తడాక్టరుగారు, సుబ్బరామయ్యగారని, వారిమీద చాలా నమ్మకముగా ఉన్నది. నిజముగా కూడా, డాక్టరుగారు చాలా సమర్థులనే అందరూ అంటున్నారు. ఈమధ్యను మా కుర్రవాడు చి॥ వెంకటరమణకు చాలా ప్రమాదం చేసినప్పుడు కేవలం ఆయనే భగవంతునిలాగ అడ్డుపడ్డారు. మీరు అనవసరంగా బాధపడతారని ఆయన రాయవద్దన్నారు. మొదట కొంచెం జలుబుగా ప్రారంభించినది; తరవాత జ్వరము; నిమోనియా అన్నారు. చాలా భయపడ్డాము. కాని, భగవంతుని దయవలన ఇప్పుడు హాయిగా ఆడుకొంటున్నాడు.

నాన్నగారికి స్థలం మార్చుటంకూడా కొంత మంచిది గనక, ఇక్కడకువచ్చి కొన్నాళ్ళుండి ఈ వైద్యముకూడా ప్రయత్నించడం చాలా మంచిదని ఆయన గట్టిగా రాయమన్నారు.

ఇచ్చట ఈ సంవత్సరం వర్షములు చాలా ఎక్కువగా పడుచున్నవి; ప్రతిరోజూ ఉదయమో సాయంత్రమో వర్షము పడుచునేయున్నది. మా పెరటిలోని పూరిపాకలను, రేకులతో వేయించి, గోడలు కూడా పెట్టించినాము. పశువులకు, కర్రలు మొదలయినవి

పెట్టుకోండికి మంచి సదుపాయముగా నున్నది. ఆయన ఆఫీసుగదిలోని పాతసామాను లోపలగదిలోకి మార్చి కొత్తబీరువాలు రెండు, ఒక పెద్ద టేబిలు, ఆరు కుర్చీలు తెప్పించినారు. ప్రాక్టీసు బాగానే ఉంది; కాని, ఒక్క నిమిషంకూడా తీరికఉండటం లేదు. నాకు ఇంట్లో ఒంటరిగా ఉంటున్నట్టుంది. కొన్నాళ్ళపాటు అమ్మా నాన్నా వచ్చి ఉంటే చాలా బాగుంటుంది.

అమ్మనూ నాన్ననూ తోడ్కొని సాధ్యమయినంత త్వరలో వస్తావని నమ్ముతున్నాను. బయలుదేరేముందు, ఉత్తరంరాస్తే ఆయన స్టేషనుకి వస్తారు. చి॥ వెంకటరమణ నామీద కోపంవచ్చినప్పుడెల్లా 'మామదగ్గిరికి ఎల్తాను రైలెక్కి' అని నన్ను బెదిరిస్తూ ఉంటాడు.

వెంటనే జవాబు వ్రాస్తావని నమ్ముతున్నాను. ఇంతే సంగతులు. చిత్తగించవలెను.

ఇట్లు

నీ ప్రియమైన చెల్లెలు శాంత

* * * *

ప్రియమిత్రుడు సోమయాజులుకు కృష్ణమూర్తి వ్రాయునది:—మనం కలుసుకొని చాలాకాలం అయింది. అప్పుడు నేను సుమారు నాలుగేళ్ల క్రితం వచ్చినప్పుడు నువ్వు ఊళ్లో లేవు. వచ్చినవెంటనే తిరిగిపోవాలనుకొన్నవాణ్ణి నీ కోసం పదిహేను రోజులుపైగా ఉన్నాను. అప్పటికీ నువ్వు రాలేదు. నేను మరి ఉండలేక బయలుదేరిపోయాను; ఎక్కడికి ఏమిటీ అనే ఆలోచనలేకుండానే. ఆ తరవాతి వ్యవహారం అంతా రాయబూనుకొంటే అదంతా ఒక పెద్ద గ్రంథం అవుతుంది. కాబట్టి మనం మాట్లాడుకోండికిగాను అది వాయిదా వేస్తున్నాను.

ఈమధ్యను అంటే ఒక పదిరోజుల్క్రితం మా చెల్లెలిగారి ఊరు వెళ్లేను. అప్పుడు మన ఊరువిడిచి పెటిన నేను, ఒక చెల్లెల్నే కాదు, అమ్మనూ నాన్ననూ కూడా సంపాదించాను. వాళ్ళ ఊళ్లో ఒకనాడు సాయంకాలం షికారువెళ్తూండగా ఒక కుర్రవాడు కనిపించాడు. వాడిని చూసి అడగకుండా ఉండలేకపోయాను, "అబ్బాయీ మీ నాన్నగారెవరు?" అని. నా అనుమానం నిజమయింది. మీ నాన్నే. నేనన్నాను, "అబ్బాయీ, నీ అంతవయస్సులో నేనూ మీ నాన్నా ప్రాణస్నేహితులమని. నన్ను ఇంటికి వచ్చి వాళ్ళతమ్ముణ్ణి చెల్లెల్ని చూసి తీరాలన్నాడు. మీ సరస్వతిని నేను పోల్చుకోలేక పోయాను. తాను మాత్రం నన్ను పోల్చుకొంది. అదివరకు ఎప్పుడో రైల్లో వెళ్తూ ఉంటేకూడా తను నన్నుగుర్తుపట్టిందట!

మనం కలుసుకొని చాలాకాలమయింది. మన జీవిత శకటాలు చాలాదూరం వేర్వేరు మార్గాలను అనుసరించి సాగిపోయాయి. ఆనాడురాత్రి నేను ముందుగా రైలెక్కకుండా నిన్నే ఎక్కించివుంటే ఇద్దరం కలిసే ప్రయాణించి ఉండేవాళ్లమేమో? ఆనాటిరాత్రి నువ్విచ్చిన రెండురూపాయిలు ఇంకా నాదగ్గర భద్రంగా ఉన్నాయి.

ఈఉత్తరం రాయడానికి ముందు నేనే బయలుదేరి రావాలనుకొన్నాను. కాని, అంతకంటె నువ్వే ఇక్కడకు రావడం చాలా బాగుంటుందని నా నమ్మకం. ఇక్కడ మాయింట్లో అమ్మానాన్నకూడా లేరు; నేను ఒంటరిగానే ఉంటున్నాను అందుచేత నీకేమీ మొగమాటంగా ఉండదు.

వచ్చేటప్పుడు అక్కడి మా మామయ్యగారి తోటలోవి మంచిపళ్లు ఏవయినా తీసుకొనిరావలెను.

ఎప్పుడు బయలుదేరివచ్చేదీ ముందుగా రాస్తే నేను స్టేషనుకి వస్తాను. ఇంటెడ్రెసు దిగువను రాస్తున్నాను ఎందుకయినా మంచిదని. వెంటనే జవాబు రాస్తావుకదూ!

ఇట్లు నీ

కృష్ణమూర్తి

* * * *

ఏమని సంబోధించాలో తెలియక ఏసంబోధనా లేకుండానే ఈఉత్తరం ఇలాఆరంభిస్తున్నాను. ఆవేళ నీచేతికాఫీ తాగినదగ్గరనుంచీ నాలో ఏదో కొత్త అలజడి ప్రారంభమయింది. అలజడి అంటే మరేమీ కాదు. ఏ కారణాలవల్లనయితే నేమి, మన ఇద్దరి జీవితాలు మోడువారిపోయినాయి. కాని, ఈ నేటి వర్షాలకు మళ్ళీ చిగురించి, కుసుమించడానికి అవకాశం లేకపోలేదనే ఆశ లేశమాత్రంగానయినా కలుగుతూంది. నీ మాటలలోనే కాదు, నీ మనసులో కూడా ఎంతో పెద్దదానివనే భావం జీర్ణించిపోయినా నాకంటె అయిదారేళ్ళు చిన్నదానివనే మాట నాకు బాగా జ్ఞాపకం ఉంది. నీకూ జ్ఞాపకం ఉండే ఉండాలి.

నేను ఆవేళ కాఫీ తాగివచ్చిన వెంటనే, నీకే ముందుగా రాయాలనుకొన్నాను. కాని, కొంత ఆలోచించినమీదట, నువ్వు ఎలాగూ అన్నిటికీ నా

అన్నయ్య యిష్టం అంటావని తెలిసి, మీ అన్నయ్య సోమయాజులు పేర రాశాను ఇక్కడికి రమ్మని. అతను నా మాట కాదనకుండా ఉత్తరం అందిన వెంటనే బయలుదేరివచ్చేడు. ఒక వారం రోజులపాటున్నాడు. హాయిగా మళ్ళీ చిన్నతనం వచ్చినట్లుగా నేను ఆ వారం రోజులూ గడిపేను.

అతనితో నా అభిప్రాయం చెప్పాను. ఇద్దరం కలిసి బయలుదేరి నీదగ్గరకు రావాలనుకొన్నాము. కాని, నాకు నచ్చలేదు. యాజులు అన్నాడు, పోనీ నేను వెళ్ళి కనుక్కుంటానని. నాకు అదీ ఇష్టం లేకపోయింది.

నిన్ను ఏమాత్రం బలవంతం చెయ్యడం నాకిష్టం లేదు. నేను గాని, మీ అన్నయ్య గాని, ఎదురుగా ఉండి, గట్టిగా నిన్ను అడిగి, నీ అభ్యంతరం ఏమిటో చెప్పు అంటే నువ్వేమీ చెప్పలేవు అని నాకు తెలుసును.

కాబట్టి నేను నీకు తగినంత వ్యవధి ఇస్తున్నాను. అంతే కాదు, నీకు ఇష్టం లేకపోతే అందుకు కారణాలేమీ తెలియజేయ నక్కరలేదు. మళ్ళీ నీ జీవితమార్గంలో ఎన్నటికీ పొరపాటునైనా అడుగు పెట్టకుండా ఉండడానికే ప్రయత్నిస్తాను.

ఒకవేళ నువ్వే గాని ఇష్టపడితే, అంత అదృష్టమే గాని నాకు లభిస్తే, నిన్ను నేను పెద్ద ఐశ్వర్యమూ భోగభాగ్యాలూ కలుగజేస్తానని హామీ ఇవ్వలేను; కాని, నీ జీవిక గురించి నువ్వేమీ ఆలోచించవలసిన అవసరం లేకుండా బాధ్యత వహించగలనని మాట ఇస్తున్నాను. అంతే కాదు, నీ ఆనందాన్ని అనుబంధాలనీ వేటినీ విడిచిపెట్టుకో నక్కరలేదు. నీ చెల్లెళ్ళకు నీదగ్గర ఎంత చనువో నాకు తెలుసును. వాళ్ళు కూడా నీదగ్గరే ఉండవచ్చును.

ఇక సంఘభయం గురించి; ఎందుకు నేను ఎక్కువగా రాయడం? మామూలు చదువు అనేది నీవు ఎక్కువగా చదువుకోకపోయినప్పటికీ, కొంత వయసు, ప్రపంచజ్ఞానం ఉన్నాయి గనక, ఒకరి సలహా అక్కరలేకుండా నువ్వే స్వయంగా ఆలోచించగలవు. ఒకప్పుడు నా దృష్టిలో మీ అన్నయ్య దృష్టిలో నీ నిర్ణయం పొరపాటు కావచ్చును. కాని, పొరపాటో మంచో, ఎవరి భవిష్యత్తుని నిర్ణయించుకొనే అధికారం వారిది. నేనిదంతా ఎందుకు రాస్తున్నానంటే, తానెంత సనాతనవాతావరణంలో పుట్టి పెరిగినవాడైనా మీ అన్నయ్యకు మాత్రం ఈ అంశంలో ఎటువంటి అభ్యంతరం లేదు. ముఖ్యంగా మనిద్దరికంటె ఇటువంటి చర్య మూలంగా, మన అనుబంధాన్ని పురస్కరించుకొని తాను సంఘంలో ఎక్కువ అవమానం భరించవలసి వస్తుంది.

నేను చిన్నతనంలో అప్పుడు పారిపోకుండా మామయ్యగారింట్లో నే ఉండిఉంటె సరస్వతి నే గాని కామాక్షిని చేసుకోను అనాలనుకునేవాణ్ణి. కాని, నేనున్నా మీవాళ్ళు నీ మూలంగా వచ్చే పెళ్ళిని ఒప్పుకోడానికి ఇష్టపడకపోదురు; నా మామయ్య కూడా ఎలాగో నా మెడలు వంచి, మంచిమాటలు చెప్పి, కామాక్షినిచ్చి పెళ్ళిచేసిఉండేవాడు. ఎందువల్ల నయితే నేం, నేను బయటపడ్డాను. చాలా చాలా తిరిగాను. ఎన్నెన్నో ప్రాణాపాయపరిస్థితులను ఎదుర్కొన్నాను. కాని, తిరిగి తిరిగి భూమి గుండ్రంగా ఉందన్నట్లు చరిత్ర పునరావృతమవుతుందన్నట్లు, కొంత మనోభేదంతో మళ్ళీ బయలుదేరిన చోటికే వచ్చి చేరేను.

నేను నిన్ను కోరుతున్నాను; అంటె నా కోసం నిన్ను త్యాగం చెయ్యమని కాదు. నీకు నాతోడి సాహచర్యంవల్ల ఏ లేశమయినా ఆనందం లభించగలదని ఆశ భాసిస్తేనే అవునను. లేదా ఇంకా ఆలోచనకి వ్యవధి కావాలంటె అలానే కానీ. మనం అంతా వర్తమానాన్ని బట్టి భవిష్యత్తుని ఊహించుకొంటాం. ఈ రకమయిన కలయికవలన మన యిద్దరి జీవిత వీణలూ సమశ్రుతిలో మేళవించి అలరించగలవని నా నమ్మకం.

తప్పకుండా జవాబు రాస్తావని నమ్ముతున్నాను. బహుశః మీ అన్నయ్యకూడా నీకు ఈ సంగతే రాయవచ్చును. కాని నువ్వుమాత్రం అనవసరంగా మొగమాట పడవద్దు. నీకు ఈ నెలాఖరువరకూ ఆలోచించుకోడానికి సమయం ఇస్తున్నాను. ఈలోగా నీ దగ్గరనుండి ఏ ఉత్తరమూ లేకపోతే నీకు ఈ అంశం ఇష్టం లేదని నిర్ణయించుకొంటాను.

ఇట్లు
ఇంతకాలానికి నీవాడు కాగోరే
కృష్ణమూర్తి.

* * * *

చి॥ కృష్ణమూర్తికి ఆశీర్వచనపురస్సరముగా సోమయాజులు వ్రాయునది. ఉభయకుశలోపరి. త॥ నీదగ్గరనుండి వచ్చిన తరవాత నేను మా సరస్వతి పేర ఉత్తరం రాశాను. నా ఉత్తరం అందిన రెండు రోజుల నాటికే నీ ఉత్తరం అందినదిట. అందుమీదట తన

కేమో గాభరాగా ఉన్నదని నన్ను రావలసినదని ఉత్తరము వ్రాసినది. నేను ఇక్కడ మిక్కిలి పని తొందరగా ఉన్నను ఎట్లో వీలుకలుగజేసుకొని వెళ్లి ఒక మూడురోజులుండి వచ్చినాను. మీ ఊరు మీదుగా రావాలనుకొన్నాను గాని, ఇక్కడ ఒక ముఖ్యమయిన రిజిష్ట్రేషనువ్యవహారం ఉండి త్వరగా రావలసి వచ్చినది.

నేను నీతో చెప్పిన అభ్యంతరాలే తానూ చెప్పింది; నువ్వు నాకు చెప్పినయుక్తులన్నీ నావే అయినట్లుగా చెప్పాను. తాను అంతా మీయిష్టం, మీరిలా అంటే అలాగే చేస్తాను అంటుంది. నేను స్పష్టంగా చెప్పాను, నీ స్వబుద్ధిపూర్వకంగానే జరగాలి తప్ప ఇందులో మాబలవంతం అనేది ఏంత మాత్రం ఉండకూడదని.

ఇది ఇలా ఉండగా ఇంకొకవిషయం ఆలోచించడం మనం మరిచిపోయేము; మొన్న మా సరస్వతి జ్ఞాపకం చేసేవరకు నాకీవిషయం స్ఫురణకే రాలేదు. సరస్వతికి సంబంధించినంతవరకు మా యిద్దరికీ యిష్టం అయితే చాలును. అభ్యంతరం చెప్పేవారెవరూ లేరు. కాని, నీకు సంబంధించినవారి ఇష్టానిష్టాలు మాత్రం గమనించవద్దూ! దైవికంగా నీకు లభించిన మీ తల్లిదండ్రులకూ, ముఖ్యంగా మీ చెల్లెలు శాంతకూ అంగీకారం అవునో కాదో మనం తెలుసుకోవలసి ఉంటుంది.

నీకు గట్టిగా బుద్ధిపుట్టినట్లయితే ఎవరి ఇష్టానిష్టాలను లక్ష్యంచేసేవాడివి కావని నాకు తెలుసును; కాని, వారికి ఏమాత్రం ఇష్టంలేకపోయినా వారి మనస్సులను కష్టపెట్టడం మంచిపనికాదు. నువ్వు ఊ అంటే నీకు కావలసినటువంటి సంప్రదాయమయిన సంబంధం తీసుకొనిరాగలను. సరే, మరెందుకిన్ని మాటలు, నువ్వు మీవాళ్లకు రాయి. వాళ్లింకా అక్కడే ఉన్నారుకదా! నీ ఉత్తరం చూసుకొని అవసరమయితే నేను బయలుదేరి వస్తాను.

ఈమధ్యను కామాక్షిగురించి ఎవరెవరో వదంతులు లేవదీస్తే నేను నమ్మలేదు. అంతా పదిహేను రోజులయింది కాబోలు మగపిల్లవాడు పుట్టేడు. ఊళ్ళో అందరూ అనుమానించినట్లు, ఆశించినట్లు ఏ విపరీతమూ జరగలేదు. కామాక్షి మామూలుగానే ఉందిట; తల్లీ పిల్లవాడూ బాగా ఆరోగ్యంగానే ఉన్నారు. ఊళ్ళోవాళ్ళు కూడా అప్పుడే బాహాటంగా రాకపోకలు సాగిస్తున్నారు. వితంతువు కన్నదంటే అదేదో వింత అని చూడడానికి ఎగబడుతున్నారు. అంతే కాదు, ఇప్పటికింకా శిశువు తండ్రి ఎవరో తెలియలేదు; పలుగురూ నాలుగు విధాల బుద్ధిబలాన్ని వినియోగించి కనుక్కోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. కొందరిచేత అజ్ఞాతపితగా అంచనా కట్టబడిన వ్యక్తులే తామూ మరికొందరిని అనుమానిస్తున్నట్టున్నారు. అసలిందులోకల్లా చిత్రం ఎక్కడుందంటే ఆమధ్యను కొన్నాళ్లు (అంటే ఒక పదిరోజులపాటు) కామాక్షి కనబడలేదట. కాబట్టి నీ చిన్నతనపు చనువు స్నేహము బాంధవ్యమూ వీటిని పురస్కరించుకొని నువ్వే ఈ అజ్ఞాతపితవు ఏల కారాదు అనే ఊహాశాలురు కూడా లేకపోలేదని వినికిడి! నీగురించి అసందర్భంగా నాతో మాట్లాడ్డానికి ఎవరికీ సాహసం ఉండదులే.

నువ్వు మన అభిప్రాయంగురించి మీవాళ్లకు ఉత్తరం మూలంగా తెలియజేస్తావో, లేక నువ్వే అక్కడికి వెళ్తావో, ఏమైనాసరే పర్యవసానం నాకు వెంటనే తెలియజేస్తే నేను బయలుదేరి వస్తాను. మీ వాళ్లనుమాత్రం అనవసరంగా ఒత్తిడి చెయ్యడం నాకిష్టంలేదు. అయినా నీకు నేను చెప్పేపాటివాణ్ణి కాను.

ఏ సంగతీ వెంటనే ఉత్తరం రాయగోర్తాను.

ఇంతే సంగతులు, గ్రహించవలెను,

ఆ॥ సోమయాజులు వ్రాలు.

* * * *

ప్రియమైన అన్నయ్యకు శాంత అనేక నమస్కారములుచేసి వ్రాయునది. తి॥ ఇచ్చట నేను శ్రీ మీ బావగారు, చి॥ వెంకటరమణ, మ॥ ల॥ స॥ అమ్మ మ॥ రా॥ శ్రీ నాన్నగారు అంతా క్షేమంగా యున్నారు. అచ్చట నీ క్షేమసమాచారము తెలుపుచు వ్రాయుందగోర్తాను.

ఈమధ్యను నీవు పంపిన నూటయాభై రూపాయిలు మనియార్డరు అందినది. కాని, శ్రీ మీ బావగారికి చాలా కోపం వచ్చినది; మన యింట్లో మీ అమ్మగారూ నాన్నగారు ఉన్నందుకు ఖర్చుల నిమిత్తం పంపినాడేమిటి మీ అన్నయ్య అన్నారు. మనియార్డరు తిప్పి పంపిస్తానన్నారు. కాని నేను చెప్పినమీదట ఊరుకున్నారు.

ఇక, అసలు సంగతి—నీ ఉత్తరం అందిన వెంటనే, అనగా మొన్న సాయంకాలం బయలుదేరి, అమ్మా నేనూ వెళ్లేము. మేము ఫలానా అని నేను చెప్పాను. ఎవ్వరూ మాట్లాడలేదు. ఒక్క పదినిమిషాలు మాత్రమే కూర్చున్నాము; ఆవిడ కాఫీ పెడుతున్నారు. ఇంతలో హఠాత్తుగా

అమ్మకు గుండెలో నొప్పివచ్చింది. వెంటనే మేము వెళ్ళిన బట్టలతోనే తిరిగివచ్చాము. నీ పెళ్ళివిష యంలో వర్ణాంతరవివాహం చేసుకొన్నా, విజా తీయ వివాహం చేసుకొన్నా నీమీది అభిమానంకొద్దీ అమ్మా నాన్నా అంగీకరించకపోరు—అమ్మను నేను తరచి తరచి అడిగేను. తనకు మనసులోకూడా ఎటు వంటి అభ్యంతరమూ లేదంది. ఒక్క మాట మాత్రం ఏదో మాటవరసను అంది—అయితే అతడు మీ అన్నయ్యకంటె చిన్నడయి ఉంటుందంటావా అని. బహుశః అతడి బట్టకట్టుపద్ధతి, మాటతీరు, అలం కారాలేని శరీరమూ అమ్మకు అలా తోపింపజేసి ఉంటాయి. నేను అంతా చెప్పాను. నీ చిన్నతనము, ఒకే ఊళ్ళో కొంతకాలం పెరగడం, అతడు నీకంటె బాగా అయిదారేళ్ళు చిన్న అయిన సంగతిని స్పష్టంగా చెప్పాను. అమ్మ తనకు ఎటువంటి అభ్యం తరమూ లేదంది. ఇక నాన్నగారు, తనకిది సంపూ ర్ణంగా అమోదమనీ, తను బ్రతికి ఉండగానే ఈ శుభం జరిగిపోడంకంటె తనకు వాంఛనీయ మింకేమీ ఉండదనీ అన్నారు. అందరికంటె ముఖ్యంగా మీ బావగారికి చాలా ఇష్టంగా ఉంది. నేను మొదటి నుంచీ అనుకొంటూనే ఉన్నాను, బావ అందరి లాగా కాక, ఏదో విలక్షణమయిన పని చేస్తాడని. విలక్షణత్వమే కాదు, వేలకి విలువయిన మంచి పని చేస్తున్నావన్నారు, నేను వెళ్లి చూసివచ్చి చెప్పేక— కాబట్టి ఇక్కడ మా యావన్మందికీ అంగీకారమేకాక చాలా ఆతృతిగా ఉంది. కాబట్టి మీ స్నేహితులు సోమయాజులుగారికి వెంటనే రాసి, సాధ్యమయి నంత త్వరలో ముహూర్తము నిర్ణయింపజేయవలసిం దని నాన్నగారూ, మీ బావగారూ రాయమన్నారు. పెళ్ళికూడా అక్కడెక్కడో పల్లెటూళ్లో కాక ఇక్కడే అయితే బాగుంటుంది; ఏమంటే నాన్న ప్రస్తుతం కదల్చవీలైనస్థితిలో లేరు. ప్రత్యేకించి ఏమీ లేదుగాని, క్రమక్రమంగా నీరసించిపోతున్నారు. డాక్టరుగారు కూడా మరీ ఎక్కువ ఆశాజనకంగా మాట్లాడ్డం లేదు.

అన్ని సంగతులతోనూ వెంటనే ఉత్తరం రాస్తా వని నమ్ముతున్నాను. వీలయితే నువ్వే ఒకమారు రావ లెను—రాలేకపోతే, ప్రెస్సుకి సంబంధించిన వ్యవ హారాలన్నీ వివరంగా రాస్తే నాన్నగారు సంతోషి స్తారు.

ఇంతకాలానికి నీకిటువంటి బుద్ధి పుట్టినందుకు మాకెంతో సంతోషంగా ఉంది. ఏమాత్రం ఆలస్యం కాకుండా వీలయినంత త్వరలో నీవూ సోమయాజులు గారూ కలిసి నిర్ణయించ గోర్తాను.

ఇంతే సంగతులు. చిత్తగించవలెను.

ఇట్లు,

నీ ప్రియమైన చెల్లెలు

శాంత.

*　　*　　*　　*

శివిశేశ్వరి సరస్వతికి!

ఇవాళ ఆషాఢ శుద్ధపాడ్యమి. ఉదయం అంతా వర్షం పడుతూ ఉండడంచేత శనివార్కి మధ్యాహ్నం సెలవిచ్చేశాను. భోంచేసి పుస్తకం చదువుతూ పడు కొన్నాంటే చల్లగా నిద్రవచ్చింది. ఇప్పుడే లేచి క్రిందకు వెళ్ళి మొగం కడుక్కొని కాఫీ ఫలహారం చేసివచ్చాను. శాంత బజ్జీలు టూండీ చేసింది. ఎంత బాగున్నా యనుకొన్నావు బజ్జీలు! అవి తింటూంటే నువ్వు చేసిన చేగోడీలు జ్ఞాపకం వచ్చేయి. చిన్నప్పు డెప్పుడో మా అమ్మ చేసింది; తరవాత మళ్లీ నువ్వు చేసేవు, ఈమధ్య కాలంలో అంత రుచికరమయిన ఫల హారం ఎన్నడూ తినలేదు.

ఫలహారం చేసివచ్చి చదువుదామని పుస్తకం తీసేను; కాని ఏమీ చదవాలనిపించలేదు. చుట్టూ ఎటు చూసినా అన్ని కొండలనూ మేఘాలే. కవికుల గురువు కాళిదాసు ఏ కాలంలో రాశాడో మేఘ సందేశం, 'ఆషాఢస్య ప్రథమ దివసే మేఘమాశ్లిష్ట సానుమ్' అని. అలా నిరంతరంగా వాటివంకే చూస్తూ ఉంటే నాటి యక్షుడికే కాదు, ఏనాటి ప్రేమభిక్షు వుకైనా ఆషాఢమేఘం ప్రియురాలికి తన సందేశం తీసుకొని వెళ్ళగలగడంలో అసందర్భం ఏమీ గోచ రించదు.

రెండు సంవత్సరాల క్రితం ఆషాఢమేఘాలు కేవలం పనికి అటంకాలుగా మాత్రమే నాకు గోచరించేవి. అయితే ఆసంవత్సరం వర్షాకాలం లోనే నిన్ను చూడగలిగేను. గతవర్షాకాలం అంతా మనం కలిసే ఉన్నాము. వర్షా మేఘాలు బలవంతంగా సెలవులిప్పించి మనలను కలిపి ఉంచే అప్తులవలె ఉండేవి. ఈ సంవత్సరం మనం దూరంగా ఉన్నాము. కాని, మన మనస్సులను మాత్రం ఈఎడబాటు బాధించేదికాదు; ఇందులో మన పొరపాటు ఏమీ లేదు; ఒకరి అజ్ఞాపనా లేదు. అంతేకాదు, భవిష్యత్తునిగూర్చి ఒక సుందరస్వప్నం కంటున్నాము మనం. కావాలంటే ఏరోజయినా

నీదగ్గరకి రాగలను. కాని, రాను. అంతా సవ్యంగా జరిగింది అని ఉత్తరం వచ్చేవరకూ నేను రాను. నాకు మొదట్లో భయంగా ఉండేది; మన వివాహ బంధాన్ని అనేకవిధాలుగా నిరసింపదలచినవాళ్ళకి ఎక్కువ సావకాశంగా ఉంటుంది, మనకి సంతానం లేకపోతే. అంతేకాదు, నామటుకు నాకుకూడా, ఇదివరకల్లాలేదు, మాశాంతికొడుకు వెంకటరమణని చూసినదగ్గరనుండీ పిల్లలంటే మక్కువ ఎక్కువయింది. మా శాంత ఇక్కడినుండి వెళ్లిపోయేటప్పుడల్లా బైటికి అనకపోయినా నాకు మనసులో ఎంతో బాధగా ఉండేది. అందమైన పసిపాప మనమీద ఆధారపడిఉండి మనలనే కావాలనడంకంటె మధురమైన అనుభవం ఇంకేముంటుంది?

ఇంకా ఏమిటేమిటో రాయాలనుకొన్నాను. కాని మరి లాభంలేదు; వెంకటరమణవచ్చి కాగితప్పడవలు, తిరిగేచక్రాలు చెయ్యమంటున్నాడు. గడియారం అరగంట కొట్టడానికి ఇక రెండునిమిషాలు మాత్రమే ఉంది. అంతే వ్యవధిఇచ్చాడు వాడు నాకుఅత్తయ్యకు ఉత్తరం రాసుకొందికి.

నువ్వు ఏదో ఉత్తరానికి ఉత్తరం జవాబు అన్నట్టుకాకుండా పెద్ద ఉత్తరం అన్ని సంగతులతోనూ రాస్తావని నమ్ముతున్నాను.

ఇక్కడ అమ్మ ఆరోగ్యం అలాగే ఉంది; మొదటినుంచీ ఆవిడ అంటూఉండేది నాన్నగారు పోయినతర్వాత మరొక్క ఏడాదికంటె బ్రతకనని. ఇప్పటికి ఆయనపోయి ఎనిమిదినెలలయింది. డాక్టరుగారుకూడా అంత ఆశాజనకంగా చెప్పడంలేదు.

మీఅన్నయ్య అసలేఉత్తరం రాయడంలేదు. ఒకటి రెండురోజులు ఆలస్యం అయినా పెద్దఉత్తరం రాస్తావుకదూ? నీఆరోగ్యం చాలా జాగ్రత్తగాచూసుకోవలసిందని నేను పదేపదే రాయనక్కరలేదు.

నాకు మావాడిచ్చిన టైము దాటి మరి రెండు నిమిషాలైంది. రాస్తావుకదూ!

ఇట్లు,

నీవాడు, కృష్ణమూర్తి.

* * * *

ప్రియమైన అన్నయ్యకు శాంత అనేక నమస్కారములుచేసి వ్రాయునది. తే॥ నీ ఉత్తరం అందినది. అక్కడనుండి శుభలేఖకూడా వచ్చినది. తల్లీ పిల్లా క్షేమంగా ఉన్నందుకు చాలా సంతోషం. అందరితోపాటు నేనూ మొదటిమారు మగపిల్లవాడు పుట్టాలని కోరినప్పటికీ ఆడపిల్ల పుట్టిందంటే ఎంతో సరదాగా ఉంది. నేను బైటికి అనకుండా మనసులో ఉంచుకొన్నమాటను మీబావ బైటికి అనేశారు. అయితే మన వెంకటరమణకు పెళ్లాం పుట్టిందన్నమాట! అని. సరే సంబంధాల మాటకేమి, పిల్లలు ఏ అనారోగ్యమూ లేకుండా పెద్దవాళ్లయితే అంతే చాలును.

బారసాల పదకొండవరోజున కాక ఇరవై ఒకటవ రోజున చేస్తే బాగుంటుందని మీ బావగారు రాయమన్నారు. నాటికయితే మేము రాగలముగాని, అమ్మని ఎలా కదపడమో తెలియకుండా ఉంది. బహుశః రెండుమూడు రోజుల్లో మద్రాసునుండి మా ఆడపడుచు, అత్తగారూ రావాలి; వాళ్లు వస్తే బాధలేదు, అమ్మను ఇక్కడే ఉంచి నేనూ మీ బావగారూ కలిసివస్తాము.

చి॥ వెంకటరమణకి అక్షరాలు వచ్చేయి; గుణింతాలు నేర్చుకుంటున్నాడు. అస్తమానం నిన్ను తలుస్తూఉంటాడు. తనకొక సైకిలు కొనిపెట్టమని గోలచేస్తున్నాడు; సైకిలెక్కి తిన్నగా రోడ్డంట వెళ్లిపోతే మామయ్యగారి ఊరు వస్తుందిట!

ఈమధ్యను మీ బావగారికి ఒక పజిలులో పన్నెండువందల రూపాయిలు వచ్చిందిట; అంటే ఇంకా చెక్కు రాలేదు; పజిల్సంటే నవ్వేవాడు, మీ అన్నయ్యకి రాయి అన్నారు. ఇక్కడ చలి మామూలుకంటె ఈ సంవత్సరం ఎక్కువగా ఉంది. మా చేమంతులు ఇదివరకటికంటె కూడా బాగా పూచేయి. ఈ మధ్యను మీ బావగారి పార్టీ ఒకరు ఆయనకొక పెద్ద పళ్ళతోట పువ్వులతోట ఉన్నాయిట; రకరకాల పూలమొక్కలు పంపించేరు గోనెల్లో. మా డాబా అంతా వాటితో నిండిపోయింది. ఇదివరకు నాకు తెలియని ఎన్నో రంగుల పువ్వులున్నాయి. నీకు పువ్వులంటే అంత సరదా! ఒకటిరెండు రోజులు ముందుగా బయలుదేరివస్తే అందరం కలిసి వెళ్దాము బారసాలకు. నీ క్షేమం వెంటనే రాయగోర్తాను.

ఇట్లు

నీ ప్రియమైన చెల్లెలు శాంత!

* * * *

జీవితేశ్వరి సరస్వతికి !

నేను చాలా కోపంతెచ్చుకొని అసలే నీకు ఉత్తరం రాయకూడదనుకున్నాను. అయితే ఉత్తరమే రాయకపోతే నాకు కోపంవచ్చినట్లు నీకు తెలియడం ఎలాగ?

తీరా ఉత్తరం ఆరంభించి జీవితేశ్వరి అని సంబోధించడంతో సగం కోపం చల్లబడిపోయింది. కోపమయినా, ఎదురుగా మనిషిఉండి మాటకి మాట అంటూ ఉంటేనేగాని, రాజుకోదు.

సరేగాని, నువ్వింకా రావడానికి ఎంతకాలం పడుతుంది? పెళ్ళికి వెళ్ళి వారంరోజుల్లో వస్తానన్నదానివి, ఇప్పటికి నెల దాటింది. ఎప్పుడు రాదలచుకొన్నదీ ఉత్తరమయినా లేదు, అసలు అక్కడి ఆ హడావిడిలో నేను జ్ఞాపకం ఉన్నానా అని అనుమానం.

నీ దగ్గరనుండిగాని రెండుమూడు రోజుల్లో ఉత్తరం రాకపోతే ఈమారు నేనూ నీతో చెప్పకుండా ఎక్కడికో వెళ్ళిపోయి కొన్ని నెలలయితేనే గాని తిరిగిరాను.

ఇందిర బాగా ఆడుకుంటుందా? నువ్వు చెప్పిన లెక్క ప్రకారం అయితే ఈపాటికి బంగరడం వచ్చి ఉండాలి.

నేను అట్టే ఎదురుచూడను; నీ యిష్టం అయితే ఉత్తరం రాస్తావు, లేకపోతే లేదు, నిర్బంధించడానికి నే నెవర్ని.

నీవాడు, కృష్ణమూర్తి.

* * * *

సరస్వతీ! మీ అన్నయ్య రాసిన ఉత్తరం అందింది. అందులో రాసినప్రకారం బయలుదేర మాటయితే ఈ ఆదివారంనాడు బయలుదేరాలి. అంటే నాలుగురోజులే ఉంది.

ఇందాకా ప్రెస్సునుండి తిరిగి వస్తుండగా టెలిగ్రాము వచ్చింది మా బావకు జబ్బుగా ఉంది వెంటనే రావలసిందని. నేను ఇప్పుడు మూడుగంటల బండికి వెళ్తున్నాను. అందుచేత మీరు ఆదివారంనాడు బయలుదేరి, ఇక్కడిదాకా తిన్నగా రాకుండా మా చెల్లెలుగారి ఊళ్ళో దిగితే అక్కడ అవసరముంటే అందరం ఉంటాము. లేకపోతే కలిసి రావచ్చును — టెలిగ్రాంలో కేవలం జబ్బుగా ఉందని మాత్రమే ఉంది. అయినా ఎందుకో చాలా భయంగా ఉంది. అక్కడకు వెళ్ళి పరిస్థితిఅంతా చూసి ధైర్యంగా ఉంటే వైరుచేస్తాను. వీలయితే ఆదివారం దాకా ఎందుకు, ఈలోగానే బయలుదేరకూడదూ? ఓహో, ఇది మీ కందడమే శనివారంనాడు అందుతుంది. ఏమిటో మనస్సు సరిగా పని చేయడంలేదు. ఇవతల ప్రెస్సులోకూడా ముఖ్యమయిన పనివాళ్ళిద్దరు లేరు; చాలా తొందరగా చెయ్యవలసిన పని ఎంతో ఉంది. సరే కానీ ఏంచేస్తాం? ఇది నీకందేలోగానే టెలిగ్రామిస్తానేమో! లేక ఇంట్లో మరెవ్వరూ లేక గాభరాపడి మా చెల్లెలు టెలిగ్రామిప్పించిందేమో? ఇది అందినతరవాత మరి ఆలస్యం చెయ్యవుకదూ.

నీవాడు కృష్ణమూర్తి.

* * * *

ప్రియమైన బావ సోమయాజులుకు అనేక నమస్కారములు. ఈ రోజునే మా బావగారు ఆరోగ్యస్నానం చేసినారు. రేపు ఉదయం రైలులో బయలుదేరి మేము వెళ్తున్నాము. మా బావగారూ, మా చెల్లెలు శాంత నువ్వు ఆనాటికి సరిగా ధన్వంతరిలాగ అవతరించావంటున్నారు. నిజంకూడా అంతే. ఆ వేళగాని నువ్వు వచ్చిఉండకపోతే ఏమయ్యేదో? ఇక్కడ ప్లీడర్లలో మూడువంతులు మంది తమతమ దీర్ఘవ్యాధులను నీచేత నయం చేయించుకోవాలనుకొంటున్నారు. నేను వద్దంటున్నా వినకుండా మా బావగారు నీపేర ఈ ఉదయం రెండువందల రూపాయిలు మనియార్డరు కట్టేరు; అది తిరగగొట్టవద్దని నా కోరిక. లేకపోతే ఆయనమనసుకి చాలా కష్టంగా ఉంటుంది — త్వరలో అక్కడికి జవాబు రాస్తావు కదూ!

కృష్ణమూర్తి వ్రాలు.

[సశేషం]

వజ్రహస్తుని అరసవెల్లి శాసనము

శ్రీ కళ్ళీ సాంబమూర్తి శాస్త్రి

గత మేనెల భారతి సంచికలో బ్ర. శ్రీ. మంత నరసింహముగారు ప్రకటించిన "వజ్రహస్తుని అరసవెల్లి శాసనము" అను వ్యాసమును జూచితిని. శ్రీ నరసింహముగారు ఆంగ్లాంధ్ర గీర్వాణ భాషలందు పండితులు. చరిత్ర పరిశోధనమున ప్రసిద్ధులు. అట్టి వారు ప్రకటించిన విమర్శనమున, నే కాలకర్మమువననో కొన్ని ప్రమాదములు ప్రవేశించినవి. వానిని సవరింపకున్న పాఠకులు భ్రమ ప్రమాదములకు లోను గావలసివచ్చునను నూహానున నాకు దోచిన కొన్ని విషయముల నిట పేర్కొనుచున్నాను. విజ్ఞులు చిత్తగింతురు గాక.

శాసన ప్రతిబింబములు చాల అస్పష్టముగ నున్నవి. ముద్రితములగుటవలన పాఠకులకు లాభము లవలేశమాత్రమే. తుప్పపట్టిన భాగములను వీరెట్లు చదివిరో యెట్లు పూరించిరో తెలుపలేదు. ఆ పూరితములు కుండలీకరణములలో నున్నవని సూచించినారు. కాని కుండలీకరణములు మొదటిరేకునందలి గ్రంథమున దక్క నిక్కెక్కడను లేవు. కావున తక్కినభాగ మెల్ల నున్నది యున్నట్లే చదివికొనవలసినదేనా? ఈ శాసనము ఒకటేనా, లేక రెండా యను సందేహము కలుగుచున్నది. నాలుగవ రేకు రెండవ పేజి ఆరవ బంతిలో "ప్రదత్తమస్మాభిర్భూమిపాల...మమ ధర్మ చోరవత్పాలనీయమితి" అని ముగింపబడినది. తరువాత భాగము "వజ్రహస్తదేవ నామా.. అరసవిల్లి గ్రామప్రదేశస్య" అని ఆరంభింపబడినది. ఆఖరున "దత్తవంతే" అని ముగింపబడినది. మొదటి భాగము చివర మాత్రము శాసనములందు సామాన్య లక్షణమగు భావి భూమి పాలరక్షణాశంస కలదు. ద్వితీయభాగమున నదిలేదు. అందుచే నీ శాసన మసంపూర్తిమేమో యను సంశయము కలుగుచున్నది. శాసనమందలి సంస్కృతి భాగము సంస్కృతి గద్య పద్యాత్మకము. అందలి కవిత మంచిది. చిక్కాల తలన శాసనమందలిదే. దానమీయబడిన గ్రామము ప్రతిగ్రహీతల నామములు మొదలుగ భాష మారి వ్రాయి తప్పు లధికముగ నగపడుచున్నవి. "లేఖక దోషము లరుగు." అని శ్రీ నరసింహముగా రెట్లు వ్రాసిరో దురూహ్యము! నాలవ రేకు మొదటి పేజి మొదటి బంతిలోనే "కాయస్థవరేష్ఠః" (వరిష్ఠః అనుటకు) "మహాప్రధానేః" (మహాప్రధానః)" అనుటకు, రెండవబంతిలో "పుత్రః" అనుటకు "పుత్రోః" అని చెక్కబడుట అరుదగునా? "అత్యుత్తర నియోగ" అని శ్రీనరసింహముగారిచే పేర్కొనబడిన పదము శాసనమున "నచ్ఛ్యుత్తర నియోగ" అను రూపమున నుండుట సరియగునా? "తేషాం భాగేషాం మధ్యే" అను ప్రయోగ మెవ్వరైన ప్రయోగింతురా?, ఇవి భాషా రచయిత దోషములో, లేఖక దోషములో నిర్ణయింపవలసియున్నది. రచయిత రచించిన గ్రంథమును లేఖకుడు సరిగ చెక్కక తన యిచ్ఛ వచ్చినట్లు చెక్కి పాఱవేసినాడని నా తలంపు.

శ్రీ నరసింహముగారు ప్రతిగ్రహీతలను గూర్చి వ్రాసినవిషయములు చాల నప్రమాణములై యున్నవి. గ్రామభాగములు కొందఱు కాయస్థులకును, శూద్రకులజాతులగు కొందఱు రట్టకులకును నీయబడినవి. కాయస్థుల విషయమున కాశ్యప గోత్రోత్పన్నులని పేర్కొనబడినది. రట్టకుల గోత్ర ప్రశంసలేదు. నాలుగవ రేకు రెండవపేజి రెండవ బంతి చివర "పునః శూద్ర వంశోద్భవ" యని రట్టకులను పేర్కొన్నాడు. కాని శ్రీవారందఱను కలగూర పులుసు వండినారు. గోత్రోత్పన్న, గోత్రోద్భవ శబ్దముల నాధారముగా గొని మిక్కిలి అప్రమాణములలిఖించినారు. ప్రతిగ్రహీతలగు కాయస్థులందఱు (ప్రథమ భాగమున) కాశ్యపగోత్రోత్పన్నులుగానే పేర్కొనబడినారు. వారందఱి నామముల చివర నాయక బిరుదము గలదు. ద్వితీయ భాగమున "వజ్రహస్తదేవ నామా" అని శ్రీ నరసింహముగారు చదివిన భాగమున ప్రతిగ్రహీతలకు నాయక బిరుదము లున్నవి కాని వారి గోత్రము చెప్పబడలేదు. ఐదవ రేకు రెండవ పేజి రెండవ, మూడవ బంతులలో "శకస్థ వంశోద్భవ చీడనాఖ్యస్య" అను నొక పదసమాహా

మున్నది. ఆ చీడనకు గోత్రము కాని నాయక బిరుదమో రట్టడి బిరుదమో గాని లేవు. పైగా శూద్రవంశోద్భవుడని చెప్పబడినది. కాగా నతడు కాయస్థ రట్టడులకంటె వేఱు కులమువాడు కాడగును. ఉన్న విషయ మిట్లుండ "ఉత్పన్న, ఉద్భవ" శబ్దముల కర్థభేదము కల్పించి, వర్ణసాంకర్యము కల్పించుటకు శ్రీ నరసింహాము గారి కాధారమేమో తెలియకున్నది. "బ్రాహ్మణ గోత్రోత్పన్నులన, బ్రాహ్మణ పురుషులకు క్షత్రియాది స్త్రీలవలన జనించిన సంతానము కావచ్చును. కాశ్యప గోత్రోత్పన్నులగు కాయస్థులు బ్రాహ్మణులకు తదితర స్త్రీలకు జనించినవారనియు, కాశ్యపవంశోద్భవులన స్వచ్ఛమగు నౌరస జాతులనియు దెలియవచ్చుచున్నది" అని వ్రాసినారు. ఇది సరిగాదు. ఇందు వ్యభిచారప్రశంస లేశమును లేదు. వంశసాంకర్య మంతకంటె లేదు. కాశ్యప గోత్రోత్పన్నుడు, కాయస్థ వరిష్ఠుడు, మహాప్రధానుడు, నగు "దాలమ ప్రెగ్గడ." అతని భార్య "మకనక." ఆ దంపతులకు పుత్రుడు మండెప నాయకుడు. బిద్దాము, చేడము, పోతమాఖ్యలు దుహితలు. వీరి నలుగురకు గలిపి గ్రామము నాలుగు భాగములుగా జేసి యందొక భాగ మీయబడినది. దాలమ (దాలయ?) ప్రెగ్గడ కూతులు ముగ్గురు స్త్రీలుమాత్రమే ప్రతిగ్రహీత్రులుగా నున్నారు. మరి యే స్త్రీయు ప్రతిగ్రహీత్రిగా లేదు. అందఱు పురుషులే. శాసనలేఖకుడు "నాయకేభ్యః" అనుటకు "నాయకిభ్యః" అని చెక్కిన తప్పు ననుసరించి శ్రీ నరసింహాముగా రిట్లు వ్రాసినారు. కాబట్టి నాయక శబ్దము పురుషులకును, నాయకి శబ్దము స్త్రీలకును బిరుదము అని వ్రాయుట సరిగాదు. రట్టడిశబ్దవిషయమునగూడ శ్రీ నరసింహముగా రనవసర చర్చ గావించినారు. రట్టడిశబ్దభవమే రట్టడి. దానినుండి రడ్డి, రెడ్డి పదములు పరిణమించినవి అనుట వాస్తవమే. ఆ రట్టడులు శూద్రవంశోద్భవులని శాసనమందు స్పష్టముగ నుండ రట్టడి పదము కాయస్థులకు విశేషణముగా దగిలించుటకు ప్రయత్నించినారు.

శాసనమేమో ప్రాచీనమైనది. దానివలన నవీనములగు భాషావిశేషములు, చరిత్రవిషయములు, సాంఘిక విషయములు తెలిసికొనవచ్చును. అట్టి వానికై ప్రయత్నింపక నప్రమాణములగు విషయములను అవిచారితముగ గల్పించినచో శాసనము విలువయే చులకన కాగలదు.

విశేషములు

శాసనమందలి కాయస్థపురుషులకెల్ల ఆ కను నాయకబిరుదము గలదు. ఆ బిరుద మిపుడు "పట్నాయక" అను రూపముతో ఉత్కల కాయస్థులకును, తెలుగు శిష్టకరణములకును గూడ బిరుదముగానే యున్నది. ప్రాచీన గాంగులు వైదికమతాభినివిష్టులై, ఆర్షగోత్రముల చెప్పుకొనిరి. వర్ణభేదమున్నట్లు వారి శాసనములవలన నెఱుకపడదు. కావున వారు యజ్ఞోపవీతములు ధరించియుండరని యూహింపనగును. దరిమిలా గంగవంశమువారు వైదికధర్మావలంబులై ఆర్షగోత్రముల దగిలించికొన్నారు ఆ భేదము తెలియుటకే గాంగవంశమును గంగవంశమునుగా మార్చుకొన్నారు. మన కాయస్థులుగూడ ప్రాచీనముగ నాయక బిరుదము (పట్నాయక) నుంచుకొనియు, దాము వైదికమతావలంబులమని దెలియుటకై తమ జాతికి శిష్టపదవిశేషణము చేర్చుకొన్నారు. కరణమను మాట ఉత్కలుల కాంధ్రులకు నిప్పుడు సమముగా నుండనేయున్నది. నాయక, పట్నాయక శబ్దములకు భేద మంతగా లేదు. "రాజసంబంధి" యని తెలుపుటకు "పట్ట" శబ్ద ముపయోగించుట ఆనాట నీనాటనుగూడ ప్రసిద్ధమే. పట్టపురాణి, పట్టపుటేనుగు, పట్టమహాదేవి, పట్టాకత్తి, పట్టాపోతు, దానపట్టా మొదలగు శబ్దములలో పట్టాపదమునకు రాజసంబంధి అని యర్థము వ్యవహారప్రసిద్ధము. పురుషనామముల చివర ఇప్పటివలెనే పూజ్యతాద్యోతకములగు అయ్య, అన్న, అప్ప, అమ్మ, శబ్దములు గలవు. అవి ద్విత్వరహితముగా నుండుటగూడ మన భాషాసాంప్రదాయమే. వన్నయ, వన్నప, మంచెనలవలెనే, దాలమ(య) ప్రెగ్గడ, మండెపనాయక, నడుపసనాయక, శిరిపయనాయక, వజ్జనాయక, గండిమనాయక, నుంకమనాయక, గుండెమనాయక, గంగన, అపితప, కవితయ, చద్దివప, విదున, చామిన, మాడి, మాచి, మాంకన, దుగ్గన, కట్టన, బిద్దన, చండినాయక, దామరనాయక, వేఁరాయినాయక, నుంకప, చీడన, భద్రి, చిరిపయ, అపితమనాయక, పిన్నమనాయక, మాపురనాయక, భద్రమనాయక అను పురుషనామములీ శాసనమున నగపడుచున్నది. వెంకమసెట్టి, కృష్ణమనాయకుడు మొదలగువానివలెనే అమ్మ యను పూజ్యతావాచక మాకాలమందును పురుషుల కుపయోగింపబడెడిది. అయ్య, అప్ప, అన్న, అమ్మ అను నాలుగు శబ్దములు పురుషులకున్నవి. స్త్రీలకు అమ్మ, అప్ప, అక్క శబ్దముల సంక్షిప్తరూపములున్నవి. మకనక, బిద్దమ,

పేడము, పోతము, పితిప, పాయప, సర్వప, కిన్దప, గోతక అని కలవు. ఇవి తక్క స్త్రీనామము లింక లేవు. "పెగ్గడె" యను శబ్దమొకటి కలదు. ఇది "ప్రగ్గడ, పెగ్గడ" శబ్దము. దానిని లేఖకు డిట్లు రూపనాశము చేసినాడు. ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ, పింగళప్రగ్గడ, మంత్రిప్రగ్గడ యిలవలె నిదియు ప్రగ్గడ శబ్దభవమే కాని యితరము కాదనుటకు దాలమ(య)కు "మహాప్రధానః" అని విశేషించుటే ప్రమాణము. పురుషులకు దాలమయను పేరు లేదు. స్త్రీలకే పేరుల కిపుడు వది కలదు. పురుషులకు దాలయ్య యను పేరీప్రాంతమున నిపుడు బహుళముగ నున్నది. బ్రాహ్మణులలో మాత్ర మగపడదు. బ్రాహ్మణేతరు లన్ని తెగలందును గలరు. గండిమ, గుండమ యను రెండు పదములున్నవి. ఇవి వేఱు పదములో లేక యొకటి తప్పో నిర్ణయింప వీలులేదు. వేఱుపదములగుచో "గండిమ" పద మిప్పటి "గడ్డెమ్మ"కు మూలము, లేక తప్పుపడిన రూపాంతరము కావచ్చును. "అమ్మ" అనుటకు "అంమ" అని వ్రాయువా రిప్పటికిని లేకపోలేదు. "నంకమనాయక" శబ్దమొకటి వింతయైనది. ఇప్పుడీ ప్రాంతమున నా పేరంగగా వినపడదు. కాని దక్షిణవిశాఖ, తూర్పుగోదావరి మండలములం దత్యధికముగ "నంక" శబ్దమునుండి పరిణమించిన "నూక" శబ్దము "నూకాలు, నూకాలమ్మ, నూకలమ్మ, నూకయ్య, నూకన్న యనునది కలదు. "నూకాలమ్మ, నూకలమ్మ" యను ప్రసిద్ధ గ్రామదేవతలు విజయనగరముకడ పోలిపల్లిలోను, అనకాపల్లిలోను, తునిలోను గలరు. చిన్నమ్మవారు (వేపపుల్లా) అను స్ఫోటకము ఈ అమ్మవారికోపముచే కలుగునట. అట్లే జ్వరము లేకుండ ముత్తెములం తేసి బొబ్బలను పుట్టించు అమ్మవారు ఆటలమ్మ. ప్రసిద్ధమైన, ఘోరమైన మహామారివ్యాధిని కలిగించునది పెద్దమ్మవారట. వీనిలో నూకలమ్మ ఆగ్రహముచే కలుగు వేపపువ్వు వ్యాధి బహుళముగుటచే నా దేవత పేరు ఆ దేవతా ప్రీతికై చాలమంది తమ బిడ్డల కుంచెదరు. ఆ వాడు నీనాడును ఆంధ్రదేశములో బహుళవ్యవహారములో నున్న యీ భాష తొమ్మిదివందల యేండ్లకు పూర్వము త్రికళింగాధిపతి శాసనములో నుండుటను, "శ్రీ కాకుళ ముత్కళదేశమందలిదే" యను ఉత్కలవాదు లెట్లు సమర్థింపగలరో ?

ప్రథమవజ్రహస్తునకు, మూడవ వజ్రహస్తునకును నడుమ మూడుతరములు గలవు. (1) వజ్రహస్తుడు. అతనికొడుకు (1) కామార్ణవుడు. (2) వజ్రహస్తుడు. అతని కుమారుడు (2) కామార్ణవుడు. అతని కొడుకు శాసనదాత మూడవ వజ్రహస్తుడు. ప్రథమ వజ్రహస్తుడు పూర్వరాజులచే నైదుగా భాగింపబడి ఐదుగురచే ననుభవింపబడిన కళింగము నేకముచేసి పాలించినాడు. మూడవ వజ్రహస్తుడో త్రికళింగాధిపతి. అనగా నైదు ఒకటైన కొలది కాలమునకే యొకటి మూడైనదని తెలియుచున్నది. మూడవ వజ్రహస్తుడు త్రికళింగాధిపతినని చెప్పుకొన్నను, మూడు కళింగములను సార్వభౌముడుగా నేలెనో, లేక త్రికళింగములం దొక్కదానినే యేలెనో స్పష్టపడుటలేదు. ప్రతి రాజును సామాన్యముగ నుపయోగించుకొను సకల కళింగాధిరాజపద మీతడు నుపయోగించుకొనియు, త్రికళింగాధిపతి యని మరల చెప్పుకొనుట సంశయమున కెడమిచ్చుచున్నది. కాని గంగరాజులందఱకు త్రికళింగాధిపులను బిరుదుండుటచే నది నిరస్తమగుచున్నది.

కాయస్థులు : కాయస్థ జాతిపరిణతి గూర్చి స్మృతులందు, పురాణములందు నెట్లు వర్ణింపబడినను, వాజాతి ప్రచండశాస్త్రతేజము కలిగి వంగదేశమున బహుకాలము రాజరికము నెఱపినదే. వైదిక ధర్మములను, వర్ణభేదములను పాటింపని ప్రాచీన కళింగమున కూడ విరివిగ నిండియుండెడిది. ప్రాచీన గాంగవంశపు క్షత్రియులుకూడ వైదికాచారములను, వర్ణభేదములను పాటింపని పరమశైవులే. అయిన నాకాలమున గూడ వైదికకర్మకలాపములు లేకపోలేదు. కాని వారికి యజనాధ్యయనదానములను మూడు కర్మలందే యధికారముగలదని దేవేంద్రవర్మ చీడివలస శాసనమున గలదు. కళింగమేలిన గాంగవంశజులే కాక ప్రాచీన చాళుక్యులుకూడ దమ శాసనములందు వైదికసంప్రదాయ ప్రసక్తిని దెలుపుకొనలేదు. (మా॥ యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.) గుణగ విజయాదిత్యుడాదిగ వారు తాము మానవ్యసగోత్రులమనియు, పరమబ్రహ్మణ్య, పరమ వైష్ణవ, పరమ మాహేశ్వరులమనియు చెప్పుకొన్నారు. యుద్ధమల్లుడు తాము గౌరవ వనియు (శైవుడు) గౌరవులు కానివారు గుడిలో ప్రవేశింపరాదనియు చెప్పికొన్నాడు. యుద్ధమల్లుడు రాజరాజనరేంద్రునకు నాల్గేండ్లు ముందువాడని కొందఱును, తరువాతివాడని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. ఎట్లయినను వైదికాచరణము వర్ణవిభేదము పాటింపని శైవమతస్థులు చాళుక్యులలో నుండియుండిరనుట నిర్వివాదము. అట్లే ప్రాచీన గాంగవంశజులు వీరశైవులనియు, తరువాతి గంగవంశజులు ఆత్రేయ

గోత్రులు, పరమ మాహేశ్వరులు, పరమ భట్టారకు లనియు జెప్పుకొన్నారు. వీరివలెనే పూర్వకాలమున వైదిక ధర్మద్రోహులకు కాయస్థులు, తరువాతి కాలమున శిష్టకరణములుగ మారిరి. ఆంధ్రదేశమును కొంతకాల మేకచ్ఛత్రముగ నేలిన కాకతీయులు సూర్యవంశజులుకాని చంద్రవంశజులుకాని కారట. వారి కుల మల్యక్కొందు కులమట. వారు సూర్య చంద్రవంశ క్షత్రియులను ఈసడించినారు. ఈ కాకతీయులకు అంబయదేవసాహిణి మొదలగు కాయస్థులతో సంబంధము కలదు. కాబట్టి కాకతీయులు వంగదేశమునుండి వచ్చిన కాయస్థులనుటకు అవకాశముకలదు. వారి వీరమాహేశ్వరత్వము నిందులకు తోడ్పడును. కావున కాయస్థులు క్షత్రియజాతికి చెందినవారనుట సమంజసము.

ఈ శాసనము ఒకటో, రెండో తెలియదు. కొంతభాగ మయినతరువాత నైదవరేకు మొదటి పెప ఆరవబంతిలో "ప్రదత్త మహ్మాబ్ధి ర్బాబి భూమిపాల ...మమ ధర్మచోరవ త్పరిపాలనీయమితి" అని యుండుటచే నా శాసనమంతటితో ముగిసినదనియు, తరువాతిది రెండవశాసనమనియు దోచుచున్నది. లేదా వజ్రహస్తునివలన "కుద్దాము" గ్రామ మగ్రహారముగా బడసిన మల్లపశ్రేష్ఠుడు తనకు కొంతభాగ ముంచుకొని మిగిలినది బ్రాహ్మణులకు దానముచేసిన రీతిగానే నుంకపనాయకుడు తనకిచ్చిన చతుర్థభాగ మష్టభాగములుచేసి యితరుల కిచ్చినను విషయము తెలుపు పూర్వశాసనము ఉత్తరభాగమని యూహించుటకు నవకాశముగలదు. ఈ యూహమున కవకాశ మెక్కువగలదు. అయిదవరేకు మొదటి పెప ఎనిమిది తొమ్మిది బంతులలో గల "శ్రీ వజ్రహస్త దేవివామా—మః అరసవిల్లి గ్రామః ప్రతేస్య ప్రదత్తః చతుర్థ భాగ మష్టధాకృత్వా వితేద్వభాగే కాయస్థ నుంకపాఖ్య" అను వాక్యములు వజ్రహస్తు డిచ్చినదానినే నాలుగవదాని నెనిమిదిగా జేసె అని స్పష్టపరచు చున్నది. కాగా నిప్పుడు వజ్రహస్తుని దేవికిగాని, యామె పేరికిగాని యిందు ప్రసక్తియేలేదు. "వజ్రహస్తదేవి" అని లేఖకుడు "దేవు" ని "దేవి"గా చెక్కిన తప్పుగాని అసలు వజ్రహస్తుని భార్యప్రసక్తియే యిందులేదు. ఇట్లూహించిన భావిభూమిపాలురను ధర్మరక్షకై వజ్రహస్తుడు ప్రార్థించుటయు దరువాతి భాగము చివర నట్టి ప్రార్థనాదికము వ్యాసగీతలు లేకుండుటయు సంగచ్ఛమానములై శాసనము సమగ్రమేయనియు నొక్కటేయనియు దెలుసు. చికాలవలస శాసనముకూడా నిట్లే "మమధర్మ గౌరవాత్పాలనీయ మితి"—అని మాత్రమే రాజశాసనము తరువాతిది ప్రతిగ్రహీత శాసనముగా నున్నది. వ్యాసగీతములందు నిందుకూడ లేవు. గ్రంథరచయిత లేఖకుడు అందును దెలియదు ఇందును దెలియదు. చికాకోలవలసలోని గౌరవము అంపవిల్లిలో హోరవత్తుగా మారుటే విశేషము. లేకున్న నావిషయమున సంశయము దుర్నివార్యమే. అయిదవరేకు మొదటి పెప మూసవ బంతిలో "పునరి ప్యయం గ్రామః పన్తారహాభాగా...భాగేషు" అని సంతారహాపద ముపయోగించుట వింత.

శాసనమేమో సర్వవిధముల నమూల్యమైనదే, కాని లేఖకుడు నిర్లక్ష్యముగా చెక్కియు దన యిచ్చ వచ్చినట్లు శబ్దరూపముల మార్చియు గొప్ప అపచారము చేసినాడు. వాని యవకతవకలను పరమప్రమాణములుగా గ్రహించి శ్రీనరసింహముగారు విచిత్ర విమర్శ చేసినారు.

* గుడిగోపురం *

శ్రీ కొర్లపాటి శ్రీరామమూర్తి

గుడిదగ్గర బడిపిల్లలు గుమిగూడేరు. గోళీకాయలు కొందరూ గోటీబిళ్లలు కొందరూ, గొల్లస్తంభాల ఆట మరికొందరూ ప్రారంభించారు. ఆ మగపిల్లలతో పాటు మరోవయిపు ఆడపిల్లలూ వామన గుంటలూ వానాలప్పలూ మొదలుపెట్టేరు. అంత హడావిడి జరుగుతూ మంచి సరందావిడిగా వుంటే, ఆ పక్క భవంతి యజమాని నారాయణరావు అరుగు మీదికి రాక ఎలా వుండగలడు? సరాసరి వచ్చి స్తంభానికి జార్లబడి చుట్టముట్టించి మూపు నిగిడించాడు. అయితే అతని దృష్టి ఆ పిల్లలమీద లేదు. ఆ గుడిగోపురంమీదికీ, ఆ గుడిపక్కనుంచి బడినుంచి వచ్చేదారిలోకీ అతని దృష్టి ప్రతిక్షణం ప్రసరిస్తోంది పర్యాయంలో!

అరుగుమీదికి నారాయణరావు రాగానే ఆ దార్ని నీలాటిరేవుకి వెళ్ళే అమ్మలక్కల ముక్కుల మీద వేళ్లు మొలిచాయి! 'ఇదేం పాడుబుద్ధో' అని ఒక ఇల్లాలూ, 'ఎలాగయితేం కట్టించుకున్నాడు మహా! రాతిల్లు!' అని మరో మగువాలీ, 'ఆమాట మన కెందుకు గాని ఆ పెద్దమనిషికి అన్నేళ్ళు గడిచాయ్! అరుగుమీద రాయిలా కదలకండా లంబాని కంటుకు పోయివుంటే ఆడాళ్ళు ఎలా వెళతారనేపాటి జ్ఞానమూ లేదంటే!' అని కొండొక కోమలాంగీ రకరకాలుగా నారాయణరావుగురించి అక్షతలు కలప సాగేరు.

అదేం గుర్తించడం లేదు నారాయణరావు. అతని దృష్టంతా గుడిగోపురంమీదా, బడినుంచి వచ్చే బాట మీదా లగ్నమై వుంది.

ఆడిపోసుకుంటూనే ఆ దార్ని వెళ్లే అతివలు వెళుతున్నారు. తొలగే తొయ్యలులు వెనుతిరిగి పోతున్నారు. అలా వారం పదిరోజుల్నుంచి జరుగుతున్న గ్రంథమే!

మగ మహాశయులకీ నారాయణరావు వడవడికి కోపాన్ని కలిగించింది. కాని, 'నా అరుగుమీద నే నిల్చబడతా. నా యిష్టం.' అంటా డేమో! అనడం గాని ఒకవేళ అనడమే సంభవిస్తే ఏమిటి గతి? అని వాళ్ళబాధ. అదీగాక నలుగురిలో మంచిగా న్యాయపరుడులా వుంటూన్న ఆ నారాయణరావుగార్ని గమ్మున ఆడదానిమాట విని అనెయ్యడమే!—అని భయం. అనకపోతే—ఆయన అరుగుకి అంకితమవ్వడం మానకపోతే—ఆడవాళ్ల గొడవ ఎలాగురా భగవంతుడా అని వెతదా! చెంగాను!!—ఎటూ తోచక, ఏమీ చేయలేక కొందరూ, ఏమో చేద్దామని బయల్దేరి తీరా నారాయణరావుని చూడగానే మరేమో అయిపోయే మహానుభావులు మరికొందరూను! ఫలితం?—ఎవరిదారి వారిది!

ఎప్పటిలా నాలుగున్నర కాగానే నారాయణరావు అరుగుమీదికి రావడం, ఆడవాళ్లు అటూ ఇటూ కావడం, దారినపోతున్న మగాళ్ల కంఠాల్లో కంకర రాళ్లు కరుక్కుమనడం మామూలుగానే వుంది.

పావుగంట గడిచింది. పిల్లల హడావిడీ ఆటల సరందావిడీ అలానే వుంది. రక్కుకునేవాళ్లు రక్కుకుంటున్నారు నవ్వుకునేవాళ్లు నవ్వుకుంటున్నారు. ఏడ్చేవాళ్లు ఏడుస్తున్నారు. ఆడుకునేవాళ్లు ఆడుకుంటున్నారు. పాడుకునేవాళ్లు పాడుకుంటున్నారు. అదంతా బాలానందం! కోలాహలం!

నారాయణరావు దృష్టిమాత్రం గుడిగోపురం మీదనుంచి బడినుంచి వచ్చే బాటవయిపూ అక్కణ్ణుంచి మళ్ళీ గుడిగోపురంమీదికీ ప్రయాణిస్తోంది!

అదొక చిన్న గుడి! ఎప్పుడో వెల్లవేసినసున్నం. దాని తాలూకు అచ్చులు రాలుతూవున్నై! అందుకు తగిన గోపురం. నలువైపులా నాలుగు బొమ్మలు. ఒక బొమ్మ మొండెం తెగి తుండెం మిగిలివుంది. మరో బొమ్మ మాట్నుంచి రావిమొక్క రెమ్మలు తొడుగుతోంది. ఆ బొమ్మలపైన నాలుగువరసల మెట్లు. ఒక్క

మెట్టుకీ గోడు నలుపలకలు తీరివున్న పాపాన పోలేదు. అలాంటి మెట్లకి పైన మరికొన్ని లలితా లావణ్యాలూ! ఆ చెక్కడాలపైనుంచి గోపురం సూచీముఖానికి మలచబడింది. ఆ మలుపులో నలువైపుల నాలుగుకోటరాకృతులు! వానిపైన గరగవంటి శిఖరం. ఆ శిఖరానికి దిగువగా తన భవంతికి అభిముఖంగా వున్న ఒక కోటరాకృతివయిపు నారాయణరావు దృష్టి సంలగ్నత! ఆ కోటరాకృతిలోంచి వచ్చే కువకువ ధ్వనులే అతని శ్రవణపుటాలని గిలిగింతలు పెడుతున్న మధురమంజుల నిక్వణాలు!—

అలా చూస్తూనే వున్నాడు నారాయణరావు.

తుర్రున తొర్రలోంచి ఓ పావురాయి బైటికి వచ్చింది. దాని వెనకనే మరొకటి! ఒకటి పెంటిది! మరొకటి మగదీని! ఆడ పావురాయి ఆ చేరువలోని శిథిలవిగ్రహంమీద వాలింది. అల్లంత దవ్వులో మగ పావురాయి ఎదురుగా రావికొమ్మమీద వాలింది. పెంటిపావురం రెక్క లెగరవేస్తుంటే మగపావురం కూడా రెక్కలాడిస్తోంది. మగపావురం కువకువ మంటే ఆడపావురం కూడా కువకువమంటోంది!

వాటి వైఖరి చూస్తూ నారాయణరావు గుడి గోపురం మీదనుంచి దృష్టిని బడినుంచివచ్చే బాట కేసి మరలించాడు. దృష్టి ప్రసరించేంత దూరం వెళ్ళిన కొలదీ బాట సన్నమవుతోన్నట్టు చెట్లతో క్రిక్కిరిసి పోతున్నట్టు మాత్రం వుంది. సమీపంలో గుడికి వాయువ్యంగా పెద్ద చెరువుంది. రేవులో ఎవరో జనం!—

ఎవరో జనం అనే నారాయణరావు భావన. ఆడవాళ్ళున్నారని అత డనుకోగలిగితే అరుగుమీద తన అవతరణం వారికి అభ్యంతరం అని గ్రహించి ఈపాటికి లోపలికో మరే చాటుకో మరిలేవాడే!

నారాయణరావు దృష్టి మళ్ళీ పావురాల జంట వయిపు ప్రసరించింది. ఈసరికి రెండు పావురాలూ వేరు వేరు స్థానాల్లో లేవు. ఒకేచోటున వున్నయ్. ఒకదానిపక్క ఒకటి పరస్పరం కలిసిపోయి ఒకటే పావురం అన్నంత భ్రాంతిని కలిగిస్తున్నయ్!

కాస్త పరిశీలనగా చూశాడు నారాయణరావు!

ఆడపావురంలో ఒకానొక ఒదుగు, మగపావురంలో ఒకానొక మగత—అవ్యక్తంగా అవసరంగా సుద్యోతకాలవుతున్నయ్. అది దృశ్యాన్ని అక్షియుగళంలో నిలుపుకుంటూ బాటవయిపు చూశాడు నారాయణరావు. అలా చూసగానే అతనిలో ఒక నూతనోత్తేజం వికాసవిలాసం, లగ్నత నేత్రాలలో ఆనందరేఖలూ ప్రస్ఫుటించినయ్. అటే అతని దృష్టి సంశ్రయమయ్యింది. అంతకంతకు అతనిలో ముచ్చట అధికమవుతూ వుంది. ఆ ముచ్చటతో బాటు మధ్య మధ్య గుడిగోపురం కేసి కూడా చూస్తూ మురిసిపోతున్నాడు. అతనికి ఎందుకో అంత ఆనందం?—

పశ్చిమాభిముఖంగా బాటవయిపు పయనించిన అతని దృష్టి క్రమంగా స్వగృహాభిముఖ మవుతోంది. అయ్యింది! ఇప్పు డతని దృష్టి క్షణం క్రిందికీ క్షణం పైకీ! అతని మనశ్శ్రవాలలో క్షణం కువకువలూ! క్షణం గుసగుసలూ! క్షణం ఆడపావురాయి కిలకిలలూ! క్షణం సన్నటి గాజుల గలగలలూ! క్షణం మగపావురాయి రెక్కల సవ్వడి! క్షణం కిర్రుతో కూడిన బూటుల చప్పుడు!—అన్నీ కొన్ని క్షణాల వ్యవధిలో! అదంతా ఒక లిప్తమాత్ర సంఘటన!

అంతవరకూ ప్రాంగణాభిముఖంగావున్న నారాయణరావు దృష్టి క్రమంగా ప్రాక్పథాభిముఖంగా పయనింపసాగింది. పయనిస్తూనే మలుపువరకూ మరలింది. మలుపు దాటితే మరి కనిపించని ఊరు. ఊరికి దవ్వుగా భవంతి కట్టుకున్న నారాయణరావు దృష్టి మలుపు దాటలేక మరల భవంతి మొహం పట్టింది. పడుతూనే గుడిగోపురంమీదికి ఎగబ్రాకింది. సరిగ్గా అదేసమయాన జర్రున పావురాల జంట ఆలయ కోటరాంతరంలోకి అంతర్ధానమైంది!

నారాయణరావు హృదయనాడుల్లోంచి స్మిత శ్రీలు ఒలికి సింహద్వారానికి సింగారాన్ని చిలికి, మెల్ల మెల్లగా ఇంట్లోని చిరుచీకటులలో మటుమాయమయినయ్.

2

రాత్రి పదయింది. వసం చావడిలో ఎక్కడో పడక కుర్చీలో ఒడుం వాల్చాడు నారాయణరావు. బయట ఏం జరుగుతున్నదీ ఎంత వర్షం కురిసి వెలిసిందీ అతనికి తెలీదు. ముసురువల్ల చావిడి మాత్రం చలిగా వుంది. అంతే. వెచ్చదనానికి కాళ్లమీద కాశ్మీరు శాలువా వేసికొన్నాడు.

మెల్ల మెల్లగా నిద్రాదేవి చల్లటిచూపు అతని మీదికి ప్రసరించబోతోంది. ఇక లేచి పడకగదిలోకి పోదామనుకున్నాడు. క్రమంగా లేవసంకూడా

జరిగింది. వీధితలుపు గడియ వేయడానికిగాను వీధి చావిడిలోకి వచ్చేడు. జార్లవేసివున్న తలుపుల్ని అపశ్శంగానే దగ్గిరసగా వేశాడు. గడియ కూడా వేయబోయేడు.

'నారాయణరావుగారూ!' అని

అంతలోనే పిలుపు!

ఎవరైవుంటారు? అన్న ప్రశ్నతో మొహం మాత్రం చిట్లించి అదే భంగిమలోవుండి గడియ వేయడం మాని తలుపులు బారుగా తెరిచాడు. ఎదురుగా మెట్లమీద అయిదారుగురుదాక నిలబడ్డారు. వారి శిరస్సులమీద ముసుగులున్నయ్. వారి వెనక గుడి దగ్గరగా మరో ఇద్దరు ముగ్గురు ఉన్నారు.

ఓసారి నారాయణరావుదృష్టి గుడి మీదికి పోయింది. "ఆ పావురాలు గూటిలోనే వుంటాయి!" —ఇంత వాన కురిసినట్లు వీధి ఇప్పటికీ చెబుతున్నా తన కంతకుముందు తెలీనట్లు వాటికీ తేలీదేమో! తెలీకపోయినా చలిమాటో? అన్న స్పృహ కలిగి "ఎంతగా చలికి వణికిపోతాయో!" అనుకుంటూ చటుక్కున 'అరే!' అనుకొని నారాయణరావు సమ్ముఖం ముందున్న వ్యక్తులవంక చూశాడు. చూస్తూనే 'మీరా? రండి లోపలికి!" అన్నాడు. అని లోపలికి దారితీశాడు.

ఒక్కొక్కరే మెట్లమీద నిలబడ్డవారూ గుడి దగ్గర తచ్చాడుతున్నవారూ లోపల ప్రవేశించారు. వీధి చావిడిలో వున్న పొడుగాటి బల్లలమీద అంతా ఆసీనులయేరు!

'ఏదైనా పనిమీద వచ్చేరా?'

పడక కుర్చీలో కూర్చుంటూ నారాయణరావు అడిగాడు. ఆ వచ్చినవారిలో ముసిముసి నవ్వులు మోసులెత్తినయ్. వారి వైఖరి శంకించినట్టే వాస్తవం అని నారాయణరావు గ్రహించాడు. పైగా మున్నబుగారూ కరణంగారూ కలిసి వచ్చేరు. ఏదో వ్యవహారం లేనిది ఎందుకు వస్తారు? అని నారాయణరావు ఆలోచన.

'ఏమండి కరణంగారూ!' అన్నాడు నారాయణరావు వచ్చినపని చెప్పండన్న భావాన్ని అధ్యాహారానుకూలం చేస్తూ.

'అబ్బే...'

గ్రామకరణంగారైన భీమశంకరం నసుగుతూ మున్నబుగారి వంక ముసిముసి నవ్వులతో చూసేడు. కరణంగారితో బాటు మరో నాలుగు కన్నులు మున్నబును చూశాయి. మరో రెండు కంఠాలు సకిలించాయ్.

'చెప్పండి మున్నబుగారూ!' నారాయణరావు కూడా అడిగేశాడు!

'మరేం లేదండి. మీతో వీరంతా ఒక విషయం చెప్పుకుందామని వచ్చేరు.'

'ఏకేగాని మీరు కాదన్న మాట!'

నారాయణరావు ఛలోక్తిగా అని నవ్వేడు.

'ఎందుకొక్కరండీ! ఒకటే ఊరయ్యేక?' కరణంగారు శ్రుతి కలిపేరు.

'సరే ఏమిటది?' అన్నాడు నారాయణరావు. 'చెప్పండి.' ఒకళ్ళిద్దరు మున్నబుగారి చెవులు కొరికేరు. మున్నబు మొదలుపెట్టాడు.

'మీరు వచ్చినప్పట్నుంచీ మా వూరికి ఓ కొత్త జీవితం ఏర్పడింది. అంతవరకూ అజ్ఞానంలోపడి అల్లాడేవారు!'

"బాగానే వుంది! కరణంగారు కవిత్వంకట్టి మీ చేత పాడిస్తున్నట్టుందే!' అంటూ మున్నబు మాటకు అడ్డువచ్చేడు నారాయణరావు. 'నే చెప్పలేదూ నారాయణరావుగారంటే అధికత్రినులు అని!' అంటూ భీమశంకరం భీముడంత మనిషై సగర్వంగా సర్రయ్యవంక చూశాడు. తనమాటకు వాళ్ళంతా హడలెత్తి పోయివుంటారని భీమశంకరం అభిప్రాయం! అంతపనీ జరిగింది. అర్థంగాక ఆ సర్రయ్య కాస్తా తేలకన్నులు వేశాడు. అది కనిపెట్టి తెలివైన ఘటం అవ్వడంచేత భీమశంకరం గుక్కతిప్పుకొని 'మన నారాయణరావుగారికి తమ్ముగురించి పొగిడితే సహించలేరు!' అని వ్యాఖ్యానం చేశాడు.

'అవన్నీ ఎందుకు శంకరంగారూ! అసలు సంగతి చెప్పండి.' అన్నాడు నారాయణరావు. నిజంగా నారాయణరావులో సహించలేనితనం స్పష్టమయింది.

'నారాయణరావుగారూ! మీరేమన్నాగాని మీరు వచ్చేకనే మా పల్లెటూరికో పాఠశాల అనేది వచ్చింది. ఆడమేస్టారో మగమేస్టారో భార్యాభర్తలో ఎవరో మొత్తానికి ఆ యిద్దరివల్లా పదిమంది పిల్లలకీ నాలుగు అక్షరం ముక్కలు వస్తున్నయ్.'

'అయితే—' చిరునవ్వు ప్రకటిస్తూ అన్నాడు నారాయణరావు. అప్పుడతని దృగ్వలయంలో నాలుగ్గంట

లికి రణగోలచేస్తూ గుడిదగ్గర ఆటలాడుకునే పిల్లల హడావిడి రూపురేకలు దాల్చుకొంది. ఆ దృశ్యం గుర్తుకువచ్చి కలిగిన ఆనందంలో స్వీయప్రశంస అనే అంశాన్ని గమనించక అవునన్నట్టు నారాయణరావు 'అయితే?' అని అడిగాడు.

'అలాగే, పిల్లలతో బాటు పెద్దలు! లోకంలో ఎన్ని రకాల తింపులున్నా మావూరి ప్రజలకి భగవంతుడంటే వల్లమాలినంత భక్తి. పూజలూ పునస్కారాలూ! మీకు తెలీనివి గావు. తాతలనాటిది ఓ గుడివున్న దన్నమాటే గాని అందులోకి వచ్చి అర్చించడానికి అనువుగాలేదు. కనుక నలుగురిచేత చందాలు వేయించి మన భీమంతి ఎదటిగుడి బాగుచేయిద్దామని! నలుగురికీ వచ్చే కార్యం. నలుగురూ కోరుతున్నదికూడా! ఇహమూ పరమూ అన్నారు పెద్దలు! అదేదో మీ పేరుమీదుగా జరగాలని మనవాళ్ళ మక్కువ. లేక గుడి కడుతున్నామంటే కాదనే కర్కోటకుడెవ డుంటారు చెప్పండి."

'కర్కోటకుడు' అన్నమాట కటారిలా దూసుకుపోయింది నారాయణరావు గుండెని.

'దైవకార్యం. పదిమంది పట్టుదలా వుండాలే గాని పదినిమిషాల్లో మన నారాయణరావుగారు ఆపని చేయించలేరూ?'

అన్నాడు భీమశంకరం భట్టభావంతో.

'గుడి కురమ్మత్తా?'

కొంచెం నీరసంగా వెలువడింది నారాయణరావుగొంతుకలోంచి మాట.

అంతా తలలు ఆడించేరు.

'ఆఁ!'

అన్నాడు నారాయణరావు ఆలోచనాజగత్తులో అడుగు పెడుతూ!

'ఆలయ పునర్నిర్మాణం! ఆస్తికులికి సరే! నాస్తికులకయినా హానికరమైన విషయం కాదు. దైవం విశ్వాసంతో కూడిన విషయం. ఆ విశ్వాసం హేతురహితమూ గాఢతరమూను. వీరి మనసుల్లోంచి ఇప్పుడది మంచుపొగలా క్షణంలో దట్టమై మరు క్షణంలో మాయమయ్యేది కాదు. లేక పదిమందీ వాంఛిస్తున్న విషయం ఎలా కాదనగలం?

అవునే అంటాం. అయిదురోజుల్లో నిర్మాణ వ్యయం నిమిత్తం డబ్బు వసూలవుతుంది. సరకులన్నీ సరఫరాచేస్తాం. తాపీ మేస్త్రీలు వస్తారు...'

అప్పుడే నారాయణరావు మెదడులో ఆలయ పునర్నిర్మాణం జరుగుతోంది!

'ముందు శిథిలభాగాల్ని తీసి పారేస్తారు' గోపురం పూర్తిగా—అఁ!

నారాయణరావుకి గుండెల్ని రైలు ఢీకొన్నంత ఘాత కలిగింది. 'పాపం ఆ పావురా లెక్కడికి పోతాయి? అవి రోజూ సాయంకాలం ఆడుకుంటూ పాడుకుంటూ...'

నారాయణరావు కళ్లు చెమ్మగిల్లినయ్. అంతరాంతరం పాతాళాంతరంలోకి జారిపోతున్నట్టు అయింది.

'ఏమండి నారాయణరావుగారూ!' కరణంగారు కర్రతో నేలమీద చప్పుడుచేస్తూ చప్పున చెప్పండి అన్న భావంతో అడిగాడు.

'మంచి పని కాదంటారా?'

మున్సబు మెల్లగా ప్రశ్నించాడు. ఎలా కాదన గలడు నారాయణరావు?

'స...రే...' అందామనుకున్నాడు నారా యణరావు.

'పాపం ఆ పావురాలో!'

అంతరాత్మలో సూదిలా మెరిపింది!

మళ్లా నారాయణరావు మనస్సు సంజాటనలో పడింది.

'ఏమిటి వీళ్లు. ఎంత అజ్ఞానంతో వున్నారు! శాస్త్రీయదృష్టి పూజ్యమే! ఆలయాన్ని బాగుచేయిస్తే ఒకవేళ దేవుడున్నా ఎవ్వరూ అమాంతం మజిలీ లేకండా వైకుంఠానికి ఏకాఏకిని ప్రయాణం చేయలేరు. ఆపాటిదానికి ఎందుకీ తిరంగాలు? విగ్రహారాధన పెద్దవిషయం కాదు. విధికాదు. మనసా ధ్యానిస్తే చాలని ధర్మశాస్త్రాలే ఘోషిస్తున్నయ్. పోనీ—వారి కదో ఆనందం! అజ్ఞానమో విజ్ఞానమో అని అంగీకరిస్తే? రెండు దుష్ఫలితాలు. ఒకటి వారి మౌఢ్యాన్ని మరింత ధ్రువం చేసే దృఢతరం చేసినవాడవుతాడు తాను. రెండు—ఎక్కణ్ణుంచి వచ్చాయో ఎలా వచ్చేయో నిక్షేపంగా జీవిస్తున్న ఆ పావురాలు అనాథ పక్షులవుతాయే! అవేమయిలేం? అసలు ఏమీ కావు. తిన్నగా ఎక్కడికో పోయి మరో శిథిలాలయాన్నో జీర్ణవృక్షాన్నో ఆశ్రయించి హాయిగా వుంటాయి! కాని తన కంటికి—

మరి నారాయణరావు ఆలోచన సాగలేదు.

'ఆలయ పునర్నిర్మాణ ప్రయత్నం వద్దు' అని ఖండితంగా చెప్పడమే కర్తవ్యంగా తోచింది నారాయణరావుకి. ఆ మాట చెప్పేద్దా మనుకున్నాడు. మరోసారి ఆలోచించాడు. 'ఎందుకు వద్దంటున్నాను?' అని ప్రశ్నించుకున్నాడు. "నాకోసమా?" మరో ఉపప్రశ్న ఉత్పన్నమయింది. అనేకసండానె 'అవును' అన్న సమాధానం అతని ఎదుట ప్రత్యక్షమయింది.

'కాదు. నాకోసం కాదు. వారి మూఢత్వాన్ని తొలగించడానికే! పావురాలు ఎగిరిపోయినా తనకేం బాధలేదు. ఉన్నా అది ఒక హేతువు కాదు. అసలు పావురాల ప్రమేయమే లేదు. ఆలయ పునర్నిర్మాణం వశీఫలితం అజ్ఞానాంధకారంతో అలమటించే గ్రామీణుల్ని మరింత మూఢులుగా మూర్ఖులుగా తయారుచేస్తుంది. ఎన్నెన్ని విచిత్ర విషాద ఘట్టాలు సంభవిస్తాయి? అందులో అమ్మవారి గుడి! పూజలన్నా నైవేద్యాలన్నా అవి క్రమంగా జాతర్లవరకూ ఎదిగి జంతుహింసలకి కారణభూతమవుతాయి. మహా ఘోరమది. అంచేత ముఖ్యంగా ఆలయపునర్నిర్మాణాన్ని ప్రతిఘటించాలి!—

అభ్యుదయ భావాలు నారాయణరావులో ఆవేశానికి తెర లెత్తినయ్.

'వద్దు. ఆ ప్రయత్నం మంచిది కాదు." నారాయణరావు నోటిదాకా వచ్చింది. నాలుక చివరంటా వచ్చింది. ఇంక అనడమే అవశేషం.

'మాటాడరేం?'

కరణంగారి కంఠంతోబాటు కర్ర దప్పుడు కొత్త హెచ్చుస్థాయితో అనిపించి నారాయణరావు ఆగంతుకులవంక చూశాడు.

'వద్దు.' అందామని నోరు తెరిచాడు.

ఎదురుగా ఏడెనిమిదుగురి ఉత్సుకత!

'అలాగే!' అనేశాడు నారాయణరావు.

'చయస్తెరుకూ నే చెప్పలేదూ? మన నారాయణరావుగారు మన గ్రామాన్ని అన్నివిధాల ముందుకు తీసుకుపోయే మహానుభావులని! మన అదృష్టంవల్ల ఎక్కడినుంచో ఈ వూరువచ్చి స్వగ్రామం అన్నట్టు వ్యవహరిస్తున్నారు...

కర్ర నేలమీద ఆనిస్తూ కరణంగారు దండెక మెత్తుకోగానే మున్సబుగారు లేచి "మరి సెలవండి." అన్నాడు.

నారాయణరావు 'ఆఁ' అంటూ అందరివంకా చూశాడుగాని అతని దృష్టిలో సజీవ రేఖలు సన్నగిల్లినయ్. గాజుపలకలోంచి ప్రసరిస్తున్న సూర్యకిరణంలా మందగించిన అతని చూపును అక్కడివా రెవ్వరూ చూడలేదు. ఎవరిమట్టుకు వారు వెళ్లడానికి లేచారు. వారిని సాగనంపడానికి నారాయణరావు వీధిగుమ్మందాకా వెళ్ళేడు.

అంతా వీడ్కోలు వాక్యాలు చెప్పి వీధి మొహం పట్టేరు. నారాయణరావు దృష్టి అనాలోచితంగా ఆలయంమీదికి వెళ్ళింది. సూటిగా కోటరాకృతి కనిపించింది. నారాయణరావు ముఖంలోంచి ఓ కాంతిరేఖ ఎక్కడికో ఎగిరిపోయింది! అదే సమయాన కోటరాకృతిలోంచి కోమలంగా వెలువడ్డ కువకువధ్వని అతని హృదయంలో చురకత్తిలా కలదిరిగి కవ్వమాడింది! అలా చూస్తూనే, మరబొమ్మ చేతుల్లా నారాయణరావు చేతులు తలుపులు జారవేయడానికి నిటారుగా సాగాయి!

3

తెల్లవారింది. ఆశ్చర్యం!

సరిగా వెలుగైనా రాలేదు. అప్పుడే అమ్మవారి గుడి అరుగుమీద తాపీ మేస్త్రీలు!!

అప్పుడే లేచి నిద్రకళ్ళతోనే బైటికివచ్చిన నారాయణరావు వాళ్ళని చూశాడు. క్షణం తనకళ్లని తాను నమ్మలేకపోయేడు.

రాత్రి పదిమందీ వచ్చి చెప్పి ఇంకా సరిగా తెల్లవారలేదే! అదైనా రాత్రి వాళ్ళన్నది చేయించాలన్న సంకల్పం మాత్రమే! ఇంకా జరగాల్సినది సవాసేరు గ్రంథం వుంది. ముందు పదిమందిదగ్గర చందాలు వసూలుచెయ్యాలి! ఎవరైనా భూరివిరాళాలిస్తారేమో చూడాలి! దాన్నిబట్టి ఎంతడబ్బు ఖర్చుపెట్టగలమో ఒక నిర్ణయానికి రావాలి! సనాతనమయిన ధర్మాన్ని పురస్కరించుకొని ఇంతా ఆలయాన్ని మరామత్తు చేస్తామరా సంప్రదాయాన్ని అనుసరించి వాస్తు చూపించి ముహూర్తం పెట్టించి.. ఇంకా...ఇంకా...ఎంతో తతంగముంటే, అప్పుడే ఈ తాపీమేస్త్రులు ఆయుధసామగ్రితో తెల్లారకుండానే వచ్చారేమిటి?'

తెల్లబోయి చూస్తున్నాడు నారాయణరావు. ఒకటి రెండు నిమిషాలు గడిచాయ్.

'ముందీ పక్క నుంచి మొదలు పెడదాం.'

'అలాగే మొదలుపెట్టి ముహూర్తంచేసి ఆగం. పూర్తయిందాకా ఇదే పని!'

తాపీమేస్త్రీల మాటలు నారాయణరావు చెవిని బడ్డాయి. మరీ క్షణం యోచన వ్యర్థం అనిపించింది.

'ఏమోయ్ ఇలారండి.' అని వాళ్ళని పిలిచాడు.

'అయ్యా!' అంటూ మేస్త్రీలు నారాయణరావుకి సమీపంగావచ్చి వినయవిధేయంగా నిలబడ్డారు.

'ఎవరు పురమాయించారు మీకీపని!' నారాయణరావు మామూలుగా అడిగినట్టే అడిగాడు.

'చెప్పడమయితే మున్నబుగారే చెప్పారు కానండి, పనంతా పురమాయించింది కరణం గారండి.' 'అలాగా!' అంటూ నారాయణరావు ఆలయంవంక చూశాడు. పావురాల నివాసమయిన కోటరం కనిపించింది. ఒక్కసారి నారాయణరావుహృదయం స్త్రీహృదయంలా తరుక్కుపోయింది!

నిద్రపోతున్న పసినెత్తురుకందుల్ని విచ్చుకత్తులతో తుత్తునియలుచేస్తున్నట్టు అనిపించి భరించలేకపోయేడు.

'నేను వీల్లేదన్నానని చెప్పండి. మీ యిళ్లకు మీరు పొండి.' తీవ్రంగా అన్నాడు నారాయణరావు.

తాపీమేస్త్రీలకు నడినెత్తిమీద తాటికాయలు పడ్డంత పనయింది! నారాయణరావుగారు చాలా శాంతం కలవారని ఆయనకి కోపం రానేరాదని ఆ భవంతి కట్టిననాడు అనుభవంలో వారు గ్రహించిన విషయం. అలాంటిది అకస్మాత్తుగా నారాయణరావు అగ్గిమీద గుగ్గిలమవ్వడంతో వాళ్లకి హడలెత్తిపోయింది.

'ఏం?'

మళ్ళా నారాయణరావు హుంకరించాడు. తాపీ మేస్త్రీలు ఒకరి మొహాలు ఒకరు చూసుకున్నారు! నుద్దు తేలవేశాడు ఒకడు. మరొకడు మెడ వాలేశాడు. మెల్లగా ఇద్దరూ ఒకళ్ళనొకళ్ళు కూడబలుక్కున్నట్టుగా మాటా మంతీ లేకుండా మౌనంగా ఆలయందగ్గరకు వెళ్ళి సాధనాలు చంకను బెట్టుకున్నారు.

4

సరే! మంచితనంవల్లో మరే కారణంవల్లో అన్న వెంటనే వాళ్లు అవతలకి వెళ్లారు. వెళ్ళి ఊరుకుంటారా? పని పురమాయించినవాళ్ళకి చెబుతారు. వాళ్లు వింటారు. నానావిధాల భావాలు వాళ్లల్లో పొడుకుంటాయి.

మున్నబు అసలే ముక్కోపి! దానికి సాయం, తాను తలచినదానికి వ్యతిరేకం జరగరాదన్న తత్వం కలవాడు. ఏమంటాడో?

భీమశంకరం వసపిట్టే గాని భల్లూకపుపట్టుపట్టే మనిషల్లే తోచడు. తదితరా వాళ్ళంటే మున్నబుకో కరణానికో అనుయాయులు! కనుక విషయం మున్నబుకీ కరణానికీ ముందే చెప్పడం మంచిది...

అనుకుంటూ కాఫీ తాగడం మవ్వగానే నారాయణరావు ఊళ్ళోకి బయల్దేరాడు. మున్నబుగారు ఇంట్లో లేరని లోపల్నుంచి జవాబు వచ్చి తిన్నగా కరణంగారింటికి వెళ్లాడు. భీమశంకరంగారు డెస్కుముందర దస్త్రాలు సర్దుకొంటున్నాడు. నారాయణరావుని చూడగానే 'రండి రండి' అంటూ ఆహ్వానించాడు.

'ఏమండీ కరణంగారూ! తెల్లారకుండానె తాపీ మేస్త్రీలు వచ్చేరు. ఏ విధంగా పని జరపాలో ఎంత డబ్బు అవుతుందో ఇంకా మనం ఒక నిర్ణయానికి రాలేదు. ముందు ఒక ప్లాను వుండటం ఎందుకయినా మంచిదికదా?' అన్నాడు నారాయణరావు.

'అదేమిటండోయ్. గురువులేని విద్య గుడ్డి విద్యని ప్లానూ ప్రణాళికా లేని పనేమిటి? లక్ష విధాల చెప్పేను. మున్నబుకి తలకెక్క లేదు.'

'ఏమంటాడు?'

'ఏమని చెప్పను? అసలు నారాయణరావుగారూ! ఒక విషయం. మీకు నేను చెప్పకూడదుగాని మంచితనంగా వుండేవారికి అకారణంగా అపనిందలు అంటగడితే నేనుమటుకు సహించలేను. మీరు నిస్వార్థంగా ఇంత సేవ చేస్తున్నారే! ఆ మున్నసబుకిగాని పురోహుడికిగాని విశ్వాసంలేదు. పరాయివాడు పరాయివాడే అని వాళ్ళది ఒకటే దాసరి పాట! అదీగాక నారాయణరావుగారూ! ఇది క్షుద్ర గ్రామం. ఇలాంటిచోట మీవంటివారికి తావు దొరకదు. మీ మంచితనం నెగ్గదు.' అన్నాడు కరణం ఖండితంగా.

'మరి మనమూ జాగ్రత్తగా వుండాలి!'

'ఏమి జాగ్రత్తండీ! మీకు తెలీడంలేదుగాని— సరే. నాకెందుకు లెండి. ఏమిటో వెనకటి బొత్తిగా నాది జాలిగుండె. భరించలేక వెళ్ళగక్కుతుంటాను. 'కలహ మహోదునిరా మనం కరణంగారంటే' అన్న అపప్రథకి పాల్పడుతూవుంటాను. నాకే బుద్ధి వుండదు.'

నారాయణరావు మాటాడలేదు.

'అసలీ పదవలోక ధర్మమే ఇంతేండీ! న్యాయానికి ధర్మానికి స్థానంలేదు. మీరు రాత్రి దేవాలయ ప్రవేశనిర్ణయాన్ని అంగీకరించారా? పాపం! అమాయకులు మీరు—అంతా మీమీద వున్నట్టే వారు మాటాడేరు. కాని నా కది సహించదు.'

'ఏది సహించదు?'

'అబ్బే. ఏమీ లేదండి నోరుజారింది.'

'ఫర్వాలేదు చెప్పండి. నామీద మీకు నమ్మకం లేదా?'

'ఎందుకు లేదు. ఉండబట్టే ఈ నోరు జారడాలు! మళ్లా మీరు వాళ్లకి చెప్పరని నాకుతెలుసు. కాని...నారాయణరావుగారూ! నాబోంటి ఏకపక్షి ఎక్కడి విషయం అక్కడే రెక్కలు దులిపినట్టు దులిపెయ్యడం మంచిదిగాని ముక్కున తగిలించి మోసుకురాకూడ దండీ!'

'మొత్తానికి మీకూ నామీద శంకే!'

'ఛా ఛా! ఆ అల్పులికయితే అలాటి పధవ శంకలున్నాయిగాని అన్నీ తెలిసిన వాడూ అదే రోగమా? ఎంతమాటన్నారు! మీకు తెలీదుగాని నారాయణరావుగారూ! మీరు నవనీత హృదయులని నాకు తెలుసు. నమ్మండి చెబుతున్నా. మీ సలహాయే నిజంగా కావలిస్తే మీతో మాటాడకుండి తాపీమేస్త్రీలని ఎందుకు ముందే పురమాయించాలి? పోనీ పురమాయించడం తప్పుకాదే అందాం. అన్ని సంగతులూ మీకు చెప్పినప్పుడు ఆ మేర్వాణీ ఏమయింది అసలు సంగతి చెప్పకుండటానికి? అని నేనంటాను. అందుకే నాకు అలాంటి గొడవలు సహించవ్'

'ఎవరు పురమాయిస్తే?'

మామూలు కంఠంతోనె అడిగాడు నారాయణరావు, కరణంగారి మాటలన్నీ కర్ణపుటాలలో పడుతున్నా గమనించేలా ఆయన ముఖకవళికలలో ఏమీ మార్పు పైకి ముద్ర వేసుకోలేదు.

'ఏమిటంటారు?'

అన్నాడు ఉలిక్కిపడి భీమశంకరం.

'పురమాయించిం దెవరని?'

'బాగుందండీ! పేరుపెట్టి చెప్పాలా? ఎంత వెర్రివారండీ మీరు! తనకీ నాగరికత తెలుసునే! పట్టణాల్లో ఉన్నాడే! నాకంటె ఏమంత నారాయణరావు ఘనాపాటీ అని ఈ సంస్కారణలు అని మున్నబుగారి దుగ్ధండీ!'

ముక్కుపుటాల్లో నస్యం బిగిస్తూ కరణంగారు కరకరలాడేరు.

'కరణంగారూ! ఇక సెలవు.'

అంటూ నారాయణరావు లేచేడు.

స్వగృహాభిముఖంగా కాలు సాచేడు. భీమశంకరం వంతెనవరకూ సాగనంపి సెలవు తీసికొన్నాడు. ఒంటరిగా నారాయణరావు నడక మొదలు పెట్టాడు. అడుగులు జోరుగా పడుతున్నాయి. మలుపు తిరిగాడు.

'నమస్కారమండి! నారాయణరావుగారూ!'

అన్నమాట వినబడి తలయెత్తి చూశాడు.

ఎదురుగా మున్నబు!

'నమస్కారం. ఎక్కణ్ణించి. ఇంటిదగ్గర లేరంటే వచ్చేస్తున్నా.' అన్నాడు నారాయణరావు.

'నేను మీయింటికే బయల్దేరానండి.' అన్నాడు మున్నబు.

'సరే! ఆఁ. ఏమిటి సంగతి?'

'అబ్బే! రాత్రి మీతో నేను చెప్పింది—'

మున్నబు అంటుండగానే

'ఆఁ. ఏమయింది?'

అన్నాడు నారాయణరావు యథాకంఠంతోనె.

'అబ్బే! చందాలు గట్రా ఏమిటి వస్తయ్యో చూద్దాం. పదిరోజు లాగుదామంటే రాత్రి నాకూడా వచ్చినవాళ్లు సుతరాం ఒప్పుకోలేదు. కరణంగారొహటి వాళ్లకి తగ్గట్టు కొన్ని సమిధలు వేశాడు. మొత్తానికి పదిమంది రాత్రి మా యింటిదగ్గర్నించి వస్తూ దారిలోనే తాపీ మేస్త్రీలకి పురమాయించేరు. నేను కొంచెం కిందా మీదా ఆలోచిస్తూనే వున్నా. మేస్త్రీలు నిద్రలోంచి లేచివచ్చి 'ఏమిటి బాబూ

సెలవు' అంటే అనుమానిస్తూనే 'మన గుడి మరామత్తు చెయ్యాలి!' అన్నాను. అనడం తడవు నలుగురూ తొందరలో ప్రారంభించాలి అన్నారు. 'పథిస్య శీఘ్రం. తెల్లారుగట్ల దశమి శేషతిథి. అయిదు గంటలకి ఆల్ప్రాచీగా పని మొదలు పెడితే సరి!' అన్నారు కరణంగారు! ఆ మాటమీద నలుగురూ సరే అంటే సరే అన్నారు. నారాయణరావుగారికి చెప్పనిదేనా అని నసుగుతుంటే 'ముసుగులో గుద్దులాటా ఏమిటి పురమాయించండి అంటే పురమాయించండి అని నలుగురూ నాలుగు మాటలన్నారు.

మొత్తానికి —

మున్నబు కళ్ళల్లో బెదురు తొంగిచూడటాన్ని గమనిస్తూనే వున్న నారాయణరావు మెల్లగా అన్నాడు. 'అవును. మేస్త్రీలు రానేవచ్చారు. మరో కారణాన పని మానేసి పొమ్మన్నాను.'

'అది తెలిసే మీకేం కోపం వచ్చిందో అని గబగబా మీయింటికి వచ్చేను. అయితే పొలంమీదనుంచి రావడంవల్ల దారులు వేరయ్యాయి.'

'ఆఁ దానికేం, ఊరివాళ్ళకి ఆలయం తప్పని సరిగా బాగుచేయించుకోవాలన్న భావం ఉన్నప్పుడు మనం కాదని అనకూడదు. ఇందాక ఏవిటో నా మనసంతా అదో మాదిరిలావుండి వాళ్ళని పొమ్మన్నాను. దశమి పోయినా ఏకాదశి మంచిదే! మధ్యాహ్నంనుంచి పని మొదలు పెట్టిద్దాం. ఈలోగా మనం ఎవరెంత డబ్బు ఇచ్చేదీ ఒక అందనా వేసికోవాలి! భోజనమయ్యాక ఒకసారి మా యింటికి వస్తారా?' అన్నాడు నారాయణరావు.

'సాయంత్రం రాకూడదాండి.'

'అలాగైనా సరే!'

'అయితే సాయంత్రమే వస్తాను.'

'మంచిది. మరి సెలవా?'

నారాయణరావు కాలు కదపబోయి మున్నబు వంక చూశాడు. మున్నబు మొహంలో ఒక తచ్చాటు కనిపించి అలా చూస్తూ ఆగిపోయేడు. మున్నబు గొంతుక సవరించుకొంటూ ముందుకు వెళ్ళబోయి ఆగి 'నారాయణరావుగారూ!' అన్నాడు. మళ్లా కాలు సాచబోయిన నారాయణరావు సాచుతున్న కాలు సాచుతున్నట్టే ఆపి మున్నబువంక తిరిగాడు.

'మీయింటికి వస్తూ తాపీ మేస్త్రీలను కూడా తీసుకు వచ్చేను—మీకు సంగతిచెప్పి పని మొదలు పెట్టిద్దామని-తొమ్మిది గంటలదాకా దశమివుందని మళ్లా పదిమంది పట్టుపట్టారు. మీరు ఇంటిదగ్గర లేరు. మేస్త్రీలు 'నారాయణరావుగారు మీరు ఏకస్తులై చెప్పండి, ఎలా చెయ్యమండి?' అని గోలపెట్టారు...ఫర్వాలేదు. నేను మళ్ళీవచ్చి నారాయణరావుగారికి చెబుతా. ఆయన రాత్రి మాతో బాటు ఈపని చేయించాలనే అన్నారు. ముహూర్తం ఆగదుకదా! అని దగ్గరవుండి పని మొదలుపెట్టించి ఇలా వస్తున్నా. ఇంతలో మీరు ..'

అంటూ మున్నబు నారాయణరావు మొహం లోకి చూశేడు. నిర్వికార గంభీరంగా వున్న నారాయణరావు ముఖాన్ని చూచి విస్మయాధికీభూతుడైన మున్నబుగారి ముఖాన్ని నారాయణరావు చూచి 'పని మొదలు పెట్టారా?' అన్నాడు.

'నేనే మొదలు పెట్టించానండి'

'సరే' మరి వస్తా.

'సెలవండి—సాయంత్రం తప్పకుండా వస్తాను.'

'నేను ఎక్కడికీ వెళ్ళను. ఇంటిదగ్గరే వుంటాను.'

మున్నబు తల ఆడిస్తూ ముందుకు నడిచాడు.

5

"ఒకరికంటె ఒకరు. కరణం సాక్షాత్తూ వృద్ధ జంబుకం. మున్నబు మెత్తని పులి! సరే! వాళ్ళి అనుకోవడమూ అనవసరమే! ఆవ్యాళ్ళింజనో ఈపాటికి అవుతూనే వుంటుంది. పాపం మేస్త్రీలు! వాళ్ళేం చేస్తారు? ఎవరి అధికారంలో వుందని ఎవరిమాట వింటారు? పైగా దేవుడిపెళ్ళికి అందరూ పెద్దలే! అందులో ఒకాయన మున్నబు. మరొకాయన కరణమూ! గ్రామాధికారులు! వారిని కాదని క్షణం సామాన్యులు బ్రతకలేరు. అంచేత తాపీపనివాళ్లని అనుకోవడమూ తప్పే!

ఈపాటికే గుడిలో ఏ పగవో కూలగొట్టి వుంటారు—"

ఈ స్ఫురణ కలగ్గానే నారాయణరావు గుండెలోనే గునపాలు కదిలాయ్! అడుగులు తడబడినయ్. అల్లాగే తలెత్తి చూశాడు.

అల్లంత దూరంలోనె ఆలయం!—"అదిగో! మావినున్న మాటునే పై శిఖరం! ఆ శిఖరం కిందనే—"

నారాయణరావు నాడులు చల్లబడసాగాయి. అతికష్టంమీద అడుగుపడుతున్నది. సన్నమావి కొమ్మల గుబురు దృష్టిపథాన్నుంచి తప్పుకొంది స్ఫుటంగా గుడి అదిగో! అరే! ఎవ్వరూ లేరేఅక్కడ!

ఆశ్చర్యంలో నారాయణరావు అడుగు జోరుగా పడబోయింది. 'వెనకవైపు ఉన్నారేమో!—' అన్న తలంపు కలిగి అంతలోనే ఉసూరుమని పోయింది నారాయణరావు ప్రాణం.

ఎల్లాగో కాలు కదుల్తోంది! మరికొంతదూరం నడిచాడు.

అన్నివైపుల్నుంచి ఆలయభాగాన్ని చూడవచ్చు. నారాయణరావు చూశాడు. చీలిపోతున్న గుండె ఎల్లాగో అదుముకుంటూ కళ్లు చీల్చుకుని మరీ చూశాడు.

నిజం! నిజంగా లేరు. ఏమైనట్టు తాపీపని వాళ్లు?

నారాయణరావు అదుర్దాపడసాగేడు. అంచెలంచెలుగా అడుగులు పడినయ్.

అమ్మవారిగుడిముంగిలికి వచ్చేశాడు.

నిజంగా తాపీమేస్త్రీలు లేరు. కనీసం గుడికి మహూర్తం చేసినట్టుకూడా లేదు. మరి మున్సబు అలా చెప్పాడేం? దగ్గిరుండి పని మొదలుపెట్టించానన్నాడు! ఆ బాపతుచిహ్నాలేమీ కనిపించవే!

ఆతురత హెచ్చుతున్నకొలదీ కంగారు కంగారుగా చూశాడు. ఆలయాన్ని ప్రత్యణువునా పరిశీలనగా చూశాడు నారాయణరావు! ఎక్కడా శిథిల దేవాలయాన్ని మరామత్తునిమిత్తం కూలగొట్టినట్టు లేదు. ఏమిటిది?

నారాయణరావు కేమీ తోచలేదు.

ఆలయంచుట్టూ ప్రదక్షిణాలు మొదలుపెట్టాడు. మొదట రెండుమూడుసార్లు ఏవిశేషమూ లేదు. నాలుగో సారి నారాయణరావు కాలికి ఏదో తగిలింది. బాధపడుతూనే కాలికి తగిలిందేమిటని చూశాడు.

ఒక ఇటిక! ఎక్కడిది?

గుడి మూలలోకి దృష్టి పోనిచ్చేడు!

క్షణం అతనిదృష్టి స్తంభించిపోయింది.

ఉలిక్కిపడ్డాడు. అనంతరం మళ్ళీ స్తబ్ధుడై చూడసాగేడు.

అలా ఎన్ని నిమిషాలు గడిచాయో? క్రమంగా నారాయణరావు భవంతిలో ప్రవేశించాడు. ఇప్పుడతని మొహం నల్లబడింది. అర్థంగాని ఆందోళన— స్పష్టంగాని సంకోచం—ఇంకా ఏవిటేవిటో!—

ఎడం చావిడిలో పడక కుర్చీ వాల్చుకున్నాడు. నారాయణరావు కూర్చోబోయేడు. కూర్చోకుండానే గదిలోకి వెళ్లేడు. డ్రాయరుదగ్గర పది నిమిషాలు చలనంలేకుండా నిలబడ్డాడు. ఉన్నట్టుండి డ్రాయరు సొరుగు తీశాడు. సొరుగు తీస్తూండగా అతని కళ్లు చెమ్మగిల్లినయ్.

సొరుగులోంచి ఒకటి రెండు పుస్తకాలు అటూ ఇటూ తీసి వానికిందవున్న క్యాలికో బైండుని అందుకున్నాడు. కళ్లకద్దుకున్నాడు. అట్ట వెనక్కి త్రిప్పి ఆలోచనగా మరో నాలుగయిదు పుటలు వెనక్కి త్రిప్పాడు. మరి పుటను కదల్చటం మాని అలా మానులాగై పుస్తకంలోకి చూస్తూవున్నాడు.

కొంతసేపటికి అతని పెదవులు కదలినయ్. ఆ కదలికలో ఒక విషాదావిలమయిన భీతచిత్తప్రవృత్తి జీరాడింది!

'అమ్మా!'

అప్రయత్నంగా అతని పెదవులు ధ్వనించాయ్. అప్రయత్నంగానే అతని నేత్రాలు కూడా ఊర్ధ్వలోకన చేశాయి. గోడమీద చిత్రపటం చింగులాడింది!

నారాయణరావు దృష్టి చిత్రపటంమీద లగ్నమయింది!

'ఏమయ్యేవో! ఎక్కడున్నావో!—నీతో పాటు—రత్నం!—'

నారాయణరావుమనసు మాటాడుకుంది. రత్నం అన్న సంబోధనతో మరా మనసు మాటాడలేక ముద్దైపోయింది! అతని లగ్ననేత్రాలలో అశ్రువులు వెలువడ్డాయి!

ఇంక అక్కడ ఆగలేకపోయేడు నారాయణరావు. కాలికో బైండు మూసి డ్రాయరు సొరుగులో యథాస్థానంలో వుంచి, కంగారుగా సొరుగు వేసి గోడకేసి చూడబోయి చూడలేక గదిలోంచి గబగబా బైటికి వచ్చేశాడు.

వస్తూనే వీథి కిటికీదగ్గరకు వెళ్ళాడు. కిటికీ తలుపులు తెరిచాడు. గుడివంక చూశాడు. నిశ్శబ్దంగా వుంది. నిర్నిమేషంగా చూశాడు.

గుడిదగ్గర బడిపిల్లలు గుమిగూడినట్టయింది. నారాయణరావు నిశితంగా చూశాడు. నిజంగా గుడి దగ్గర ఎవ్వరూ లేరు. నిశ్శబ్దంగా నే వుంది. కాని నారాయణరావు దృష్టిలో గుడిదగ్గర బడిపిల్లలు గుమి గూడేరు. ఆటల సంరంభంలో పడ్డారు. మాంఛి హడావిడిగా పెద్ద సరందావిడిగా వుంది. నారాయణ రావు అంతర్దృష్టి బడినుంచి వచ్చే బాటవయిపు ప్రస రించింది. స్పష్టంగా కలకల మొహాలతో కిలకిల నవ్వు లతో బడినుంచి వస్తున్న పంతులమ్మా, ఆమె భర్తా అతనికి గోచరించారు. తిరిగి నారాయణరావు అంత ర్దృష్టి గుడిగోపురంమీదికి ప్రసరించింది. కువకువ ధ్వనులతో పావురాలు బైటికి రావడం దర్శిత మయింది.

నారాయణరావు దృష్టి చూస్తో నేవుంది. అంత రాత్మ ఆలోచిస్తూ నేవుంది. “ఆఁ! అవిగో—అందంగా ఆనందంతో బైటికి వచ్చాయి పావురాలు! ఎందుకో మగపావురం కొంచెం మందంగావుంది. ఆడ పావు రంలో ఒక ఆదుర్దా కనిపిస్తోంది. ఏవిటీ వైఖరి?”

నారాయణరావు భావన అలానే సాగుతోంది! “మగపావురాయికి ఏదో వచ్చింది. ఆడ పావురాయి ఆదుర్దాపడుతోంది. ఆహా! అద్భుతంగా ఒక ఆడదాని మల్లే ఆ ఆడపావురం ఎంతగా తేలపోతోంది! మగ పావురాన్ని చూసి ఆడపావురం పరమసాధ్విలా ఎలా పలకరిస్తోంది! ఆఁ. మగపావురాయి మెడ అలా వాలేసిందే! అయ్యో ఆడపావురాయి బావుర మంది. అరె! కింద పడిపోతోంది.

తటాల్న నారాయణరావు ఊహ ఆగింది. “ఏమిఁటిది?” అందని లోతునీటిలో ఈతరానివాడిలా ఉక్కిరిబిక్కిరై ఒక్కసారి ఎగసిపడి మరోసారి మునిగిపోతూ కడకు ఎల్లాగో తేరుకొని కళ్లు పెక లించి కిటికీచువ్వల్ని చీల్చుకుంటూ గుడిసులాయం వంక చూశాడు. ఏముందక్కడ?

“అరె! పావురాలు బైటికి రానేలేదు. ఎలాంటి దురుహ కలిగింది నాకు! ఎంతటి దుర్భరమైన దృశ్యాన్ని......”

మరి నారాయణరావు మనసు ముందుకు సాగ లేదు. యాంత్రికంగా కిటికీ తలుపులు మూసి మెల్లగా అడుగు కదలించాడు.

నడిం చావిడిలోకి వచ్చేడు. పడకకుర్చీ పరా మర్శించింది. మేను వాల్చేడు. ఎదటి గోడమీదికి చూశాడు. “గడియారం తన గుండెలా కొట్టు కుంటూనే వుంది!” అనిపించింది నారాయణరావుకి. అలా గడియారానికి సహచారిగా కళ్లు అప్ప గించాడు. పది...పదిన్నర...పదకొండు...పన్నెండు ...ఒంటిగంట...రెండు...మూడు...నాలుగు—

గభాల్న లేచాడు నారాయణరావు. మరుక్షణం లోనే అరుగుమీదికి వచ్చాడు. స్తంభానికి జార్ల బడ్డాడు. చుట్టముట్టించాడు. మందంగా చూపు సాగింది.

ఎప్పటిలానే వుంది బాలానందమూ! కోలా హలమూ! యథాపూర్వంగానే నారాయణరావు దృష్టి గుడికోటరం వయిపు బడినుంచి వచ్చే బాటవయిపూ ప్రసరిస్తూనే వున్నై. కాకంటే గమనంలో మాంద్యం!—

ఆడపావురం బైటికి వచ్చింది. అటు నారా యణరావు దృష్టి నిలిచింది. మగపావురం ఇక వస్తుం దని కన్నులు విప్పేడు. ఎప్పటికీ అది రావడం లేదు. నారాయణవు దృష్టి మరి బాటవయిపు మరలడం లేదు. కోటరంనుంచి రావలసిన మగపావురం కోసమే కొవలు సాచుతోంది. ఎప్పటికీ మగపావురం రావడం జరగడం లేదు. నారాయణరావు కళ్లల్లోని నరాలు చిట్లిపోతున్నాయి. మగపావురం మాత్రం బైటికి రావడం లేదు. ఆందోళనగా నారాయణరావు ఆడ పావురంవంక తదేక ధ్యానంగా చూడసాగేడు. అతని నిశితదృక్కులకే వణికిపోయినట్టుగా ఆడపావురం వణికిపోయింది. అది స్పష్టంగా చూశాడు నారాయణరావు. గమ్మున మధ్యాహ్నం తనకు పొడమిన దురూహ గుర్తుకు వచ్చింది. అసుర్తతో పాటు అతనిగుండెకూడా వణికిపోయింది. అలా సంచ లితహృదయంతోనే ఆడపావురంవంక మరీ పరిశీలనగా చూశాడు.

ఆడపావురం రెక్క ఆడించింది!

ఆ రెక్క తన ఎదలో మెల్లగా మెదిలి చల్లగా సోకినట్టు తోచింది నారాయణరావుకి!

ఒంటరిగావున్న పెంటిపావురం మళ్ళా రెక్క ఆడించింది! గుండెలో రెక్క ఈసారి విసురుగా దూసుకుపోయినట్టు విభ్రమం కలిగింది నారాయణ రావుకి!

ఇతోధికమైన నైశిత్యంతో ఆడపావురంమీదికి దృష్టి సారించాడు. ఆడపావురం కనుగ్రుడ్లలో

దైన్యం కనిపించింది. అంతే నారాయణరావు కను పాపల్లో ఆ దైన్యం కన్నీళ్లని గిలకొట్టింది.

భారంగా అటు చూడలేక నారాయణరావు బడినుంచివచ్చే బాటవయిపు అనుద్దేశపూర్వకంగా చూశాడు.

"అరె! ఆమె ఒక్కర్తే వస్తోంది!" నారాయణరావు గుండె గొణుక్కుంది.

"ఏమిటి కారణం? ఆయనకు పని తెములక తర్వాత వస్తానని ముందు ఆమెను ఇంటికి వెళ్ళమని వుంటాడు. ఈమాత్రం దానికి విపరీతంగా ఎందుకు భావించాలి!" అనుకుంటూ అనుకోకుండా నారాయణరావు గుడిమీది పావురంవంక చూశాడు. కనుగుడ్లుమూసి మందంగా దీనంగా కుంచించుకుపోయి కూర్చుం దాపావురం!

'ఇదంతా ఏమిటి? మగపావురం ఏమైంది? ఎవరి కిరాతహస్తం ఏంచేసిందో?—'

ఆలోచనలోపడిన నారాయణరావుదృష్టి అల్లనల్లన భారంగా బాధతో బడినుంచివచ్చే బాటవయిపు ప్రసరించింది.

అలతి సమీపంలోనే ఆమె!

సూటిగా చూశాడు నారాయణరావు. చూస్తూనే తల్లకిందులైపోయేడు. 'అరె! ఈఅమ్మాయి ముఖంలో ఎప్పుడూ వుండేకళ ఏమైపోయింది? ... ఈ మేస్టారు ఎందుకు రావట్లు? ఇందాక అనుకొన్నదే హేతువయితే ఈమెలో దాగివున్న దైన్యానికి కారణమేమై వుంటుంది? అతని గురించే ఆమె బాధ అలా కళ్ళల్లో ప్రతిఫలిస్తూ ముఖంలో ముసురుకుందేమో! అడిగేస్తే?—.'

అడుగుదామనుకున్నాడు నారాయణరావు. పెదవి కదిపేడు. 'తీరా అడిగితే ఏమనుకుంటుందో? ఒంటరిగా వస్తున్న యువతి! భర్త లేకుండా చూచి మీ ఆయన నీకూడా రావడంలేదేం అని ఎంత మంచి హృదయంతో అడిగినా ఎలాంటి కాలుష్యాన్నైనా ఆమె ఆపాదించుకోవచ్చు' అనిపించి నారాయణరావు పెదవి మరి కదలించలేకపోయేడు.

'అడగకపోతే అసలు జరిగిందేమిటో ఎలా తెలుస్తుంది? ఆమె బాధ ఏమిటో? ఆ పావురం ఎంతగా విలవిలలాడిపోతోంది! అలాగే ఈమె హృదయమూ ఎంతగా దహించుకుపోతోందో పాపం! అడిగితేనే మంచిది. ముందు తన ఆరాటం సడలుతుంది. తర్వాత...'

సరిగ్గా భవంతిముందుకు వచ్చిందా పంతులమ్మ. చూసిన దుకూలంలో నైగనిగ్యంలా కలకబారిననీటిలో స్వచ్ఛందతలా గత సందర్భంలోని కిలకిలలూ గలగలలూ నారాయణరావు హృదయాంతరంలో ఎక్కడో మెదిలినట్టయినయ్.

ఒక్కడుగులో ఆమె భవంతి ప్రాంగణాన్ని అతిక్రమించి వెళ్ళిపోతుంది. అవగాలి!—

నారాయణరావు హృదయం ఉయ్యాలలూగింది. బలవంతంగా పొడిబారిపోయిన పెదవిని తెరవబోయేడు. పెదవులు వణికినయ్. పట్టుబట్టి హృదయోద్వేగాన్ని అణచుకోబోయేడు. స్వాధీనం అవడం కష్టంగా వుంది. అలానే 'అమ్మా!' అన్నాడు. ఆ రెండు అక్షరాలూ అతని పెదవులు దాటి రాలేదు. అందుకు సిగ్గుపడి ఆమెవంక చూశాడు. ఆమె అప్పుడే భవంతి ప్రాంగణాన్ని దాటేసింది!

ఆమెవైపు నారాయణరావు దృష్టి నిశ్చలంగా నియతమైపోయింది!

నిమిషాలు గడిచాయి.

పంతులమ్మ మలుపు తిరిగింది.

నారాయణరావు చూపులు నిస్స్పృహతో నీరసంగా గుడి కోటరం వయిపు ప్రసరించినయ్.

ఆడపావురం అలా దీనంగానేవుంది!

6

మనస్సు వికలమయింది.

భావశకటం శకల శకల మయింది.

మనోభావ సకలం వికలశకల మయింది.

మర్నాడు కూడా నారాయణరావు స్వయంపాక ప్రయత్నం మాని వ్యధిత హృదయంతో శూన్య దృక్కులతో వీధిచావిడిలో కూర్చున్నాడు.

ఎదురుగా ఎప్పటిలా గుడివుంది. ఎవ్వరూ అక్కడికి వచ్చిన అలికిడి లేదు.

మధ్యాహ్నమయింది. గడియారం టంగ్ న రెండు కొట్టింది. కూర్చున్నవాడల్లా లేచి గదిలోకి వెళ్ళేడు. క్షణం గోడవయిపూ క్షణం డ్రాయరు వంక చూస్తూ కొన్ని క్షణాలు గడిపాడు.

మెల్లగా డ్రాయరుమీదున్న డైరీపుస్తకం తీశాడు. అక్కడే కూర్చున్నాడు. కలం పుచ్చుకున్నాడు. అయిదారుపుటలదాకా వ్రాశాడు.

గడియారం అరగంట కొట్టింది. నారాయణ రావు చెవిని బడింది. వీథిచావిడిలోకి వచ్చి మళ్ళా పడకకుర్చీలో వాలిపోయేడు.

మూడు...మూడున్నర...

ఠంగ్ ! ఠంగ్ ! ఠంగ్ ! ఠంగ్ !

గడియారం నాలుగు గంటలూ కొట్టింది. ప్రతి శబ్దానికీ నారాయణరావు మొహంమీద సమ్మెటదెబ్బ పడుతున్నట్టుగా ఉలికిపడుతూ ఉలికిపడుతూ ఉద్విగ్న హృదయంతో లేచేడు. అరుగుమీదికి వచ్చేడు.

నిమిషాలు నిర్జీవంగా గడుస్తున్నాయి. గుడి దగ్గర బడిపిల్లలు గుమిగూడేరు.

ఒక్కసారి వాళ్ళమీద పడింది నారాయణ రావు దృష్టి. అందులో ప్రత్యేకించి ఒక ఆరేళ్ళ కుర్రాడిమీద. గోడగడియారం లోపల అరగంట కూడా కొట్టింది. ఆలయంవంక చూశాడు నారాయణ రావు!

ఆడపావురాయి కూడా అగుపించలేదు.

అల్లాగే చూస్తున్నాడు.

ఠంగ్‌న మళ్ళీ లోపల అయిదుగంటలు విని పించాయి! నారాయణరావు చూపులు అటు ఆలయం మీదికీ ఇటు బాటవయిపూ తడబడుతూ ప్రసరి స్తున్నయ్.

అయిదున్నర! ఆరు! ఏడు!

బాటను ఒక్క పిట్టవచ్చిన జాడలేదు. నారా యణరావు మరింత బాధపడిపోగేడు. అనేకవిధాలుగా అంతరాత్మ ఆక్రోశించింది. ఆక్రోశిస్తోంది! ఏముంది సమాధానం? ఎవరిస్తారు?—

ఒకొక్కరే ఇంటిమొహాలు పడుతున్న బడి పిల్లలవంక చూశాడు నారాయణరావు. సందడి సన్న గిల్లుతోంది. ఆడి ఆడి, పాడి పాడి, అలసి సొలసి ఆ బడిపిల్లలు నీరసంగా అడుగులు కదుపుతున్నారు!

'ఏయ్ అబ్బాయ్! మాట!'

అక్కడ మిగిలిన అయిదారుగుర్ని ఉద్దేశించి ఎవ్వరో ఒక్కరు పలుకుతారన్నట్టుగా నారాయణ రావు పిలిచాడు.

ఆ పిలుపుకి కుర్రాళ్లు తెల్లబోయేరు. 'అల్లరి చేస్తున్నారా? మీకు చదువూ సంధ్యా అక్కర లేదూ?' అని పెద్దాళ్లు తిట్టడం వాళ్ల చెవుల్లో గింగురు మంది. నారాయణరావూ అలాంటి పెద్దవాడే! అందుకే పిలుస్తున్నాడు కాబోలు! అని పిల్లలు వెర్రి మొహాలు వేసి చూడసాగేరు. ఒకడు మాత్రం తెగించి 'ఏవండీ!' అంటూ అరుగుదాకా వెళ్ళేడు!

'ఏం చదువుతున్నావు నాయనా!'

'మూడో కలాసండి!'

'అలాగా! మీ మేష్టారు ఎవరు?'

'మాకు మేష్టారు కాదండి. పంతులమ్మగారండి.' ఆ కుర్రాడి మాటలకి వచ్చిన నవ్వు వచ్చినట్లే లోపలే అంతరించిపోయి అదే వైఖరితో నారాయణరావు అడిగాడు.

'ఇవాళ మీకు ఏం పాఠం అయింది?'

'ఏమీ అవ్వలేదండి. ఇందుకేనా పిలిచారు. పొద్దుపోయింది. పోతాను.' అంటూ ఆ కుర్రాడు తోక ఝాడించబోయేడు. 'మాటబ్బాయ్! పనివుంది! ఇదిగో! నిన్నే. ఇలా చూడు.' అంటూ నారాయణ రావు బలవంతంగా ఆ కుర్రాణ్ణి ఆపుచేశాడు.

'ఎందుకండీ?'

పెద్ద చనువున్నవాడల్లే అమాయకుడా కుర్రాడు అడి గాడు. అందుకు సంతోషమే అయినా ఆ అనుభూతి కూడా కలుగుతూనే మాయమయింది నారాయణ రావులో!

'ఇవాళ మీకు పాఠాల్లేవా?'

'కాదండి. పంతులమ్మగారు రాలేదండీ!' అని సాగదీస్తూ నారాయణరావు అడిగిన ప్రశ్నకి ఏమీ టెంత తెలివితక్కువతనంగా అడుగుతా డీయన అన్న అరిందాతనంతో ఆ అబ్బాయి నవ్వేసి 'ఒకేయ్ ఒకేయ్!' అంటూ రోడ్డుమీదికివచ్చిన కుర్రాళ్లలో కలిసిపోయేడు.

"పంతులమ్మకూడా పాఠాలకు రాలేదూ?. కారణం ? — " ప్రశ్నపాతం పాశుపతంలా పని చేసింది. నారాయణరావు జారిపోతున్న నాడుల్ని చేదుకుంటూ గుడివంక చూశాడు.

సడి, సవ్వడి, లేని గుడిగోపురం మట్టూ, నడిరేయి నాట్యమాడినట్టయింది!

7

అరుగుమీద నారాయణరావు కనిపించక పోవ డంతో అదార్ని నీలాటిరేవుకి వెళ్లే అమ్మలక్కల ముక్కులమీద మళ్ళీ ప్రశ్నలు మొలిచాయి!—

'మూడురోజులపట్టి బయటికే రావేమో!—ఒకావిడ ప్రీతి పలకరించగానే 'మరేపాపం, ఇంట్లో వుంటేగా!" అంటూ అంతవరకల్లా తోలగే తోయ్యలులలో ఒకర్తె అయినావిడ అందుకుంది. 'ఏమిటంటావే కారణం?' మరో ఆవిడ ముందు నడుస్తున్నావిడ్ని అడిగింది. 'నాకేం తెలుసునమ్మా నాయకుడుగారి గొడవ!' అంటూ అసూర్యంపశ్యత్వాన్ని చాటుకొంది ఒక ఉవిద, నడివీధిలో!—అలా వారు ధీవంతిని దాటి నీలాటిరేవుకి నడిచారు. కాస్సేపటికి వారి తిరుగుప్రయాణంకూడా అయింది!

మరో అరగంట కాలహరణమయింది.

నారాయణరావు వచ్చేడు. మెట్లమీదనుంచి పక్కకి తిరిగి ఆలయంవంక చూచి అరుగుమీదికి వెళ్ళేడు. అయిదునిమిషాలు అరుగుమీదే నిలబడ్డాడు.

"మూడురోజులయింది! గుడి మరమ్మత్తు పని మొదలుపెట్టలేదు. సాయంత్రం వస్తానన్న మున్నబు మళ్ళీ కనిపించలేదు. వాకబు చేస్తే అర్జంటుగా గ్రామాంతరం వెళ్ళారని మాత్రం వర్తమానం వచ్చింది. కరణంగారు అంతకంటే కంటికి కరువైపోయేడు! ఒకవేళ ఇంటికి వచ్చి వెళ్ళిపోతున్నారేమో! నేనూ ఇంటిపట్టున ఉండటం లేదు సరిగా! ఆ మేష్టారికి రోగం ముదురుతుందే కాని నయమయ్యే దారి కనిపించడంలేదు. అసలే ఇది కుగ్రామం. గచ్చాకూ పచ్చాకూ వైద్యాలు కొదవని ఆచారిగారిచేతి ఆయుర్వేద ఔషధాలు ఇప్పిస్తే అవంతకంటే గుణమివ్వకుండా వున్నై!

నారాయణరావు గుండె ద్రవించింది! తలతిప్పడంలో గుడి కనిపించింది. ఎప్పటిలానే వుంది!—

'పావురాలను చూచి మూడు రోజులయింది! ఆపిల్లా గువ్వెరెయ్యో! ఇప్పుడవి బయటకు రానేరావు. అవి వచ్చే వేళకి రాడానికి వడటంలేదు. ప్రతిక్షణం మేష్టారి పరిస్థితి ప్రమాద మనిపిస్తోంది!'

అనుకొని నారాయణరావు వీధి తలుపు తాళం తీసికొని లోపలికి వెళ్ళేడు. వీధిచావిడి విశాలంగా కుర్చీలతో వుంది! సమ్మార్జనం లేక దుమ్మూ ధూళీ ఫర్నీచర్ని కప్పివేస్తోంది!

నారాయణరావు మరో గుమ్మం దాటేడు.

నిశ్శబ్ద వాతావరణంలో గోడగడియారం టక్ టక్ మని కొట్టుకొంటోంది! గడియారంవంక చూశాడు నారాయణరావు. 'అబ్బా! అప్పుడే ఆరున్నర దాటిపోయింది!'—హడావిడిగా నారాయణరావు గదిలోకి వెళ్ళేడు. డ్రాయరు సొరుగు తీశాడు. పై పుస్తకాలు చెదరివుండటంవల్ల కేలికో బైండు కనిపించింది! నారాయణరావు దృష్టి గోడమీదికి ప్రసరించింది! చిత్రపటం వెలవెలబోతూ తోచింది. గుండె గతుక్కుమని నారాయణరావు కాలికో బైండు తెరవడానికని సొరుగులోకి చేయి సాచేడు. మనస్కరించలేదు. మానేశాడు. మానులా అలా కొంతసేపు నిలబడి క్రమంగా వసారాలోకి వెళ్ళేడు!

ప్రొద్దుటి పదార్థాలు! రసనకి రుచించలేదు. మనసుకే సహించలేదు. అటూ ఇటూ అన్నం కలిపి తినకుండానే లేచిపోయి నారాయణరావు చేయి కడుక్కున్నాడు. నిర్వికాస దృక్కులతో మెల్లగా వీధిచావిడిలోకి వచ్చేడు. పొగాకు గొట్టం తీశాడు. చూడకుండానే చుట్ట చుట్టడమయింది. అగ్గిపెట్టె గీచి అంటించాడు. అలవాటైన చుట్టకూడా కాల్చాలనిపించలేదు. కంటిముందు మంచంమీదున్న మేష్టారు మాత్రం కదులుతూ రొప్పుతూ రోజుతూ వున్నాడు.

ఎనిమిదయింది!

'నారాయణరావుగారూ!'

వీధిలో కేక వినబడింది.

'ఎవరు?' అంటూ నారాయణరావు వీధితలుపులు తెరిచాడు. మున్నబూ కరణంగారూ ఒకరిద్దరు గ్రామీణులూను, కూడా తాపీ మేస్త్రీలూను!

'లోపలికి రండి.' అన్నాడు నారాయణరావు.

కొందరు కుర్చీలు కొందరు బల్లలు సర్దుకొన్నారు. నారాయణరావు మాత్రం నిలబడే వున్నాడు.

'నారాయణరావుగారూ! మనవాళ్ళంతా సిద్ధంగా వున్నారు. డబ్బుగురించి మనం ఆలోచించనక్కరలేదు. పోతే ఏవిధంగా మనం గుడిని మరామత్తు చేయాలో మాత్రం ఆలోచించాలి.' అంటూ మున్నబు మొదలుపెట్టాడు.

'ఆ విషయం మనకంటె ఏ వాస్తు శాస్త్రజ్ఞుణ్ణో అడగటం శ్రేయస్సని నా యోచన. తర్వాత మీ యిష్టం.' అన్నాడు కరణం.

'శాస్త్రాన్నిబట్టే నిర్మించడానికేం?'

'అహఁ—అయినా మనమంతా ఏకస్థులమై అనుకోడం ఉభయత్రా శ్రేయస్సని!' అని కరణమే అన్నాడు.

'అలాగే మీ యిష్టం!' అంటూ పక్కనున్న కుర్చీలో కూర్చున్నాడు నారాయణరావు.

'శాస్త్రాలదాకా ఎళ్లడానికి ఇదేమంత పెద్ద గుడీ! ఉన్నపళంగానే అటో ఇటో కట్టించేస్తే సరి!' అన్నాడు ఆగంతుకులలో ఒకడయిన సర్రయ్య.

'అంతే. పెద్దంత ఎవ్వారమెందుకు?' అన్నారు తతిమా వాళ్లు.

'ఏదెలావున్నా మనకి గుడి అందంగా చూడ ముచ్చటగా తయారవ్వాలి!' అంటూ మున్సబు నారాయణరావువంక చూశాడు.

నారాయణరావు సాభిప్రాయంగా తాపీ మేస్త్రీల వంక చూశాడు.

'చాలా పనుందండి. కొత్తగోపరవేఁ కట్టించాలి మరి!' అన్నాడొక మేస్త్రీ.

'ఇంతా పనిచేసి అదొట్టే పెడతామా?' అన్నాడు రెండో మేస్త్రీ.

'పాతరాజయినా కొత్త కిరీటం వుండాలి!' అన్నాడు కరణం.

'కొత్త గోపురమా?'

ఒక్కసారి ఉలిక్కిపడి చూశాడు, నారాయణరావు.

అన్ని తలలూ అవునంటూ ఆడాయి!

'బొమ్మలూ మెట్లు ఉన్నట్టే బాగుచేయిస్తే సరిపోదూ?' అందరివంకా చూస్తూ నారాయణరావు అడిగాడు.

'అబ్బే!' పెదవులు విరిచారు పెద్దలు. భీమశంకరం మున్సబువంక చూశాడు. మున్సబు సర్రయ్య వంక చూశాడు. సర్రయ్య మేస్త్రీవంక చూశాడు.

'అలాగెం బాగుంటాది బాబూ! మీరీ యింటికి ఈ హంగు ఎందుకన్నారు. చూడండి కట్టేక మీరే చాలా బాగుందోయ్ శరభయ్యా! అన్నారు. అల్లాంటి మాట రావాలని మా అఘోరం.' అన్నాడు మేస్త్రీ రెండోవాణ్ణి 'కదరా?' అన్నట్టు చూస్తూ.

'అయితే—'

హృదయం పగిలికూడా గొంతుక విడివడక నారాయణరావు అర్ధోక్తితో ఆలోచనగా అందర్నీ చూస్తూ కుర్చీలో ముందుకు వంగేడు. ఎలాంటి సమాధానం వస్తుందో అని అంతా నోళ్ళావలించి చూస్తున్నారు. ఎలాంటి మాటా మళ్లా నారాయణరావు అనలేదు. అంటాడనే అంతా ఆశగా చెవులు నిక్కించారు.

"బాబూ! బాబూ!"

గబగబా ఓ పదేళ్ల కుర్రాడు గదిలోకి వచ్చేడు.

'ఎవరికోసంరా?' అన్నాడు కరణం. ఆ మాట వినపడలేదు కుర్రాడికి. తిన్నగా బాబూ! బాబూ! అంటూ నారాయణరావుదగ్గరకు పరుగెత్తుకు వెళ్లేడు. ఆ కుర్రాణ్ణి చూడగానే నారాయణరావు కంగారుపడి లేచి, 'ఏం?' అన్నాడు.

'మేట్టారికి, మేట్టారికి!'

కుర్రాడు ఆదేపనిగా ఒగురుస్తూ మాటాడలేకపోతున్నాడు. సముదాయింపుస్వరంతో 'ఫర్వాలేదమ్మా. చెప్పు' అన్నాడు కుర్రాణ్ణి నారాయణరావు.

'బాగా ఎక్కువై—'

'ఊఁ?'—ఉలిక్కిపడ్డాడు నారాయణరావు.

'ఏదోలా వుందటండి.'

'ఆఁ!' — నారాయణరావు వ్యాకులాన్ని పొందేడు.

"అమ్మగోరు మిమ్మల్ని—" కుర్రాడు మాట పూర్తిచేయకుండానే

'రమ్మన్నదా?' అంటూ నారాయణరావు గభాల్న ముందుకు కాలుసాచేడు. మున్సబు కనిపించాడు. అడుగు వేయబోతూనే అందరివంకా చూశాడు. 'ఇప్పుడే వస్తా' అని నాలుగైదు అడుగులు వేశాడు. తాపీ మేస్త్రీ దండకట్టి నిలబడటాన్ని చూశాడు. మేస్త్రీని చూడగానే నారాయణరావు ఆగిపోయేడు. ఏదో చెప్పబోతాడు. ఎందుకో ఆరాటం. ముందు వెళ్లాలని కంగారు. వెళితే ఇక్కడ ఏమిటవుతుంది? అందర్నీ కాదని వెళ్ళడమా? అని అనుమానం. ఏం చెయ్యాలి? ఆలోచించడానికి కూడా నారాయణరావుకి ఊపిరాడలేదు. ఎదురుగా మేస్త్రీ!

"పావురాలు! పావురాలు!" అంటూ నారాయణరావు గబగబా బైటికి నడిచాడు. మెట్లు దిగాడు. వెనకాల కుర్రాడు. ముందు నారాయణరావు. జోరుగా నడక. మధ్యమధ్య తూలిపడుతూ కూడా!

నారాయణరావుధోరణికి పలువురూ ఆశ్చర్యపోయేరు. ప్రశ్నార్థక చిహ్నాముఖాలతో అరుగుమీ

దికి వచ్చేరు. కరణంలో మాత్రం ఎలాంటి విస్మయమూ పొడకట్టనట్టు స్పష్టంగా తెలుస్తోంది! మున్సబు ముక్కుపుటాలు ఎగురుతున్నాయి!

'ఏమిటండీ యిదీ?' సంబాళించుకొంటూ సత్రయ్య అన్నాడు.

'ఇంకేం వుంది?' అంటూ కరణం అందరి వంకా అదోలా చూశేడు.

'అంటే ఏమంటారా?' మరొకడు అడిగాడు.

'కాక?' కరణం గద్దించి అన్నాడు.

'అరె! ఎంత దుర్మార్గం!' నోరు వెళ్ళబెట్టేడు సత్రయ్య!

'పావురాలని పలవరిస్తారేమిటి?' మున్సబు గుంజుకున్నాడు.

'వాడి మొహమూ అహమూ!' అన్నాడు కరణం.

'సరే!—'

పైకి కనిపించకుండా పళ్ళు బిగించి కళ్ళు పెద్దవిచేస్తూ మున్సబు ముఖమాడించాడు. అప్పుడతన్ని చూస్తున్న సత్రయ్యకి భయం వేసింది. కాస్సేపు కిక్కురుమనలేకపోయి గుక్కతిప్పుకొని 'ఇక్కడెందుకు మనం ఇంటి కాపలా!' అన్నాడు.

'పనిలేక!' కరణం కాలు కదిపాడు.

'తలుపు గొళ్ళెమయినా పెట్టండి బాబూ!' అన్నాడు తాపీ మేస్త్రీల్లో ఒకడు!

'పదండి.' మున్సబు గద్దించాడు.

8

నారాయణరావు తిరిగి ఇంటికి వచ్చేసరికి తూరుపు తెల్లవారుతూవుంది. రాత్రిల్లా నిద్రలేక మొహం వాడిపోయి నిద్ర ముద్ర వేసికొంటూవుంది. రెప్పలు మూసుకుపోతున్న కళ్ళు ఎరుపెక్కి నివురుగప్పుకున్న చింతనిప్పుల్లా అయినయ్.

ఆలయందగ్గర అప్పుడే తాపీ మేస్త్రీలు పనిముట్లతో వచ్చి గుడిని పరకాయిస్తున్నారు. వాళ్లని చూచి వాకిట్లోనె ఆగిపోయేడు నారాయణరావు. 'పని మొదలు పెడుతున్నారా?'— మేస్త్రీల వంక చూస్తూ ప్రశ్నించాడు.

'మరేనండి.' అంటూ శరభయ్య నారాయణరావు భవంతి వాకిట్లోకి వచ్చేడు.

'ముందు చీడీలు పడగొడతారా?'

'పైని గోపురం ముందు పడగొట్టాలండి!'

నారాయణరావు గోపురంవంక చూశాడు. సరిగ్గా కోటరం కనిపించింది. క్షణం నారాయణరావు స్తంభించిపోయేడు. గుండెలో రాయిపడినట్టు కుతికిల పడ్డాడు.

'శరభయ్యా!' హీనస్వరంతో తాపీమేస్త్రీని పలకరించాడు.

'అయ్యా!'

నారాయణరావు చూపుడు వేలెత్తాడు. అది కంపించసాగింది. అలా వణుకుతున్న తర్జనితోనే 'ఆ గూటిలో రెండు పావురాలు ఉన్నయ్. ముందు వాటిల్ని జాగ్రత్తగా బైటికి పోనివ్వండి—' అని రుద్ధకంఠంతో అని గిరుక్కున తిరిగి లోపలికి వెళ్ళిపోయేడు నారాయణరావు.

పడక కుర్చీమీద నారాయణరావు కూర్చున్నాడన్న మాటే గాని అతని మనసంతా పావురాలమీదే వుంది. ఒకవంక నిద్ర ముంచుకువస్తోంది. 'సరిగా వాళ్ళు పావురాల్ని బైటికి పంపిస్తారో లేదో! వాళ్లకేం పట్టింది? అంతగా వస్తే వాటిని అమాంతం చంపి ఆరగించేందుకు సిద్ధపడే మనుషులు! ఎందుకైనా మంచిది! స్వయంగా వాటిని—'

నారాయణరావు కుర్చీలోంచి లేచేడు. అరుగుమీదికి వచ్చేడు. ఆలయగోపురంమీద తాపీ మేస్త్రీ ఆపసోపాలు పడుతున్నాడు.

'ఏమోయ్ శరభయ్యా!' అంటూ అరుగు దిగి నారాయణరావు ఆలయందగ్గరకు వెళ్ళాడు. 'అయ్యా! ఒకటే పావురమండి. ఇలా నేను వచ్చి చప్పుడు చేయగానే తుర్రున ఎగిరెళ్లిపోయింది. రెండో పావురాయి ఉన్నట్టు లేదండి' అన్నాడు శరభయ్య. 'సరిగా చూసివోయ్' హెచ్చరిక చేశాడు నారాయణరావు. 'లేదండి!—' అప్పుడే దిగే ప్రయత్నంలో కనిపించాడు శరభయ్య. రాతిబొమ్మలా నిలబడి చూస్తున్నాడు నారాయణరావు. గాజుపలకమీద నీడలా శరభయ్య దిగిరావడం కనిపించింది. తర్వాత తాపీమేస్త్రీలిద్దరూ ఏవో మాటాడుకున్నట్టు లీలగా మూగబొమ్మల పెదవులు కదిలినట్టుగామాత్రమే తోచింది నారాయణరావుకి.

ఖంగ్ న శబ్దమయింది.

ఉలిక్కిపడి చూశాడు నారాయణరావు. తెల్లగా మెరుస్తూ బలంగా గుడిగోపురంమీద గునపం పడింది. తన గుండెల్లోనే గునపం దిగబడినట్టు అణిగిపోతూ మరి అక్కడ నిలబడలేక కాలు కదిపాడు నారాయణరావు.

'రెండో పావురం ఏమయింది? ఆ రెండో పావురం ఆడదా? మగదా?' అన్న ఒకటే ఆలోచనతో ఆందోళనతో తల దిమ్మెక్కిపోయి పడక కుర్చీలో కూలబడ్డాడు నారాయణరావు ముందుకు వస్తున్న నిద్ర ఏమైపోయిందో పాడు కన్నులు పడ్డాయి! మరిచిపోగలుగుతానన్న భావం మనస్సు మధ్య కలిగి బలవంతంగా కళ్లు మూస్తున్నా నిద్రావేశం లేదు. పరంపరగా గుడిమీద పడుతున్న గునపాల ధ్వని నారాయణరావు గుండెల్లో ఖంగ్ ఖంగ్ మంటోంది!

"ఆ పావురం గూటిలోనే వుందేమో! కొంపదీసి గునపం పోటు పావురం గుండెలో పడదుగదా? పడితే......ఇస్......పచ్చని ప్రాయం. మెత్తని మేను......చితికి చితికి...అబ్బ! పసి నెత్తురు..."

ఊహించదలేకపోయేడు నారాయణరావు కళ్లు తిరిగాయ్. వమనం వచ్చినంత పనయింది. గభాల్న కుర్చీలోంచి లేచేడు. గదంతా కాలుగాలిన పిల్లిలా కలియదిరుగుతూ ఉన్నట్టుండి కిటికీదగ్గరకువెళ్ళి బైటికి చూశాడు. ఓమూల గోపురం కూలగొట్టబడింది. కోటరం వున్నవయపుగాక అవతలివైపు ప్రస్తుతం కూలకొడుతున్నారు. ఇప్పట్లో ఫర్వాలేదు. కాని కాస్సేపటికయినా తప్పదుగా ఆ కల్యాణం!...పిలిచి వాళ్ళకి మళ్ళీ హెచ్చరిస్తే మంచిది—అనిపించి నారాయణరావు కిటికీదగ్గర్నుంచి వీధి గుమ్మంలోకి వచ్చి తలుపు తెరిచాడు.

మెట్లెక్కుతూ కరణంగారు కనిపించారు. 'నారాయణరావుగారూ!' ఆప్యాయంగా కంఠం ఆహ్వానించింది. 'రండి.' అన్నాడు నారాయణరావు. అరుగుమీదికి వచ్చి భీమశంకరం వెనక్కి తిరిగి 'నానుస్తూ చేయకండోయ్ పని. తొందరగా కానివ్వండి.' అని మళ్ళీ నారాయణరావువయపు తిరిగాడు.

భీమశంకరం ప్రవేశంతో నారాయణరావు లోపలికి దారితీశాడు. వీధి చావిడిలోనే ఇద్దరూ కూర్చున్నారు.

'అలా వున్నారేవండీ?' కుశలప్రశ్న వేశాడు భీమశంకరం.

'అబ్బే. ఎలా వున్నాను? బాగానే వున్నా నన్న భావాన్ని ప్రకటించాడు నారాయణరావు.

'దేనికయినా నారాయణరావుగారూ! ఒక అవధి, వుంచటం మంచిది సుమండీ!' అన్నాడు కరణం.

'దేనికయినా అంటే?'

'జీవికయినాను.'

'మీరనే దేమిటో!—'

'అబ్బే! నేనుగా అనేది మీ విషయంలో ఎప్పుడూ ఏమీవుండదు. కాని చూడండి వాళ్ళు ముక్కూ మొహం తెలీనివాళ్లని కాదు. మనవూరా? మన మంచా? అని.'

'ఎవరిమాట!'

'ఆ మొగుడూ పెళ్ళాలేనండి.'

'ఏ మొగుడూ పెళ్ళాలు?'

'సరే! ఏమీ తెలీనట్టు అంటారుగాని మీరు ప్రతిక్షణం అక్కడ జాగరం చేయడం లేదటండీ?'

'ఎవరు ఆ మేస్త్రలమాటా?'

'మరేనండి.'

'వారు దంపతులు కారే!'

'ఏమిటీ?' కరణం తెల్లగ్రుడ్లు కళ్లెత్తోడు తీస్తూ మొహం విప్పేడు.

'ప్రణయజీవులు!'

'ప్రణయజీవులా?' కొంప మునిగిపోయే ప్రమాదమన్నట్టుగా పలికాడు కరణం.

'ప్రేమ పక్షులంటే మరీ అర్థవంతం!' నిండుగా నిర్మలంగా అన్నాడు నారాయణరావు.

'పక్షులా?' ఈసారి కళ్ళు నొవడీసుకుంటూ ఉలిక్కిపడ్డాడు కరణం.

'ఆఁ!' నిర్ధారణగా నిష్కర్షగా తల ఆడించాడు నారాయణరావు.

'బాగానేవుంది. పనికిరాని వెధవని మనం పక్షి అంటాం.' అంటూ కుర్చీలోంచి ఎదటికి లేచిన భీమశంకరం వెనక్కి వాలపాగడు.

'మనం అనే మమకారం అన్నివిధాల అతీతుల మనుకొనే అహంకారం కల మానవులకంటె ఆ పశులే నయం. నిష్కాపట్యం, స్వచ్ఛత, స్వచ్ఛందత అనే అంశాలు — వాటికి అవగాహన అయినట్టూ అనుక్షణం ఆచరణలో అచ్చొత్తించేటట్టూ మానవులకు అర్థం గావట్లే అందనటువంటి పదార్థాలు!'

నారాయణరావు గంభీరంగా అనేసరికి భీమశంకరం ఒక్కసారి ఒదిగిపోయేడు. కాని బురద పాములా బుసకొడుతూ పైకి లేచేడు.

'క్షుద్రాలయిన పశువులూ పక్షులే మనకి ఆదర్శాలంటారు?' అన్నాడు కొంచెం తీవ్రంగానూ తన ఆత్మకేదో అన్యాయం జరిగిపోయినట్టూను.

'నిజానికి తిర్యక్కులకంటె మనం అధికులమే! కాని అవలక్షణాలు బాగా అంటువ్యాధుల్లా వ్యాపించిపోతున్న మానవలోకంలో అవే నయమనిపిస్తాయి!'

'అలాగాండి?' అవహేళనాత్మకంగా అడిగాడు భీమశంకరం. అంత ఇంతలో చలించే మనస్సు కాని నారాయణరావు మంచి గంభీరస్వరంతో ప్రారంభించేడు. 'కరణంగారూ! ఒక సంగతి చెబుతా వినండి. శివ భవంతిలో ఏకాంతవాసం మొదలుపెట్టినప్పట్నుంచి చూస్తున్నా. మన శిథిల దేవాలయం జీర్ణకోటరంలో రెండు పావురాలు కాపురముంటున్నయ్. వాటికి ఎంత సామరస్యం! ఎవ్వో నేర్పిన మనవు మల్లే వాటికి సూత్రబంధాలూ కళ్యాణవేదికలూ లేవు. పైగా పక్షిజాలంలో ఫలానాదే భర్తృపక్షి. ఫలానిదే భార్యాపక్షి అన్న విచక్షణ ఉందని ఎలా చెప్పగలం? ఎక్కణ్ణుంచో వస్తాయి! మరెక్కడికో ఆగుతయ్. అంతకు ముందా ఆడపావురం వివాహితేమో అని మగపావురానికిగాని — ఏమో మగపావురం దక్షిణ నాయకుడవునో కాదో అని ఆడపావురానికి గాని ఆలోచనా పాలోచనా? కలుసుకున్నప్పటినుండి హాయిగా మాత్రం అవి జీవిస్తాయి. అలాంటి అనుబంధం మనలో ఎక్కడ వుంది? ఎన్నెన్ని అనుమానాలు? అసహనాలు? ఈర్ష్యలూ? ఉద్రేకాలూ ఉన్మాదాలూ? అవి మానవుల్ని ఆవరించుకున్న ఏ భూత ప్రేత పిశాచాలో! —'

నారాయణరావు గడగడ చెప్పుకుపోతుంటే భీమశంకరంపని ఉక్కిరిబిక్కిరయింది. గుడిఇటుకల్ని బైట గువపాలు దొలుస్తున్నట్టే తన గుండెల్ని దొలుస్తున్నట్టయింది భీమశంకరానికీని!

'నారాయణరావుగారూ!' అని మధ్యలో జోరుగాపోతున్న బండికి బ్రేకు వేశాడు.

'మీవి పాశ్చాత్య భావాలు!' భీమశంకరమే అన్నాడు.

'అయితే?'

'పారతంత్ర్యం పోయినా పరకీయమైన నాగరికతా వాసనా మీకు పోలేదు. ఆ సంస్కారాన్ని మాకు అంటగడదామని ఆలోచిస్తున్నట్టున్నారు!'

'ఆ స్థాయి లేని ఈ కుగ్రామంలో నూతన సంస్కారం తీసుకురావడం సులభసాధ్యం కాదు.'

'అసాధ్యం కూడా!' బెబ్బులి గాండ్రించినంతగా గావుకేక పెట్టాడు భీమశంకరం.

నారాయణరావు చిన్నగా నవ్వేడు. చివాల్న లేచేడు భీమశంకరం. 'నారాయణరావుగారూ! మున్సబూ వాళ్ళూ మిమ్మల్ని అకారణంగా అపార్థం చేసికొంటున్నారని మీకేదో చెబుదామని వచ్చేను. మీ తత్వం అర్థమయింది. సంతోషం. మరింక సెలవ్' అంటూ కాలు సాచేడు.

'ఆగండి కరణంగారూ!' అంటూ నారాయణరావు లేచేడు. ఆవతల గువపాలు రణగుణ ధ్వని చేస్తు వేళ్ళున్నై! భీమశంకరం ఆగేడు.

'మున్సబే కాదు. మీరూ నన్ను అపార్థమే చేసికొంటున్నారు.'

'నేనా?'

'కాదా?' నారాయణరావు మందహాసం చేస్తూ అన్నాడు. ఆనవ్వు రాయిరువ్వినట్టుగా భీమశంకరాన్ని గాయపరిచింది. నారాయణరావు అలా చిరునవ్వుతో కళ్ళు చికిలిస్తున్న కరణంవంక చూస్తూ నేవున్నాడు.

కరణానికి ఒళ్ళుమండింది. 'ఆ ముండదగ్గరికి వెళుతున్నాడు నారాయణరావు అని అంతా అంటే నమ్మలేకపోయేను అమాయకుణ్ణి.' అంటూ అడుగు వేశాడు కరణం.

'భీమశంకరంగారూ!' పెద్ద కేక వేశాడు నారాయణరావు. అమాంతంగా అతని నవ్వుమోములో విస్మయరేఖలు విరిశాయి. భ్రుకుటిలోనే విస్మయముద్రల్లో విషాదరేఖలు ముసురుకున్నయ్. విసురుగా కరణం వీధి గుమ్మందాకా వెళ్ళి ఆగి నారాయణరావు వంక చూశాడు. అసహ్యంగా తలతిప్పుతూ 'అలాంటి నక్క వినయాలూ శ్రీరంగనీతులూ ఎంతో కాలం సాగవ్. జింకచర్మం కప్పుకున్నా అది జింక కాదు,

సింహం అని తెలిస్తే ఎవ్వరూ ఊరుకోరు! నెత్తిన పెట్టుకుని ఊరేగించరు?" అంటూ మెట్లుదిగాడు భీమశంకరం!

'కరణంగారూ! కరణంగారూ!' అంటూ నారాయణరావు వీధి గుమ్మందాకా వచ్చేడు. కాని వెనక్కి తలైనా తిప్పకుండా అదేపనిగా జోరుగా వెళ్ళిపోతున్నాడు భీమశంకరం!

అరచి అరచి నారాయణరావు పెదవులు పిడచ కారినయ్. అలయందగ్గర తాపీమేస్త్రీలు ఎత్తిన గున పాలు ఎత్తినట్టే ఆగిపోయి తెల్లబోయి చూస్తున్నారు. నారాయణరావు దృష్టి అటు ప్రసరించింది!

'అరె!'

నారాయణరావు గుండె ఆగిపోయింది. గుడి గోపురం పూర్తిగా కూలగొట్టేశారు! నిలబడ్డచోట్నే నిశ్చేష్టప్రతిమైపోయి నిర్నిమేష నేత్రాలను నిబిడాంధకారమైపోయినట్టున్న నింగిలోకి నిమగ్నం చేశాడు నారాయణరావు!

9

గోడగడియారం నాలుగు గంటలు కొట్టింది. డ్రాయరుమీద తల ఆన్చుకొని కుర్చీలో కునుకుపాట్లు పడుతున్న నారాయణరావు చెవుల్లో ప్రతిధ్వనించాయ్. హృదయాంతరాళంలోనూ అదేపనిగా ప్రతిధ్వనులు కూలాలై మెదులుతూ నే వున్నయ్.

మెలకువా నిద్రా మిళితమై కునుకువచ్చి కళ్ళు మూస్తూ, గుండెలో ములుకులా తగిలి కళ్ళు తెరుస్తూవున్న నారాయణరావు ఆ విలయ ప్రతిధ్వానాలకు చలించడంలేదు. కన్ను మూతపడుతున్నప్పుడు సర్వాన్నీ మరిచిపోగలగడం కనురెప్పలు కదులుతున్నప్పుడు డ్రాయరుమీద దృష్టి ప్రసరించగలగడం మాత్రం జరుగుతోంది.

అతని కనురెప్పల కదలికల్లానే ఆ డ్రాయరు మీది డైయిరీపుటలు మందమందంగా గాలికి ఎగురుతున్నై. తెల్లటి పత్రంమీది నల్లటి అక్షరాలు మిల మిల లాడుతున్నయ్. ఒక పుటలో—

"నా జీవితం రాజకీయరంగంతో ప్రారంభమయింది. పాతికేళ్లవరకూ గాంధీగారి శంఖారవాలకు శ్రుతులు గలుపుతూ..."

రెండుమూడు పుటలు రెపరెపలాడినయ్.

"ఇరవైఆరో ఏట... పెద్దల బలవంతంమీద వివాహమైంది. అంటే ఈనాటితో కృత్రిమ సమాజంలో నా జీవితయాత్ర ప్రారంభం...సంఘము నే మురికిగుంటలో కళ్యాణమనే కౌగిలం పసిడ కట్టుకుని దంటిపిల్లవాడిలా నానాలాట మొదలుపెట్టానన్న మాట!"

మరికొన్ని పుటలు వెనక్కి మసిలుపడ్డాయ్.

"జోడు గుర్రాల బండి ఈ సంసారం. ఒక గుర్రం ముందు నడక. మరొకటి వెనక నడక. దారి అంతకంటె గతుకులబతుకు. సాఫీగా బండి ఎలా సాగుతుంది? అయితే కర్తవ్యం?—మెదడులో ఆలోచన అంకురించింది!"

పది పదిహేను పుట లొక్కసారిగా పరవశస్ఫురింపు త్రొక్కాయి.

'పుట్టింటికి వెళ్ళింది మా ఆవిడ. ఆనాడో మర్నాడో వస్తుందని ఎదురుచూస్తున్నా. వచ్చింది: మా ఆవిడ కాదు. విడాకుల పత్రం......అడదానికింత బరితెగించినతనమా? ఆవేశానికి ముందు ఆహుతి అయ్యేను. క్రమంగా ఆలోచించాను. ఏ మేమి సిద్ధాంతాలు విశ్వసించాను? స్త్రీకి స్వాతంత్ర్యార్థత సిద్ధించకూడదనా ఇప్పటి నా స్వార్థం?

మంచిపనే చేసింది మా ఆవిడ అనిపించింది... అనుకూల్యంలేని దాంపత్యంతో హృదయదౌర్బల్యం ముదిరిన అర్భకులెవరో అణగివుంటారు. ధైర్యవంతులు దైన్యాన్ని తీర్థప్రసాదంగా స్వీకరించరు!...అలా వాటితో నా కౌగిలంపసడ మురికిగుంటలోని కుళ్లు నీటిలో నానిపోవడం మొదలయింది!"

అయిదారు పుటలు అధిగమించాయి—

"డైరీ అనేది సామాన్యవిషయం కాదు. తెలివైనవారు సంవత్సరానికో పుస్తకాన్ని డైరీగా చేయరు. అలా చేస్తే పాతసంవత్సరాల పుస్తకాలు పెంటలమీదికి పోయినా వారికే అభ్యంతరం లేదన్న మాట. కాని నాకు ఒక గ్రంథాన్ని జీవితగ్రంథం చేసుకోవాలని సంకల్పం..."

మరికొన్ని పుటలు గాలికి టపటప కొట్టుకుంటూ ఒక నిమిషానికి ఆగాయి!

"అమ్మాయి విమల అమ్మతో వెళ్లాలనే తీర్పు. నా కెందుకో విమలంటే ఎక్కడలేనీ ప్రేమ. పిల్లని వదిలిపెట్టలేక నాతో వుంచుకున్నా. ఎనిమిదేళ్ళ కుర్రది ఏమనగలదు? అదృష్టవశాత్తూ తల్లి అభ్యంతర

పెట్టలేదు. అందుచేత అమ్మాయి నాదగ్గరేవుంది. ఈనాటితో అమ్మాయి ఒక నూతన తరగతికి వెళుతూంది పాఠశాలలో!"

గబగబా పాతికముప్పై పుటలు గాలికి గిర్రున తిరిగిపోయినయ్.

"అమ్మాయికి పెళ్ళిచేశాను. అభ్యుదయ పథంలోనే అయిందా వివాహం. వరుడు ఆస్తిపరుడు కాదు విద్యావంతుడు! మా అమ్మాయికీ ఆ సంబంధం చక్కగా నచ్చింది. యథాశక్తిగా అందంగా ఆనందంతో జరిపించాను పెళ్ళి. ఆ సందర్భంలో ఎంతచెడ్డా కన్నతల్లి అని కబురంపించా. పిడుగులాంటి వార్త. నా రత్నం పుట్టింటిలోనే వుండిపోయిందట! అప్పటికి వారం క్రితమే కాలం చేసిందని ఆ వార్త! అభాగ్య మాతృమూర్తి! కన్న సంతానంయొక్క కళ్యాణఘడియలికి కాకుండా పోయింది! అనుకున్నా. కంటతడి మిగిలింది."

మళ్ళీ పదిపదిహేను పుటలు తిరిగాయ్!

"ఇంతకంటె దుర్దినం నా కుండదు. పెళ్ళిపందిట్లో పచ్చనితోరణం ఇంకా వాడనేలేదు. మా అమ్మాయి—చనిపోయింది—మురికిగుంటలో నా కాగితం పడవ పూర్తిగా మునిగిపోయింది—"

తర్వాత పుటంతా తడిసినట్టు ఆనవాలుగా అలుక్కుపోయిన కొన్ని అక్షరాలు! ఆఖర్న స్పష్టాస్పష్టంగా 'ఎందుకు నా శేషజీవితం?' అన్న ప్రశ్న.

అతికష్టంమీద ఒకటి రెండు పుటలు కుర్చీలో కునుకుతున్న నారాయణరావుని చూచి జాలిగా కదిలాయి!

"అమ్మాయి లేని ఆ యింట్లో క్షణం వుండటం దుస్సాధ్యం. లేసులల్లిన గుమ్మం తెరలూ, పువ్వులతో చక్కగా దిద్దితీర్చిన టేబిల్ క్లాతూ, గోడబీరువాలో అమ్మాయి పుస్తకాలూ అద్దాలబీరువాలో అమ్మాయి బట్టలూ ప్రతిక్షణం నన్ను సూదులతో పొడుస్తున్నయ్. ఆఖరికి అమ్మాయి లేని ఇల్లు అంధకారబంధురమైన గుహలా అయి క్షణం ఇంట్లో వుండలేనంతిస్థితికి వచ్చేను. ఎక్కడకు వెళితే మనశ్శాంతి?"

నారాయణరావు కళ్ళు తెరిచాడు. చాలావరకు నిద్రాబద్ధకం వదిలినట్టేవుంది. డ్రాయరుమీద ఎదురుగా డైరీలో "ఎక్కడికి వెళితే మనశ్శాంతి?" అన్న అక్షరాలు అతని కళ్ళల్లో మెదిలాయి. అక్షరాలు మెదుల్తూనే అమాంతం అతని కన్నులు భూతద్దాలు అయినయ్.

వాడూ నేడూ అదే ప్రశ్న, విషదంష్ట్రవిలయ వికటాట్టహాసం! ఆపాదమస్తకం కంపనమూ కంపరమూ కలిగింది నారాయణరావుకి. అలానే డైరీరెండు పుట త్రిప్పుదామని చేయి సాచబోయేడు. తిమ్మిరెక్కి కొంకరబోయినట్టు చేయి అస్వాధీనంలో వుండటాన్ని గమనించాడు. ఒక్క కుదుపు కుదిపి అటూ ఇటూ విదిపి చేతిని స్వాధీనం చేసుకోబోయేడు. ఇంతలోనే బయట "నారాయణరావుగారూ!" అని కేక. ఆ ప్రయత్నం మాని నారాయణరావు అడుగు కదిపి తలుపు బారుగా తెరిచాడు. ఒక్కసారి ఉద్ధృతంగా గదిలోకి వచ్చిన గాలికి డ్రాయరుమీద డైరీ టపటప కొట్టుకోసాగింది యజమాని సందేశ సానుభూతిగా.

"ఈ వూరు వచ్చాను. ఇలా అవుతోంది!" అనుకోకండా పైకి అంటూ నారాయణరావు వీధితలుపు తీశాడు.

గుమ్మంలో మున్సబు!

మున్సబుకి నారాయణరావు అన్నది వినబడింది. కాని అర్థంకాలేదు. నారాయణరావుకీ ఆ మాటలు తన పెదాలు ఎందుకు ఉచ్చరించాయో అన్నది అజ్ఞాతమైన అంతశ్చేతనాబలవదావిష్కరణమే!

'రాత్రి మీరుపడిన శ్రమకి ఫలితంగా ఆ మేష్టారికి ప్రాణం లేచి వచ్చిందటండి! హాయిగా వున్నదట. అంతా మాయగావుందే రోగుని ఆశ్చర్యపడుతున్నారు. అదంతా మీ దయవల్ల అని వాళ్ళకేం తెలుసు?—' అంటూ మున్సబు ఏమేమో చెప్పుకుపోతూ లోపల ప్రవేశించి కుర్చీమీద ఆసీనుడయేడు.

"ఆ మేష్టారికి ప్రాణం లేచివచ్చిందటండి!" అన్న మాట నారాయణరావుహృదయంలో గాఢంగా హత్తుకుపోయింది. అన్యవిషయాన్ని గ్రహించే స్థితిలో లేకండా ఆనందం ఒక్కసారి ఉప్పొంగి ఉప్పెన అయి ఉజ్జృంభించింది నారాయణరావుహృదయం. కమిలిపోయిన అతని ముఖంలో కళాకాంతులు మొలకలు నిలిపాయి! జీవరేఖలు ననలుతొడిగాయ్!

'మేష్టారికి నయమయిందా వ్యాధి?' ఆనందాన్ని ఆశ్చర్యాన్నీ అవాప్తేలా నారాయణరావు అడిగాడు.

'ఆఁ. వ్యాధే!' అన్నాడు మున్సబు. ఆమాటలోనూ ఆ ఉచ్చారణలోనూ అర్థాంతరం, భిన్నధ్వనీ ఉన్నట్టు కనీసం శంకయినా కలగలేదు నారాయణరావుకి.

'తగ్గిపోయిందా?' అన్నాడు ఉత్సాహాధిక్యంతో తబ్బిబ్బు అవుతూ మళ్ళీ.

అదే వైఖరిలో తల ఆడించాడు మున్సబు.

'ఒక్కసారి వెళ్ళి చూచిరావాలి!'

ఆత్రుతతో ఆదుర్దా పెనవేసుకుని అటు ఇటు అడుగులు వేయసాగాడు నారాయణరావు.

'నారాయణరావుగారూ!'

కొత్తగా వినిపించింది మున్సబు పిలుపు. అటూ ఇటూ అనంసంచలితుడు అవుతున్న నారాయణరావు యథాతథంగా ఆగి పరిశీలనగా మున్సబు మొహంలోకి చూశేడు. అల్లల్లాడుతున్న మున్సబు కన్నులు చూస్తే రెక్కలాడిస్తున్న గబ్బిలాలు నారాయణరావు దృక్పథంలో కదిలాయి!'

'మున్సబుగారూ!' కృశీభూతమయ్యే కంఠంతో సంబోధించేడు.

'మీగురించి గ్రామంలో కలవరం ఎక్కువగా వుంది.'

'నా గురించా?'

తెల్లబోయి నారాయణరావు తేలకన్నులు వేశాడు.

"అవును. మీగురించే, ఇందాక రెండుగంటలకి కరణంగారూ నేను అలా మేస్టారింటికి వెళ్ళాం ఎలా వుందో పాపం చూదామని..."

నారాయణరావు కళేబరం ఆలకిస్తోంది. మున్సబు రెప్పవాల్చని చూపుతో చెప్పుకుపోతున్నాడు.

"పదిగంటలకే మేస్టారికి తెలివి వచ్చిందట. మేం వెళ్ళేసరికి మామూలుగా వున్నాడు. అంతలో డాక్టరు వచ్చేడు. ఆయన పని ఆయన చూచుకొని "ఆ మహానుభావుడు ఆదుకోబట్టి పెద్ద ఖరీదయిన ఇంజక్షన్లు ఇచ్చిపోశేశా. ఇక నీకేం భయమక్కర్లేదు. రెండురోజుల్లో లేచితిరుగుతావ్.' అన్నాడు. 'ఏ మహానుభావుడని?'' వింతగా చూశాడు మేస్టారు.

నారాయణరావుగారూ! మీకా మేష్టర్లు ఏమయితే ఏంకావాలి? మంచికి పోయి తలదూర్చేరు. కరణంగారు కొస్తా కలహాగ్ని రాజేసేడు. "ఇంకే మహానుభావుడు. మీ ఆవిడని ప్రతిరోజూ పనిగట్టుకు చూస్తూ మురిసిపోయే ఆ ముసలి పీనుగ! నారాయణరావట నారాయణరావు!" అన్నాడు కరణం. ఆ పుల్ల విరుగుడిమాటలకి మిడిగుడ్లు వేలవేశాడు మేష్టారు. డాక్టరు తలవంచుకుని దారితీశాడు. మధ్య స్నేహం మంటలలో పడ్డ మిడతలా మాడిపోయేను. ఇంకేవుంది. తడిసిన పుల్లలయినా అగ్గి రాజేసిందంటే ఆగుతుందా మహాశయా!" అన్నాడు మున్సబు.

నారాయణరావులో సగం చైతన్యం తప్పింది. 'ఇకనుంచయినా మీ రటు వెళ్ళకండి. ఆ కంఠానికేం? నిరోగిపించడం నిరోగిపించడమే!" అంటూ మున్సబు లేచాడు. రాతిబొమ్మలా కనిపించాడు నారాయణరావు.

'వస్తాను సెలవండి.' మున్సబు మెల్లగా కదిలాడు.

నారాయణరావు గాజుకళ్ళు చూస్తున్నాయి.

మున్సబు మెట్లు దిగుతున్నాడు. పిలుద్దామనిపించింది నారాయణరావుకి. నాడిగొంతుక విడివడలేదు. కదలిక కలిగిన కొయ్యలా అరుగుమీదకి వచ్చేడు నారాయణరావు. మున్సబు నడక గుడి వయిపు పోతుండటం మసకగా కనబడుతోంది. అక్కడ నారాయణరావు నిస్తేజమైన నేత్రాలు నిర్జీవంగా చూడసాగాయి!

నేలమీద కూలిపడిన గుడిగోపురం ఇటికల దొంతరమీద మున్సబు కాలు కదం తొక్కడం కనిపించింది. ఆపక్కనే—

నారాయణరావు కళ్ళు విప్పారినాయి. గుండెల్లో ఝుళ్ళు గుప్పుకున్నయ్.

ఆ పక్కనే—ఇటికదిమ్మల ఇరుకున టపటప రెక్కలు కొట్టుకుంటున్నది—మగ పావురమే!

నారాయణరావు నరనరాల విద్యుద్ఘాతం కలిగింది! మరీ స్థాణువైపోతూ శూన్య దృక్కులతో చూస్తున్నాడు.

మున్సబు పావురాన్ని బైటికి లాగేడు. గాలిలోకి వదిలేడు.

నారాయణరావు చూశేడు.

'అరె! ఎగరలేక కింద పడిపోయిందే!'—

ముందుకు వంగిపోయిన నారాయణరావు కూలి నిలదొక్కుకొంటూ చూశాడు.

"పాపం! రెక్కలికి దెబ్బ తగిలింది. అదిగో స్పష్టంగా గాయం నెత్తురు ముద్దకట్టి కనిపిస్తోంది.

'మున్నలు గారూ!' ఎల్లాగో నారాయణరావు గొంతుకనుండి విడివడింది. మున్నలు తలదిప్పి చూశాడు.

అడుగు వేయబోయి నారాయణరావు ముందుకి మోకరిల్లాడు!

మొదట నవ్వూ తర్వాత ఒక వికారకవళిక మున్నలు కళ్ళల్లో ప్రతిఫలించినయ్.

కాళ్ళకు అడ్డుపడిన సుడిగాలిని తప్పించుకొంటూ నారాయణరావు అడుగులు ఎల్లాగెల్లాగో ముందుకు పడుతున్నయ్. కళ్లు బయర్లు క్రమ్ముతున్నయ్. చీకటి ఖావురుమంది.

10

కొన్ని రోజులు గడిచినయ్.

పునర్నిర్మాణ దశలో ఆలయం పులకరించింది. కొత్త సున్నం కమ్మదనంతో కూడిన ఘాటును వెలి గ్రక్కుతోంది. చతురస్రాకృతిపర్యంతం నల్ల సిమెంట్ పూత పెట్టబడింది. కొత్త గోపురం రేఖామాత్రమైన ఆకృతి దాల్చింది.

నడించావిడిలో సుయ్యానికిఎదురుగా నారాయణరావు కూర్చున్నాడు. నూతన శోభలు చిందుతున్న గుడి కన్నులను మిరుమిట్లు గొల్పుతోంది. కాని ఆ కన్నుల అంతఃకోణాలలో మసకవవచే! అది కుర్చీ చేతిమీదున్న పావురంమీద దృష్టి పడినప్పుడల్లా బాగా బహిర్గత మవుతోంది. బాధతో నే నారాయణరావు మనస్సు పక్కనున్న పావురాయిని ఓదారుస్తోంది.

అనునయంగా నారాయణరావు పట్టుకుచ్చుల వంటి రెక్కలని దువ్వుతూ పావురం కళ్లలోకి చూశాడు. మెడకింద గాయం కనపడింది. నారాయణరావు బాధ భావనగా దూరపాగింది.

'పాడులోకం!'

హృదంతరంలోని కారుచీకటిలా నారాయణరావు గుండెలో మూలుగు నలుమూలలా ఎగబ్రాకింది. కాస్సేపటికి 'కాదు. లోకాన్నెందుకనాలి?' అన్న అభిప్రాయం కలిగింది. హృదభ్యంతర తిమిరాంధకారంలోకి ఉషఃకాంతులు ప్రసరించినట్టే మెదడు మెరిసి నారాయణరావు తెలివి విరిసింది. 'కావలసి లోకం అపార్థం చేసుకోదు. ఒకళ్ళకి అకారణంగా అన్యాయమూ తలపెట్టదు. విషయాన్ని అర్థం చేసికోగలంత విపులజ్ఞానం వ్యక్తిగతంగా లేక ఈ దురవస్థ. మానవుడికి విజ్ఞాన వికాసం లేకపోవడం ఆ మానవుని స్వయంకృతాపరాధమూ కాదు. పూర్వ జన్మ దుష్కృతిమూ కాదు. కాలవైపరీత్యమో! కాల నియంతృత్వమో! అనుకోవాలి. ఏదయితే నేం?— అనుకుంటూ నారాయణరావు తలదిప్పడంలో బల్ల మీద డైరీ కనిపించింది. ఒక్కసారి గుండె గతుక్కుమని కూడా నిబ్బరం వహించి నారాయణ రావు చేతిలో జాలిగా దీనంగావున్న పావురాన్ని చూశాడు.

'తోటి పావురం లేదని ఎంతగా విలపిస్తున్నదో! ఈ మూగజీవాల వేదన బాధా ఎవరికి పడతాయి. ఒకవేళ సామర్థ్యంగలవారుంటే మాత్రం ఏం చేయగలరు? దీని బాధ నాకు తెలుసు. అందరికీ తెలుసు. తోటిపావురం లేదనే ఇంత దీనతా విచారాధీనతాను. అయితే నేం ఎలా ఆడపావురం దొరుకుతుంది? ఎక్కడికి పోయిందో! ఏ చెట్టో పుట్టో శరణ్యంగా అదెంత ఆవేదన పడుతుందో! దానికిమాత్రం ఈ మగపావురాని కున్నంత వియోగదుఃఖం వుండదూ? విడాకు లిచ్చింది గనుకనా నిర్భయంగా స్వేచ్ఛా సంచారం చేయడానికి! నిజమే, రెంటికీ అన్యోన్యత వుంది. పరస్పరం సమాగమన ప్రయత్నంతో క్లేశాన్నే అనుభవిస్తున్నాయ్. ఎలా వాటికి సంధానం? విధిగా మధ్యవర్తి వాటిని ఒచోటికి చేర్చగలదు? అయితే అవి అలా వియుక్తజీవులు కావలసిందేనా?

ప్రేమజీవులల్లా—పాపం, అడివిలో మహాకాంతారణ్యంలో ఎక్కడో ఆడపావురాయి మల్లేనే, ఈ కుగ్రామంలో ఊరిచివర పూరిగుడిసెలో హరిజన వాడలో ఇరవైయేళ్ల పంతులమ్మకూడా ఎంతగా అవస్థపడుతుందో? ఎంతగా భర్తృవిరహార్తాన్ని ధరించలేక బాధపడుతోందో? విధిగా ఆ అమ్మాయికి ఓదార్పు? మనశ్శాంతి?

అసలాత ఇబ్బంది కలిగిందో లేదో! ఆ మేస్టారు అంతలోనే అపార్థం చేసుకొంటాడా? చేసుకోకపోతే అంతా ధన్యులే. చేసుకుంటే ఏమిటి గతి? మొన్నా అటుమొన్నా స్వస్థత చేకూరక ఊరుకో వచ్చు. ఇవాళో రేపో పూర్తిస్వాస్థ్యం చేకూరుతుంది. శంకితహృదయుడు! ఏమి అఘాయిత్యానికి ఒడిగట్టుతాడో! కొంపదీసి ఆ పిల్లని అన్యాయంగా పొమ్మనడు గదా?—కొంతవరకూ భయమో భక్తో వుంటానికైనా అనూచానంగా వచ్చే ఆచారాల అడుగుజాడల్లో మంత్రోక్తంగా వివాహమైనా కాలేదు—! అయి

సంతలో అనేక స్థిరత్వసాధనం అని కాదు! ఏమిటో—

గాలిలోని జ్వాలికలవి! స్వేచ్ఛావిహాయసంలోని ప్రేమపక్షులు వారు!—

ఊహ సాగే కొలదీ నారాయణరావుకి భయాందోళనలు ద్విగుణీకృతాలయి బాధావిలమైన మనస్సులో మగ్నపడిపోతున్నాడు.

ఉన్నట్టుండి చేతిలోని మూగపావురం కీః కీః మంది. ఏమిటా అని నారాయణరావు పావురంవంక చూశాడు. పావురం ముక్కు పైకీ కిందికీ ఆడిస్తూ ఏదో చెబుతోన్నట్టు కనిపించింది?

ఏమిటా మూగభాషకి భాష్యం?

"ఓహో!—" జ్ఞాపకం వచ్చింది నారాయణరావుకి!

"హారి!" విస్మయ ప్రకటన తెలీకుండానే జరిగిపోయింది.

"పక్షి అయితేమటుకు ఎంత వివేకం! మానవునిలోకంటె గొప్పగా జ్ఞానం వుంది. చ్! నిజంగా సృష్టిలో ప్రాణులన్నీ స్వతస్సిద్ధంగా స్వకీయమైన వివేక విజ్ఞానాలు కలవే కాబోలు!—

నాలుగు రోజుల్నుంచి సరిగ్గా ఇదేసమయానికి గాయానికి కట్టు మార్చి కొత్తగా మందు వేస్తున్నాను. పరధ్యానంలో పడి ఈ పూట మరిచిపోతే ఇదే ముక్కుతో మూగభాషతో జ్ఞాపకంచేసింది. మానవుడైన రోగికి కూడా తన ఆరోగ్యంమీద ఇంతగా ఆసక్తి వుండదేమో! ఎంత తెలివిగా నా మందమరుపుకి మందు వేసింది! బలే!—"

ఎక్కడలేని సంతోషమూ కలిగింది నారాయణరావుకి. అంతవరకూ తలపోసిన ఆలోచనలు ఏ గాలిలో కలిసిపోయాయో! అనుకొన్న విషాద విచిత్రఘట్టాలు ఏ తెరచాటునకు పోయి కోటాలు కడుక్కున్నారో!—ఉత్సాహంగా ఉప్పొంగిపోతూ పావురాన్ని అరచేతుల్లో వుంచుకొని ఆప్యాయంగా లేచేడు.

పసిబిడ్డను బాలింతరాలు నీళ్లు పోయడానికి తీసుకు వెళ్ళినట్టుగా అరచేతుల్లో స్పర్శాసహంగా పట్టుకొని నారాయణరావు వాకిట్లోని బావిదగ్గరకు వెళ్లేడు.

ఎక్కడ కొనగోరు వచ్చిగాయానికి గుచ్చుకుంటుందో! పావురం లేతహృదయం ఎక్కడ నొచ్చుకుంటుందో అని నారాయణరావు బాధ. నిజానికి పావురం గాయం చాలావరకు మానింది. కాని నారాయణరావుకి అంత ఆప్యాయత!

బహు భద్రంగా కట్టు విప్పేడు. మెలమెల్లగా ఒకే చుక్క చొప్పున నీటిబిందువులు జారవిడుస్తూ గాయాన్ని క్షాళన చేశాడు. తన చేయి ఆ గాయాన్ని తాకితే చాలు పావురం ఎంత విలవిలలాడిపోతుందో అనే భయం. తీరా పొరబాటున తగిలితే తన ప్రాణాన్ని ఎవరో లాగుతున్నట్టూ హృదయాన్ని రంపంతో కోస్తున్నట్టూ బాధపడుతూ నారాయణరావు అతిజాగ్రత్తగా రెక్కల గూడుకూ మెడకూ నడిమి భాగానవున్న గాయాన్ని కడిగాడు.

పురిటి పాపను స్నానం చేయించి తల్లి ఏవిధంగా పట్టుపొత్తిళ్ళల్లో వేసికొని లోపలికి తీసుకువెళుతుందో అంత సుకుమారంగానూ ఆప్యాయంగానూ పావురాన్ని అరచేతుల్లో వేసికొని మెల్లగానడుస్తూ ఎట్లాగో వసారా గదిలోకి వచ్చేడు. అతికోమలంగా పావురాన్ని పీటమీద ఉంచేడు. అలమారలోంచి మందుసీసా డాక్టరిచ్చిన మెత్తని దూదీ తీశాడు. వేయికళ్లతో చూస్తూ కట్టుకట్టడానికి ఉపక్రమించాడు నారాయణరావు.

అంతలో నడుం చావిడిలోకి ఎవరో వచ్చిన అలికిడి విస్పష్టంగా వినిపించింది. 'ఎవరు?' అందామని తల యెత్తాడు. కాని అనలేదు. తీరా పలకరించిందాకా వుంటే ఖరానా అంటారు. కరణమో మున్సబో అయితే గబుక్కున వెళ్ళాలి. లేకపోతే ఆలస్యాన్ని అనేక విధాలుగా ఊహించి ఏమైనా అపనిందలు వేయగలరు. వేసినంతలో తనకేం పోదుగాని ఎవరైనా నష్టపడవలసివస్తే తనకే కాదా ఆ కష్టం. ఇప్పుడా అమ్మాయి ఎలాంటి అవస్థలో వుందో! అదిగాక వచ్చినవారికోసం తొందరపడి వెళితే ఇక్కడ చికిత్స అసంపూర్తిగా ఆగిపోతుంది. ఈ పావురం ఎంత బాధపడుతుందో!—అనుకొని నారాయణరావు లేచి వెళ్లడానికి అంటే పావురానికి చికిత్సమాని వెళ్లడానికి మనస్కరించక పావురాన్ని చూస్తూ 'సరె వచ్చినవాళ్ళు ఎలాగూ వుంటారు. ఏ బల్లమీదో కుర్చీమీదో కూర్చోగలరు. లేదా ఈలోగా పిలువనే పిలుస్తారు. అప్పుడా కంఠాన్నిబట్టి ఆలోచించవచ్చు." అని కూడా స్వగతించుకొని నారాయణరావు పావురానికి కట్టుకట్టటంలో నిమగ్నుడయేడు!

ఆ చిన్ని గాయానికి—ఇంతాజేసి ఒక పక్షి గాయానికి—కట్టుకట్టడానికి నారాయణరావుకి అర గంట సుమారు పట్టింది. మందుసీసాలు అలమారలో

పదిలపరిచి మరీ ఆప్యాయంగా పావురాన్ని అరచేతుల్లో వుంచుకొని వడిం చావిడిలోకి వచ్చేడు నారాయణరావు.

ఎవ్వరూ లేరక్కడ. వెళ్లి పరికించుకు మరీ చూశాడు నారాయణరావు. ఎవరూ లేన్ది ఎంతగా చూస్తే మాత్రం ఎలా కనిపించగలరు?

“ఎవరో వచ్చేవుండాలి. స్పష్టంగా అడుగుల జాడా అలికిడీ వినిపించింది. వస్తే మరా వ్యక్తి ఎందుకు వెళ్ళిపోయినట్టు? అస లెందుకు వచ్చినట్టు? వచ్చిన పనేమిటో పరిష్కారం కానిదే కనీసం వ్యక్తినైనా కలిసికోనిదే ఎందుకు వెళ్లిపోతాడు? వెళ్లడు. అంటే ఎవరూ రాలేదన్నమాట. రకపోతే ఆ ధ్వని ఏవిటి? పోనీ వచ్చి వెళ్ళాడే అనుకుందాం. వచ్చినప్పుడు అయిన అలికిడి వెళ్ళినప్పుడు మాత్రం అవ్వదూ? అలాంటి అలికిడి తిరిగి వినబడలేదే! అంచేత రాలేదనుకోవచ్చా? ఒకవేళ ఆ రెండో పారి అలికిడి తన కార్యనిమగ్నతలో వినిపించలేదేమో! అలాగనుకున్నా వచ్చిన ఆ వ్యక్తి అప్పుడే ఎందుకు వెళ్ళిపోవాలి? అసలు ఇంతకీ ఆ వచ్చిందెవరో? కరణమా? మున్సబా? కాక మరెవరైనానా? మరెవరైనా అయితే ఎవరైవుంటారు? తరచు వచ్చేవారిలో ఒకరే అయివుండాలి. అంటే తరచురాని వ్యక్తిగాని అసలు రాని వ్యక్తిగాని రాకూడదని వుందా? ఎప్పుడూ రాని వారు ఎందుకు వస్తారు? వస్తేమాత్రం ఏం ఉద్ధరణ జరిగిందని వెళ్ళిపోవాలి? ఏం? ఎందుకు వెళ్లకూడదు? ఆయన లేరు కాబోలు మళ్ళీ రావచ్చు అని వెళ్ళినా వెళ్ళిపోడానికి సావకాశం వుంది. ఏవిటో ఇదంతా. ఎవరో ఇంతకీ వచ్చింది. ఇదంతా అనవసరమైన తర్కవితర్కమూ?”

పరిపరివిధాలుగా ఊహాలు సాగిన నారాయణరావు దృష్టి మగపావురంమీదుగా బల్లమీదికి ప్రసరించింది!

‘అరే!’ ఆశ్చర్యం ప్రకటితమయింది. అడుగు ముందుకు పడింది.

“బల్లమీది డైరీ అలావుందేం! ఎవరో పుటలు అటూ ఇటూ తిప్పినట్టు వుందే!—”

విస్మయపడుతూ నారాయణరావు బల్లదగ్గరకు వెళ్ళి తెరువబడిన పుటలోకి తొంగిచూశాడు.

“నిజంగా నాకు మనశ్శాంతి లభించింది. అచ్చంగా ఆమె నా కూతురే! అప్పుడప్పుడు మా అమ్మాయి చనిపోలేదనీ, నన్ను మోసం చేసి నా కంటి ముందో వెనుకో చాటుగా ఈ వూరు వచ్చేసిందేమో అనీ అనిపిస్తుంటుంది నాకు. అలా అమ్మాయి తటస్థపడగానే అనేక పర్యాయాలు తబ్బిబ్బుపడ్డాను. సరిగా ప్రతి సాయంకాలం నాలుగు గంటలవేళ బడినుంచి వస్తున్న ఆమెను చూస్తుంటే నా కళ్లకి మా అమ్మాయి సాక్షాత్కారమే! మనస్సుకు ఆనందమవుతుంది నాకు. ఆమె బడిలో మేస్టారో! హరిజనవాడలో కాపురముంటున్న గృహిణియో! ఎవరయితేనేం నాకుమాత్రం అది అనవసరం. ఆమె నా దృష్టికి మా అమ్మాయే!

అదే వయస్సు. అలాంటి రూపురేఖలే! సరిగ్గా అలాంటి సరిగంచు చీరో వాయిలుచీరో గాని, వెడల్పాటి పువ్వుల అద్దకాలతో, ఇప్పటికీ మా అమ్మాయి పెళ్ళినాటి ఫోటో కాలికో బైండులో వుంది. నలుపైనా అలాగే నవ్వుమొహం. పక్కను మేస్టారుతో ఆమె కలకల కంఠంతో కిలకిల నవ్వుతో గలగల గాజులతో నడిచి వెళుతుంటే మా అమ్మాయి భర్తతో హాయిగా ఆనందంగా షికారు వెళుతున్నట్టే నా అనుభూతి! అందుకు సాయం గుడికోటరంలోని పావురాల జంట నా ఊహలకీ భావాలకీ ప్రాతిపదిక! ఇవాళ ఇదంతా ఎందుకు వ్రాస్తున్నానంటే ఒక ఆరేళ్ళబ్బాయిమీద నామనసు లగ్నమవ్వడమే!

అంత అబ్బాయి ఆ దంపతులకి—పంతులమ్మకీ మేస్టారికీ కాదు—మా అమ్మాయికీ అల్లుడికీ ఎప్పుడు కలుగుతాడో అని నాకు ఆవేదన! ఆరాటం! అంతర్మథనం!

అర్థరహితమే కావచ్చు అనుభవపూర్వకం! ఇది ఎవరైనా చదవడం సంభవమయితే వారు నన్ను పిచ్చివాడే అనుకుంటారో! ఏమైనా నిజానిజాలూ మానసిక మథనం అందులోని అంతరాలూ గ్రహిస్తారో మరి!—

ఆఖరివాక్యం చదువుతుండగా ఆనందబాష్పమో దుఃఖబాష్పమో, ఉభయసమ్మిశ్రితమో — నారాయణరావు అక్షిద్వయంలోంచి వెలువడి కఠినకపోలం మీదనుంచి జారి చుబుకాగ్రమందు ఒకసారి ఆ పుట మీద ‘టప’ ధ్వని చేసింది. బరువుగా ఒక సుదీర్ఘమైన వేడి నిశ్వాసం నాసాగ్రాల్లోంచి వెలువడి, తేలికయిన తలను తిప్పి ఎందుకో అక్కణ్ణుంచే నారాయణరావు ఆలయంవంక చూశాడు.

మబ్బుల్లోంచి బయల్పడుతూన్న చంద్రబింబంలా మరామత్తులోంచి కొత్తగుడి ఆకృతిదాల్చింది!

చంద్రబింబం చుట్టూ పరివేష మండలమల్లే కాంతివలయాన్ని ధగధగచ్ఛటలతో కదులుతున్న పరికొత్తలాగా శిఖరం!

ఆ శిఖరంమీద రెండు పావురాలు వాలి పరస్పరం కిలకిల ధ్వనులు చేస్తున్నయ్!

నారాయణరావుకి ఓ నూతన దృశ్యం దృగ్గోచరమయి కుతూహలంగా చూశాడు. "నిజంగా అది పావురాల జంటే! ఏ పావురాలో కావు. రోజూ కోటరంలో కనిపించేవే!—ఏమిటిది? ఎలా వచ్చేయి? మగపావురం నా చేతిలోనే వుండాలే!"

అంతా వింతగా విచిత్రంగా అనిపించి కళ్లు నులుముకుంటూ చేతుల్లోకి చూసుకున్నాడు నారాయణరావు. "అర చేతిలో మామూలుగానే వుంది మగ పావురం! అయితే ఆ దృశ్యం నా ఊహా? ఎందుకిప్పుడిలాంటి వింత ఊహ కలిగింది! వెనకోసారి దురూహ కలిగింది! ఇప్పుడీ ఉత్సాహకరమైన ఆనందప్రదమైన ఊహ! అబ్బా! ఊహలు ఎందుకు ఉత్పన్నమవుతుంటాయో! ఎలా ఉత్పన్నమవుతుంటాయో!"

అనుకొంటూ నారాయణరావు ఒక స్వచ్ఛ స్వచ్ఛందప్రవృత్తితో ఆలయంవంక మళ్ళీ చూశాడు. అటు చూస్తునే మగపావురంవంక దృష్టి మళ్లించాడు.

కిలకిలమంటూ రెక్కలాడించి మగపావురం కాస్తా ఎగిరింది!

నిర్ఘాంతపోయి చూస్తున్నాడు నారాయణరావు. ఎగురుతూ ఎగురుతూ ఆ పావురం కొత్తగా ఎగురపట్టిన గోరింకలా సరాసరి కిటికీవయిపు వెళ్ళి చటుక్కున ఊచల్లోంచి బైటికి ఎగిరిపోయింది.

నారాయణరావు దిగ్భ్రాంతుడై జరుగుతున్నదంతా ఇంద్రజాలమనిపించి అలా పావురం నిర్గమించగానే కిటికీదగ్గరకు తనకు తెలీకుండానే నడిచివచ్చేడు. కిటికీలోంచి బైటికి తొంగిచూశాడు. బైటికి ఎగిరిన పావురం తిన్నగా గుడిమీద వాలి అంతలోకి రెక్కలాడించి అంతరిక్షంలోకి పశ్చిమాభిముఖంగా పయనమయింది. అటే దృష్టి సారించాడు నారాయణరావు. అప్రయత్నంగా బడినుంచి వచ్చే బాటవయిపు అధోవలోకనం చేశాడు అంతసేపూ ఆకాశంలోకి చూస్తున్నవాడల్లా.

సన్నమవుతూ చెట్లలో ఇరుక్కుపోయినట్టు వున్న బాటవెంబడి ఎవరో వెళ్లడం చూసి ఎవరో అని దృష్టిని తీక్ష్ణప్రసారం చేశాడు నారాయణరావు.

"బడికి అభిముఖంగా ఆ వెళుతున్నది ఆ మగ మేష్టారు! అదిగో! బడినుంచి ఎదురుగా వస్తున్నది పంతులమ్మ!"

నారాయణరావు కళ్ళల్లో ఒక్కసారిగా చిమ్మచీకటు చిందులాడి అంతలోనే వెలుగు వెల్లువ పెల్లుబికింది!

తిక్కన సోమయాజిచే రచింపఁబడిన భారతము నందలి యుద్యోగపర్వమున శ్రీకృష్ణరాయబారము నందు ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణునితో

"అని కార్యంబు నిశ్చయించి దివసశుద్ధి నిరూపించి నారాయణుం జూచి నీ నక్షత్రంబు రోహిణి గదా యెల్లి రేవతి నీకుఁ బంచ తారాబలంబులు గలవు. గమనంబునకు రేపకడయ మేలు పయనంబగుట చెప్ప..." యని నుడివెను.

జ్యోతిశ్శాస్త్రమున జాతకముహూర్త భాగంబులు గలవు. అందు ముహూర్తభాగంబున యాత్రాదుల కనువగు దివసశుద్ధియును చంద్రతారాబలంబులను చూచుకోవలెను. జన్మనక్షత్రమును పురస్కరించుకొని తారాబలనిర్ణయము చేయవలెను. శ్రీకృష్ణుని జన్మనక్షత్రము రోహిణియగుట రేవతి సాధన తార యగుటచే

'సాధనం కార్య సాధనమ్' అను ప్రమాణము ననుసరించి యాత్ర్యాది శుభప్రదము. మఱి రోహిణీ నక్షత్రము వృషభరాశి యగును. రేవతి మీనరాశి యగుటచే నేకాదశ చంద్రబలము

"దశమైకాదశే శుభః" అను కారిక చొప్పున శుభమగును.

మఱియు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని రచన యని వక్కాణింపఁబడు 'క్రీడాభిరామము'నందును మః కాలంబు సర్వప్రయోజనారంభంబులకుఁ బ్రశస్తమను సందర్భమున

"గార్గ్యసిద్ధాంతమత ముహుః కాలకలన
శకున మూనుట యది బృహస్పతి మతంబు
వ్యాసమతము మనః ప్రసాదాతిశయము
విప్రజనవాక్యమరయంగ విష్ణుమతము"

అని వచియింపఁబడినది. అనఁగా వివిధ విధములుగా ఋషీశ్వరులు కార్యారంభంబు లొనరించుటకు, శుభసమయంబుల నిరూపించి చెప్పిరని తెలియనగును. శ్రీనాథుని భీమఖండము మున్నగు కావ్యములలో నిట్టి యుదాహరణములు గలవు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆముక్తమాల్యదలో వర్షాకాల వర్ణనము ప్రారంభించుచు నిట్లు వర్ణించెను.

"వనతతి వరాహ వాహారి వాయు భుగ్వ
రోధి వారణ వర్షాభు లార్థిఁ దొడఁగ
నెండ్రి రవి చేర మూఁడవయెడకుఁ జేరు
తరణి ధరణిం బ్రమోదసంధాయి గాదె"

ఇందు మొదటి రెండు పాదములలోఁ జెప్పఁబడిన వనతతి వరాహాదు లాఱింటికిని కటకరాశిం బ్రవేశించిన రవి ప్రమోదమును చేకూర్చునని వచింపఁబడినది. జన్మనక్షత్రము లేనివారలకు నామనక్షత్రములు

"మాచేచోలాస్తు చాశ్వినో
లీలూలేలో ధిరణ్యపి."

ఇత్యాదిగా నిర్దేశింపఁబడినవి. తత్ప్రకారము వనతతి వరాహాదుల నామనక్షత్రము రోహిణి యగుట వృషభరాశి యగుచున్నది. "షట్త్రిదశస్థో భానుః" అను కారికచే జన్మరాశికి తృతీయరాశియం దున్న రవి—వృషభరాశికి కర్కాటకము తృతీయరాశి—శుభఫలప్రదుఁ డగును. ఆషాఢమాసములో రవి కర్కాటకరాశిలోఁ బ్రవేశించినంత వర్షము లారంభమగుట యనుభవసిద్ధమగుచున్నది గదా.

తరువాతి శేషకవితాచక్రవర్తియగు రామరాజభూషణుఁడు హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమునందు

"పంచమశుద్ధి గల్గునెడ
భాసి ఫలోదయ ధన్యలై లతా
చంచలలోచనల్ ప్రసవసంపద పెంపు
వహింపఁగా విజృం
భించు తదీయలక్ష్మిఁ దెలి
పెన్ సకలాగమపారగద్విజా
ధ్యంచిత పక్షపాత కలి
తాతి వినూతన జాతపత్త్రముల్"

అని వర్ణించినాఁడు. ఇచట పంచమశుద్ధి యనుటలో పంచమభావశుద్ధియును పంచమస్వరశుద్ధియును శ్లేషించినాఁడు. "పుత్రబుద్ధి హార్దజ్ఞాన వాగ్విద్యా సాచివ్య ప్రాధాన్య కౌశల్య పాండిత్య శిల్పాదికారకం పంచమమ్" అని పంచమభావనిరూపణము విశదమగుచున్నది. లతాచంచలలోచనలకు పంచమరాశి క్రూరగ్రహవీక్షణాదులు లేక పరిశుద్ధముగా నున్నయెడల పుత్రభావము శుభఫలదమగుననియును, కోకిలలకు పంచమస్వరశుద్ధియు నింపుఁ జేర్కొనఁ బడినవి.

అపిదము సూరకవి కవిజనరంజన మనఁబఱఁగు చంద్రమతీ పరిణయ ప్రబంధములో వివాహ సందర్భమున దంపతుల పేరం బంచాంగశుద్ధియు సూర్యసంక్రమ సగ్రహపాప షష్ఠ్యష్టమ భృగుషట్క దంపత్యష్టమ కుజాష్టమ కుజ నవాంశ క్రూరర్క్ష చంద్రషష్ఠాష్టమ వ్యయస్థితి ప్రభృతి దోషరహితంబగు నొక్క కల్యాణ లగ్నంబు సిద్ధాంతీకరించినట్లు రచియించెను. వివాహసందర్భములలో నేటికిని భృగుషట్క కుజాష్టమ దోషములు మిక్కిలి ప్రబలముగా నెన్నఁబడు చున్నవి. కుజదోష మనునది "ధనే వ్యయేచ పాతాళే..." అను కారిక ననుసరించి యంగారకుఁడు ద్వితీయ చతుర్థ సప్తమాష్టమ వ్యయస్థానములలో నెచటనున్నను దోషముకాన నట్టి జాతకులకు కన్యనీయ సమ్మతింపరు. పైని పేర్కొనఁబడిన దుఃస్థానములలో నంగారకస్థితి ద్వికళత్రయోగమనుట విశదమగు విషయము.

ఇంక నాధునిక కాలములో శ్రీ॥ శే॥ తిరుపతి వెంకటకవులు జాతకచర్యను ప్రత్యేకముగా రచియించుటయే కాక వారి ప్రబంధములలో సత్యస్థితముగా నెంచఁబడు బుద్ధచరిత్రమునందు పెక్కు తావుల జ్యోతిష వైదుష్యము విశదీకరించిరి. భవరాగతుఁడగు బుద్ధునింగాంచిన శుద్ధోధనుఁడు పుత్రమమకారమునం జేసి

అకట యింతటి రాజ్యంబు నడవిపాలు
చేసి సన్యాసివైతి కాశ్మీర గర్ద
భము విధమ్మున నీజాతకము వృథావి
శేషభాజన మింకేమి సేయగలదు''

అని నుడివెను. ఇందలి సంప్రదాయ మేమనఁ గొండటి జాతకములలో రాజయోగము లుండును. అయినను అట్టి రాజయోగకారక గ్రహదశలు సంభవింపక పూర్వమే గోచార దోషదృష్టిపథములచే వారు మరణింతురు. అట్టివారిని కాశ్మీరగార్దభములని 'జాతకచంద్రిక'లో పేర్కొనినారు. ఈ దిగువశ్లోకమా యర్థమును విశదపఱచును.

"యోగేషు కేచి జ్జాయంతే
మూఢాః కాశ్మీరగార్దభాః
యోగాస్తే కిం కరిష్యంతి
స్వదశానా మనాగమే"

మహాకవు లీరీతి జ్యోతిష సంప్రదాయములఁ దమ రచనలలో ననుసరించిరి.

భాస్కర మంత్రి వంశము

శ్రీ దేరవపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డి

ఆంధ్రభారతి పీఠికలో తిక్కన తన వంశము నీ క్రింది సీసములో వివరించియున్నాడు.

'మజ్జనకుండు స - న్మాన్య గౌతమగోత్ర
మహితుండు భాస్కర-మంత్రితనయుఁ
డన్నమాంబాపతి - యనఘులు కేతన
మల్లన సిద్ధనా - మాత్యవరుల
కూరిమి తమ్ముండు-గుంటూరి విభుఁడు కొ
మ్మన దండనాథుండు...'

ఈ వంశీయు లే ప్రదేశముల నివసించిరో? కనుగొందము.

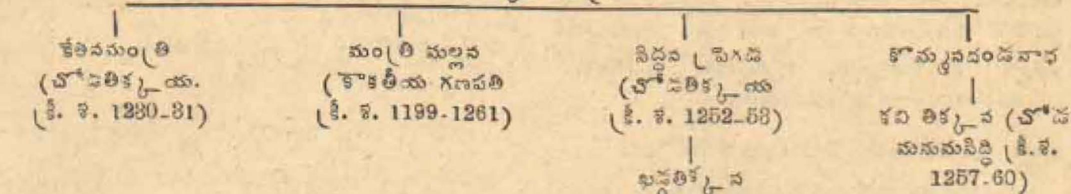
క్రీ. శ. 1230-31 నాటి నెల్లూరుజిల్లా, ముసునూరు శిలాశాసనములో 'గండ గోపాలుండు...తిరుకాళ్తి దేవభూవరుని రాజ్యంబున..... మంత్రి కేతనుండు'1 దాతగా పేర్కొనబడియున్నాడు. ఇతడు కవి యనుటకు కొన్ని పద్యాధారము లున్నవి కాని, ఇతని కాదంబరీ గ్రంథము లభింపలేదు. అయినను, ఈ కేతనమంత్రి మల్లనమంత్రికి అన్న కాకపోడు.

క్రీ. శ. 1252—53 నాటి నెల్లూరుజిల్లా శిలాశాసనములో 'తిక్కయదేవ మహారాజులు...ప్రధానులైన సిద్ధన పెగడ'2 సమకాలికులుగా కనబడుచున్నారు. ఇందలి సిద్ధన ప్రెగడకూడ భాస్కరమంత్రి పుత్రుఁ డనియుఁ కేతన - మల్లనమంత్రుల తమ్ముఁ డనియును గుర్తింప వీలున్నది. కాని, కవి తిక్కన తండ్రి కొమ్మన తన యన్నలవలె మంత్రిగా నున్నట్లు కనబడలేదు. పై నెల్లూరుజిల్లా శాసనములు రెంటిలో పేర్కొన్న చోడరాజు పేరు 'తిరుకాళ్తి దేవ—తిక్కయదేవ' మహారాజులుగా మారు పేర్లతో పేర్కొన్నను, ఇవి వ్యక్తిభేదమును సూచింపవు. కాళహస్తిలో నున్న తిరుకాళత్తి స్వామియే తెనుగులో తిక్కయైనాడు.

1. తె. క. చరిత్ర, భా. *I*, పు. 220.
2. ఆం. క. తరంగిణి, భా *II*, పు. 211.
(నెల్లూరు శాసనములు, పు. 1394)

ఇతని కుమారుడగు చోడ మనుమసిద్ధికి కవి తిక్కన నిర్వచనోత్తర రామాయణమును కృతి యిచ్చినందువల్ల కవి తిక్కనతండ్రి కొమ్మనామాత్యు తిక్కయదేవచోడరాజుదగ్గర మంత్రిగనో? దండనాథుడుగనో యుండియుండెను. ఇట్లగుచో కవి తిక్కనతండ్రియు, పెదతండ్రులు కేతన—సిద్ధన లిద్దరును నెల్లూరు చోడ రాజుల నాశ్రయించినట్లు చెప్పక తప్పదు. పోతే, కవి తిక్కన పెదతండ్రి మల్లనమంత్రి, తాత భాస్కర మంత్రి కాకతీయ రాజ్యము నాశ్రయించినట్లు కనబడుచున్నది.

తెలంగాణమందలి వరంగల్ జిల్లా ధర్మసాగరము శిలాశాసనములో 'కాకతీయాన్వయస్ * * * గణపత్యే (ర్) కః * * తకతోల భాస్కరమంత్రి

వరామాత్యాః * * తిత్ప్రతోయమ్ * * మంత్రి మల్ల (ల్ల) 4 వ్యక్తుల ప్రస్తాపన కలదు. ఈ శిలా శాసనములో దానకాలము లేకపోయినను, ఇందలి క్రీ. శ. 1199-1261 మధ్య రాజ్యము నేలిన కాకతీయ గణపతిని బట్టి, శాసనకాలము క్రీ. శ. 1230-31 ప్రాంతపుదిగా నిర్ణయింప వీలున్నది.

ఇట్టి మంత్రి వంశ సంబంధమునుబట్టి చూచినచో క్రీ. శ. 1230-31 ప్రాంతమునాటికే నెల్లూరు చోడరాజ్యమునకును, కాకతీయ రాజ్యమునకును మైత్రియో? సంధియో? కలదని వీలున్నది.

చోడమనుమసిద్ధి దాయాదులచేత కోలుపోయిన నెల్లూరు చోడరాజ్యమును కాకతీయ గణపతిసాయముతో కవితిక్కన మరల స్థాపించెనను చరిత్ర కీమంత్రివంశ సంబంధము తోడ్పడుచున్నది.

కాకతీయ గణపతి కార్యకర్తగానున్న పెద తండ్రి మల్లన సాయముతోను, తన పాండిత్యప్రతిభ తోను తిక్కనకవి తన ప్రభురాజ్యస్థాపనాచార్యు డైనాడన్న మంత్రివంశసంబంధము బోధపడును.

ఈ శిలాశాసనములలోని వ్యక్తుల కులగోత్రాదులు స్పష్టముగా తెలియకపోయినను, వంశానుక్రమణిక సుబోధకముగనున్నది. అన్నిటను 'మంత్రి' వంశము సూచితమై యున్నది. కాని, 'తకతోల'ని ఇంటిపేరు క్రమముగా నివాసస్థానములనుబట్టి; గుంటూరు, కొట్టరువు, పాటూరు, ఇంటిపేర్లుగా మారినట్లు కనబడుచున్నది. ఇతరాధారములతో ఈ విషయ మింకను చర్చించుట వాంఛనీయము.

---

3. 'ఏవాణాహ్వాదంకలయతికలావా'

4. తెలంగాణా శాసనములు, సం. 56. పు. 97 - 98.

5. 'సకల ప్యామి (కా) య్యోణమపి లక్ష్మీ వాసః * * తిత్ప్రతోయమ్.'

6. 'తస్మింబాసీద్గతీ (?) తకతోల భాస్కర మంత్రివర్యాః'

గ్రంథ విమర్శనము

రత్న గీత

ఖండకావ్య సంపుటి; రచన: శ్రీ. శే. బదలవాడ నాగరత్నమ్మగారు. ప్రాప్తిస్థానం, సరస్వతీ బుక్ డిపో విజయవాడ; వెల తెలియదు.

"తెలుగు భాష" "తెలుగు జాతీయత" అని పెద్ద పెద్ద పలుకులు పలుకుతూ వుండేవారు, ఈ సంపుటిలోని పద్యాల నన్నిటినీ పరిశీలన చేయటం అవసరం. ఈమాటలు కొందరికి కంటకంగా వినిపించితే వినుపించవచ్చును గాని ఇది ముమ్మాటికీ సత్యం: ఈ పద్యాలను కొన్నిటిని చిత్తగించితే విషయం తినంతిదా బోధపడుతుంది.

ఇల్లు వెండికొండ విల్లు బంగరుకొండ
సంగడీడు నిధుల లోసంగువాడు
మూడుకన్నులుండు మొనగాడు మావాడు
శంకరుండు మమ్ము సాకుచుండు.'

* * * *

తిన కూడుం, ధరియింప వస్త్రమును, లే
దే యంచు రోదించు వా
రిని వీక్షించి, యథార్థఘట్టమును వ
ర్ణింపంగ జంకేల? దు
ర్జన ధిక్కారము, సజ్జనస్తవ మొన
ర్పం జెల్లు మోమోటముం
గన నేలా? లిఖియింపు పద్యముల, శి
క్షా యుక్తముల్ లేఖినీ!

* * * *

రూక లేనివాడు పోక చేయగలేడు
రూక గల్గినతడు లోకకర్త
వ్రాలు సరిగ జేయజాలని యాతని
ఆనమీఱువారు గానరారు.

మంచి చెడ్డ లాతడెంచినట్లే యగు
'చిత్ర' మంచు సంతసింపవలయు
నందిబందియున్న, బందిని నందన్న
ఎదురుమాటయున్న బ్రదుకుసున్న.

కడుపుచిచ్చునార్ప గాల్పట్టు బీదకు
చిల్లికానియేని చేతనిడడు
పచ్చనోట్లొసంగి ప్రతిమాలు నుద్యోగి
దప్పమాన్ప గొప్పతనమునిల్ప

* * * *

అప్పొసంగి, పెంచి, చిప్ప చేతికొసంగి
ఎన్ని ప్రొయ్యి లాఱిపించినాడో!
చిత్రగుప్తునొద్ద చిట్టాను విన్పింప
'ఆఱునొక్క-రాగ' మపుడదీయు.

* * * *

నోరుగలవానికే గల యూరు గలదు
ఊరుగలవానికేగద యునికి గలదు!
ఉనికిగలవానికేగద మనికి గలదు
మనికిగలవానికేగద మహిత గతులు.

ఈ పరిమితావకాశంలో, ఇలా ఎన్ని పద్యాలు ఎత్తిచూప వీలౌతుంది. మహాకవి "గ్రే" ఒకేఒక్క ఖండకృతి రచించి దివంగతుడు కావటం ఆంగ్ల వాఙ్మయానికి దురదృష్టమని ఆంగ్లేయులు ఈనాటికీ విచారించుతారు. ఈ తల్లిని కోల్పోయిన మనం? ఈ తల్లి జీవితచరిత్రను ఇంచుక స్మరించవలసి వున్నది. ఇవి శ్రీ మిన్నికంటి గురునాథ శర్మగారి వాక్యాలు:

'నాగరత్న వొరంగలు జిల్లా మధురలో బుట్టెనది; తండ్రి బండి నరసింహము గారు; తల్లి లింగమ్మగారు. ఈమె సరస కవీశ్వరుడు హిందీ భాషా పారంగతుడునగు కోటి నరసింహముగారిని జెట్టబట్టినది.

ఈమెకు సంగీతము, సాహిత్యమూ, సౌజన్యమూ, సారసగర్భుకు సంతరించి సంతతి నొసంగలేదు; అక్క తన నీమె భర్తకు మఱొక పెండ్లి తన చేతులతో చేసినది.

'భర్తకు స్ఫోటకము పోయగా నొద్ద సేవజేయుచుండి యొకనాటి రేపకడ 'తల్లీ! నా భర్తను విడిచి నన్ను గైకొనుమని ప్రొక్కినదట. ఆ యపరాహ్ణమున కామెకు స్ఫోటకము పోసినది. భర్తకు నెమ్మదించినది.

"అంబ పిల్పును విన్న యప్పుడే దీని — జెఱపి మృత్తికయందు జేర్చి వేయుడును — నామరూప క్రియాంతకురాల నగుదు — శాశ్వతానంద వాసస్థలంబందు' అని కన్నులు మూసినదట" — (18-4-1951 తేదిన.)

ఆ తల్లి, శాశ్వతానందవాసస్థలం చేరుకోబోతూ ఇలా పాడుకొన్నది:

[నేనూ - నా బొమ్మరిల్లు]

దూలమొక్కటి లేని యాలయంబిద్ది
ద్వారంబులిందు మూడారు చెన్నారు
దినదినం బభివృద్ధి గనిపించుచుండు
బహుకాలమునకు నిల్వదు బొమ్మరిల్లు

ప్రహ్లాద నారద వ్యాసాంబరీష
భాగవతోత్తమ ప్రముఖులు మున్న
శైశవం బిచ్చట జరుపుకొన్నారు
పురుషార్థముల నిందు బొందగావిందు

అంబ పిల్పును విన్న యప్పుడే దీని
జెఱపి మృత్తికయందు జేర్చి వేయుదును
నామరూప క్రియాంతకురాల నగుదు
శాశ్వతానందవాసస్థలంబందు'

ప్రాజ్ఞురాలైన ఇట్టి ఇల్లాలిని గోల్పోయిన కోటి నరసింహముగారు ఎంత దురదృష్టవంతుడు! ఆయనను ఏమని అనునయింపగలం?

ప్రత్యూషము

ఖండకావ్య సంపుటి: రచన: యువ కవిత్రయము, రాయలసీమ (శ్రీయుతులు కె. సుబ్బయ్య, యస్. రాజన్న, జి. గోపాలకృష్ణయ్య. వెల: 0 8-0. ఈ కవులకు తెలుగు జాతీయతను ప్రతిబింబించాలనే ఆవేశం వుంది. అందుచేత 'తెలుగు గుండెలు' 'తెలుగు జీవాల్లు', 'తెలుగు కన్నులు' ఇత్యాది విశేషంగా వాడుతూవుంటారు. కాని 'ఆ తెలుగు తనం' అనేది యేమిటో అవగతం చేసుకుని దాన్ని ప్రతిపాదించటానికి పూనుకోవటం లేదు. అది అంత తేలికగా అవగతం అయేది కాకపోయినా సాహసులైన యువకులు కృషిచేసి సాధింపదగ్గది. అలాంటిదేమీ లేకుండా 'తెలుగు గుండెల బందు తియ్యమామిడితోట' ఇత్యాది భావాలేవో చెప్తే అపహాస్యంగా వుంటుంది. భావంలో కూడా తెలుగుతనం లేదు. ప్రాప్తిస్థానం: ప్రకాశ్ ముద్రాక్షరశాల, ప్రొద్దుటూరు, వెల ఎనిమిది అణాలు.

కుమార కథామంజరి

మహాకవి దండి రచనకు అనువాదం. అనువాదకులు శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్య శాస్త్రిగారు. ప్రాప్తిస్థానము: శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు, నెల్లూరు;

వెల 2.0.0. సంస్కృత మాతృక సమాసభూయిష్ఠంగా వుండి అతిక్లిష్టంగా వుంటుంది. అలాంటి గ్రంథాన్ని అనువాదం చేసేటప్పుడు, అదే క్లిష్టత అనువాదంలోకి కూడా వ్యాపించటానికి చాలా అవకాశం వుంది. ఇలాంటి బాధ రాకుండా శ్రీ పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు తెలుగుపదవాన్ని ధారావాహినిగా రచించి విజయాన్ని చేపట్టగలిగారు. ఇందుకు అనువాదకులను అభినందించవలసి వుంది. రచన సరళమైన గ్రాంథిక భాషలో హృద్యంగా వుంది.

నాగానందము

హర్షకృతికి తెలుగుసేత: అనువాదకులు: కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు. సంస్కృత నాటక రచయితలలో హర్షవర్ధనునకు ప్రఖ్యాతమైన స్థానంవుంది. ఆయన రచించిన మూడు నాటకములలో (రత్నావళి, ప్రియదర్శిక, నాగానందము) నాగనందాన్ని మహోత్కృష్టమైన రచనగా చెబుతారు. ఇందు ప్రతిపాదింపబడిన ఉదాత్తమైన కథావస్తువే యిందుకు కారణం కావచ్చు. కీ. శే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఈ అనువాదానికి పూనుకోవటానికి కూడా యిదే కారణమై ఉండవచ్చు. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు దీల్లో రెండు అంకములను మాత్రం అనువాదం చేసి దివంగతులైనారు. అనంతరం శ్రీ దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు మిగతా మూడు అంకాలనూ అనువాదం చేసి దీనికి కలిపి గ్రంథాన్ని సంపూర్తిచేశారు. శ్రీ అవధానిగారు గద్య పద్యాలను ప్రభాకరశాస్త్రిగారి రచనకు దగ్గరగావుండేలాగు సంతరించి, వ్యత్యాసం కనుపించకుండా సమర్థించారు. ప్రాప్తిస్థానం మానేజరు, మణిమంజరి, ముక్త్యాల. వెల 2.0.0.

దివ్యదర్శనము

పద్యరచన: పద్యకృతి: రచన: శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు. ఇది లోగడ 'భారతి' యందు ప్రకటితమైనది. సాధకుడైన యొక్క వృద్ధిప్రాప్త్యానుభవకు కనకదుర్గ సాక్షాత్కరించి యొక్క తాళపత్రగ్రంథమునొసంగుట యిందలి ఇతివృత్తము. ప్రాప్తిస్థానం: మేనేజరు మణిమంజరి, ముక్త్యాల వెల 1.0.0.

శ్రీ అరవిందుల సందేశమువారి ఆశ్రమము

రచన: శ్రీ గడియారము వేంకటశేష శాస్త్రిగారు; ప్రకాశకులు అరవిందాశ్రమ తెలుగు ప్రచురణశాఖ, పుదుచ్చేరీ: వెల 0.8.0.

నేటి చైనా

రచన: విజయకుమార్; విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం, విజయవాడ - 2.

ప్రతాపసింహము

రాణాప్రతాప్ చరిత్ర: వచన రచన: రచయిత శ్రీ కొత్త సత్యనారాయణ చౌదరి; ప్రకాశకులు: విజయ పబ్లిషింగ్ కంపెనీ, గుంటూరు వెల రు. 1.2.0.

గతితార్కిక భౌతికవాదం

రచన: శ్రీ కంభంపాటి సత్యనారాయణ (సీనియర్): విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం, విజయవాడ - 2. వెల 1.0.0.

గండిపడ్డ జీవితాలు

కథల సంపుటి; రచన: శ్రీ పి. యస్. ఆర్. ఆంజనేయశాస్త్రి: జనపద ప్రచురణలు 1-8-452 చిక్కడ్‌పల్లి; హైదరాబాదు. వెల 0.10.0.

కవితా మంజరి

పద్యరచన: రచయిత శ్రీ చాగ్లేటి నృసింహశర్మ, ఉపాధ్యాయుడు: గవర్నమెంటు మిడిల్ స్కూలు, మానుకోండ. వెల 0.8.0.

శ్రీ స్వామి

భక్తిరసపద్యసంపుటి; రచన: శ్రీ యం. వి. ఆర్. కృష్ణశర్మ; ప్రసూనా పబ్లికేషన్సు, గుంటూరు వెల 0.6.0.

జానపద ప్రతిబింబములు

సహకార నాటిక; రచన: శ్రీ కోదాటి వెంకటేశ్వరరావు; ప్రాప్తిస్థానం: కోదాటి వెంకటేశ్వరరావు, బి. ఏ. సూర్యాపేట (వయా) ఖమ్మంమెట్టు. వెల 0.6.0.

రాధ

పద్యకావ్యం; రచన: శ్రీ పోడూరి భోగరాజు: ప్రచురణ: శ్రీ వి. ఆర్. కె. పబ్లికేషన్సు, ఏలూరు. వంగవైష్ణవ సంప్రదాయము ఆధారముగా రాధామాధవుల విరహసంయోగములు అభివర్ణితములు. వెల1-8-0.

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press No. 7. Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad.